

ŠEIMOS BYLŲ NAGRINĖJIMO PROCESINIAI YPATUMAI (TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI)

(S)

Lietuvos Respublikos Konstitucija šeimą laiko itin svarbiu socialiniu institutu, sudarančiu visuomenės ir valstybės pagrindą. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 23 straipsnis įtvirtina, kad „šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė“. Taigi šeimos, kaip ypatingos visuomeninės organizacijos, svarbą patvirtina ir jos apsaugos užtikrinimas ne tik nacionaliniuose, bet ar tarptautiniuose teisės šaltiniuose.

Nors Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra nustatytos „šeimos“ sąvokos, pagal Lietuvos Respublikos Civiliniame Kodekse (toliau CK) įtvirtintą „šeimos nario“ sampratą, šeima teisiniu pažiūriu yra grupė fizinių asmenų, kuriuos sieja turtiniai ir asmeniniai neturtiniai teisiniai santykiai, atsirandantys santuokos, bendro gyvenimo neįregistravus santuokos, kraujo giminystės, įvaikinimo ar kitokios vaikų priežiūros ir auklėjimo teisinės formos pagrindu.

Civilinio kodekso 3.5 straipsnio 4 dalis nustato, kad šeimos teises gina teismas, globos ir rūpybos bei kitos valstybės ar visuomeninės institucijos CK numatytais būdais. Teismas ir kitos institucijos turi siekti, kad šalys išspręstų ginčą taikiai-tarpusavio susitarimu, ir visokeriopai padėti šalims pasiekti tokį susitarimą. Ši nuostata įtvirtinta materialinės teisės normoje ir suponuoja išskirtinį teismo vaidmenį sprendžiant bylas kylančių iš šeimyninių teisinių santykių. Įstatymas tiesiogiai numato, kad teismas nagrinėdamas taip vadinamas šeimos bylas, turėtų būtų aktyvesnis, nustato galimybę teismui veikti savo iniciatyva. Teismas priimdamas sprendimus privalo pirmiausia siekti apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, ginti labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimos narių interesus, taikyti tam tikrus specialius gynybos būdus numatytus įstatymuose bei kituose teisės aktuose. Šeimos narių teisių ir teisėtų interesų gynimas yra viešojo intereso gynimas. Šeimyninių santykių specifika ir nulemia pareigą teismui siekti, kad šeimos bylos būtų išspręstos taikiai, kompromisų, nepažeidžiančių įstatymų bei šeimos narių teisių, būdu. Įstatymas įsakmiai nustato, kad teismas turi imtis sutuoktinių ar kitų šeimos narių sutaikymui (CK 3.4, 3.64, 3.75 straipsniai). Būtent atsižvelgiant į CK Šeimos knygos nuostatas ir reglamentuojamas bylų, kylančių iš šeimos teisinių santykių nagrinėjimas Civilinio proceso kodekse. Įstatymas įtvirtina, kad šeimos bylos yra nagrinėjamos pagal CPK taisykles, išskyrus išimtis, kuriais numato kiti Lietuvos Respublikos įstatymai (CPK 1 str. 1 d.), tačiau jeigu tarp CPK ir Lietuvos Respublikos įstatymų reguliuojančių šeimos teisinius santykius yra prieštaravimų, teismas vadovaujasi CPK normomis, išskyrus atvejus, kai CPK suteikia pirmenybę šeimos santykius reglamentuojantiems įstatymams (CPK 1 str. 1 d.). Šeimos bylas teismai nagrinėja pagal bendrąsias ieškinio (ginčo) teisenos taisykles su išimtimis

numatytomis CPK XIX skyriuje, išskyrus atvejus, kai šeimos byla nagrinėjama ypatingosios teisenos tvarka (CPK 375 str. 1 d.). Kadangi CK buvo priimtas dar galiojant 1964 m. CPK, tai siekiant užtikrinti sklandų naujojo Civilinio kodekso taikymą, į materialines teisės normas buvo įtraukta nemažai procesinių nuostatų. Šeimos teisinių santykių specifiškumas lemia ir procesinius šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus. 1964 m. CPK procesinių ypatumų, susijusių su ginčo pobūdžiu, jo objektu ar subjektais, išskyrus kai kurias fragmentiškas ir neesmines išimtis, nenumatė ir buvo nustatęs vieną bendrą, tarytum „uniforminę“ visų civilinių bylų nagrinėjimo tvarką, pasižyminčią absoliučiu proceso žodiškumo, bylos šalių rungimosi ir dispozityvumo principų įgyvendinimu, konkrečiais atvejais labai apribojančiu arba apskritai paneigiančiu kai kurių kitų proceso tikslų bei pradmenų, pavyzdžiui faktinės, o ne vien formalios bylos šalių lygybės, viešojo intereso civiliniame procese apsaugos ir kitų esmę. Vadinasi 2002m. CPK įstatymų leidėjas, išskirdamas atskirą šeimos bylų nagrinėjimo kategoriją, visų pirma vertina ir vadovaujasi „nuo bendrojo vidurkio nukrypstančia“ ginčo socialine arba ekonomine reikšme ir ypač akivaizdžiu viešuoju interesu¹. CPK IV dalies XIX skyriuje, kituose CPK bei CK straipsniuose yra nustatyti tam tikri šeimos bylų ypatumai. Dėl to CPK 375 straipsnio 2 dalis įsakmiai nustato, kad teismas, nagrinėdamas šeimos bylas taip pat vadovaujasi CK numatytomis procesinėmis teisės normomis, tai yra suteikiama pirmenybė CK Šeimos knygos normoms. CPK XIX skyriuje yra išskiriamos keturios šeimos bylų rūšys:

1. Bylos dėl santuokos nutraukimo ar pripažinimo negaliojančia, dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium (separacijos);
2. Bylos dėl tėvystės (motinystės) nustatymo;
3. Bylos dėl tėvystės (motinystės) nuginčijimo;
4. Bylos dėl tėvų valdžios apribojimo.

Tačiau tai nėra baigtinis sąrašas šeimos bylų, tai gali būti bylos dėl išlaikymo priteisimo, išlaikymo pakeitimo dydžio ir formos pakeitimas bei jo nutraukimas (CK 3.194 str.), bylos dėl vedybų sutarties pripažinimo negaliojančia (3.107 str.), bylos dėl turto padalijimo nenutraukus santuokos (CK 3.124 str.), bylos dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo tėvams gyvenant skyrium (CK 3.169, 3.174 str.), bylos dėl bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant (CK 3.175 str.), bylos dėl vaiko bendravimo su artimaisiais giminaičiais (CK 3.176 str.) bei kiti ginčai kylantys iš šeimos teisinių santykių. Laikytina, kad visoms šeimos byloms, kurios yra nagrinėjamos pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles turi būti taikomos išimtyms numatytos CPK 375-380 straipsniuose. Tokios nuomonės laikosi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius

¹ Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą – Jurisprudencija, Vilnius, 2003, t. 42(34); p.121-129

2004 m. kovo 18 d. konsultacijoje nurodęs, kad byla dėl išlaikymo priteisimo yra šeimos byla, nagrinėtina pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles su išimtimis nustatytomis CPK XIX skyriuje, todėl teismas, nagrinėdamas šią bylą, neturi teisės priimti sprendimą už akių. Tai seka ir iš Lietuvos Aukščiausiojo teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium”² bei Lietuvos Aukščiausiojo teismo Senato 2005m. “Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje” 25 punkte³. Šiai nuomonei tik reikėtų pritarti, nes šeimos bylų ypatumus nulemia teisinio santykio prigimtis, o ne tai ar atitinkama bylų kategorija yra nurodyta ar nenurodyta atitinkamame CPK skyriuje. Tokiu atveju tenka vadovautis CK trečiosios knygos Šeimos teisė bei CPK XIX skyriaus nuostatomis. Be to reikia atkreipti dėmesį, jog tam tikros šeimos bylos yra nagrinėtinos ypatingą teisena(, kurioms taikytinos šios teisenos bei atitinkamuose CPK skyriuose suformuluotos atitinkamos kategorijos bylų nagrinėjimo taisyklės. Tai bylos dėl įvaikinimo (CPK XXIX skyrius), bylos dėl globos ir rūpybos(CPK XXX skyrius), bylos dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu ar vieno sutuoktinio prašymu(CPK XXXV skyrius) bei bylos dėl teismo leidimų išdavimo(CPK XXXIX).

Šeimos bylos vadinamos „nedispozityviomis“ bylomis, kuriose ypatingai pasireiškia civilinio proceso, kaip viešosios teisės šakos pobūdis. Šeimos bylose viešumo elementų kiek daugiau nei kitose civilinio proceso bylose. Nagrinėjant šeimos bylas, visų pirma siekiama užtikrinti viešojo intereso apsaugą, todėl galimi ir teismo proceso ypatumai. Todėl teisėjo vaidmuo ir yra didesnis. Pažymėtina ir tai, kad šeimos bylose teismo aktyvumas yra ne formalus, o tikrasis (materialus). Taigi šeimos bylose teismo (teisėjo) vaidmuo dar didesnis nei kitose civilinėse bylose. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad nagrinėjant šeimos ginčus, galima susidurti su materialiosios tiesos išaiškinimo ir proceso koncentracijos principų (CPK 7 str.) nesuderinamumu. Šeimos bylose ypač akivaizdus viešasis interesas, tai yra visuomenė suinteresuota kuo teisingesniu teismo sprendimo priėmimu, tačiau iš kitos pusės, visuomenė taip pat yra suinteresuota ir tuo, kad ginčo sprendimas nebūtų vilkinamas. Šiuo atveju, teismui turėtų būti palikta galimybė pasirinkti, kuriam principui teikti prioritetą⁴. Laikytina, kad daugeliu atveju turėtų nulemti materialiosios tiesos atskleidimo principas. Taigi proceso koncentruotumas šiuo atveju yra paskesnis po viešojo intereso šių bylų nagrinėjimu. Tačiau tai anaiptol nereiškia, kad nelieka jokių teismo proceso pagreitinimo galimybių. Vis dėl to egzistuoja teismo teisė atsisakyti priimti pateiktus įrodymus, jeigu nustato,

² Teismų praktika. 2002, Nr. 17, psl. 333-347.

³ Teismų prktika .2005, Nr.23, psl.256.

⁴ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės – Justitia, Vilnius, 2002m., p. 39

kad jie yra pateikiami siekiant užvilkti procesą (CPK 377 str.). Be to, teismo proceso koncentruotumas gali būti užtikrinamas ir teismo teise savo iniciatyva rinkti įrodymus (CPK 376 str. 1 d.). Teisėjas šeimos bylose turi būti stengtis užkirsti kelią šalių piktnaudžiavimui procesu, nukreipti procesą tinkama linkme, pareikalaudamas papildomų įrodymų, o prireikus rinkti juos savo iniciatyva, taip pat viršyti pareikštus reikalavimus ar taikyti alternatyvų asmens teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą, o taip būti aktyviam siekiant šalių susitaikymo.

Procesinis įstatymas išskiria keletą šeimos bylų procesinių ypatumų.

1. Aktyvus teismo vaidmuo.

Tokių teismo vaidmenį nustato CPK 376 straipsnis bei CK šeimos knygos nuostatos ir teismo aktyvumas pasireiškia sekančiais:

a) turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą.

CPK 376 straipsnio 1 dalis nustato, kad bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Ši teismo teisė yra realizuojama kaip teismo posėdžio pirmininko teisė rinkti įrodymus savo iniciatyva, tam, kad byla būtų išspręsta teisingai (CPK 160 str. 1 d. 5 p.). Atsižvelgdamas į šeimos teisinių santykių prigimtį ir ypatumus, būtinybę priimti teisingą sprendimą ne tik formaliąja, bet ir materialiąja prasme, įstatymų leidėjas šeimos bylą nagrinėjančiam teismui netaiko *ne procedeat iudex ex officio, iudex iudicet secundum allegata et probata partium* reikalavimų, o suteikia galimybę veikti aktyviai, savo iniciatyva rinkti įrodymus, jei tai, teismo nuomone, reikia bylai teisingai išspręsti. Aukščiausiasis teismas ne kartą pažymėjęs, kad šeimos santykių bylose teismui įstatymo skirtas aktyvus vaidmuo (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 11 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-653/2006; 2008 m. kovo 4 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-145/2008, kt.). Teismo aktyvumą užtikrina CPK 376 straipsnio nuostatos ir CK trečiojoje knygoje nustatytos proceso teisės normos (CPK 375 straipsnio 2 dalis). Nurodytos kategorijos bylose teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, teismo nuomone, tai būtina siekiant teisingai išspręsti bylą (CPK 376 straipsnio 1 dalis); atsižvelgdamas į ieškinio (priešieškinio) pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias aplinkybes, peržengti pareiktų reikalavimų ribas, t. y. patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio (priešieškinio) dalyku ir pagrindu (CPK 376 straipsnio 3 dalis)⁵

Šeimos bylose įrodinėjimo tikslas yra nustatyti materialiąją tiesą, todėl teismas privalo surinkti kiek įmanoma daugiau susijusių su byla įrodymų savo iniciatyva, jei šalių pateiktų duomenų nepakanka. Teismas siekdamas apginti vieno iš sutuoktinių turtinius interesus gali pasiaiškinti, ar kitam sutuoktiniui asmeninės nuosavybės teise priklausantis turtas nepripažintinas šeimos turtu⁶. Pavyzdžiui teismas tėvystės nustatymo byloje tuo atveju, kai užstatas ekspertizės

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 d. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *E.G. v. R.G.*, Nr. 3K-3-243/2008

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *D. B v. P.B.*, Nr. 3K-3-1579/2002, kat. 69.3; 72.2.

išlaidoms padengti neįmokamas, esant reikalingumui (pvz., dėl ieškovės sunkios turtinės padėties) teismas gali skirti medicininę ekspertizę tėvystei nustatyti ir jos atlikimo išlaidas apmokėti iš teismo specialiosios sąskaitos, o po to šias išlaidas išieškoti iš šalies, kurios nenaudai priimtas sprendimas³. Šeimos bylose teismas pats sprendžia, kiek ir kokių įrodymų reikia byloje priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, tiria ir vertina ne vien tik šalių nurodomus faktus ir pateiktus įrodymus, tačiau ir pats sprendžia dėl byloje teisiškai reikšmingų faktų bei rinktinų įrodymų. Nors šalims išlieka pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus (CPK 178 straipsnis), tačiau objektyviai nesant galimybių įrodyti tam tikras teisiškai reikšmingas aplinkybes, teismas visas abejones turi vertinti vaiko interesų naudai ir priimti vaiko teises ir interesus atitinkantį teismo sprendimą⁷. Teismo teisė rinkti įrodymus ypatingai svarbi išlaikymo priteisimo, santuokos nutraukimo, tėvystės nustatymo, tėvų valdžios apribojimo bylose. Pavyzdžiui, nepilnamečių vaikų išlaikymo bylose teismas turi teisę rinkti įrodymus savo iniciatyva, nes šios bylos nėra dispozityvios, o teisingas jų sprendimas yra susijęs ne tik su privataus, bet ir su viešo intereso apsauga⁸. Sprendžiant klausimą dėl išlaikymo formos ir dydžio, teismas turi parinkti tokią išlaikymo formą, kuri geriausiai atitiks vaiko interesus. Teismas turi nustatyti, kokie yra vaiko poreikiai ir *ex officio* parinkti išlaikymo formą. Taigi jis turi surinkti duomenis apie atsakovo turtinę padėtį, pajamas, pajamų pastovumą ir panašiai⁹. Kadangi bylos dėl išlaikymo priteisimo yra nedispozityvios, todėl teismas turi teisę savo iniciatyva išsiaiškinti su byla susijusias aplinkybes. Šioms aplinkybėms išsiaiškinti teismas turėtų atsakovui pasiūlyti pateikti įrodymus (CPK 58 str. 3d.) ar pats užklausti atsakovo gyvenamosios vietos seniūniją dėl pastarojo gaunamų pajamų iš ūkinės veiklos. Teismas šias aplinkybes turi aiškintis, neatsižvelgiant į tai, ar atsakovo interesus byloje atstovauja advokatas, kuris turi padėti savo atstovaujajam surinkti įrodymus, patvirtinančius atsikirtimo argumentus¹⁰.

Teismo aktyvumas nustatant bylai reikšmingas faktines aplinkybes ir renkant įrodymus ypač aktualus šeimos bylose su užsienio (tarptautiniu) elementu. Kai kuriose bylose teismas turi iširti užsienio valstybėse esančias šalies šeimos aplinkos sąlygas, jos materialinę būklę, motinos (tėvo) sutuoktinio ar sugyventinio santykius su vaiku, jo požiūrį į vaiko auklėjimą, gyvenimą kartu su juo, vaikui esant užsienio valstybėje, paties vaiko norus, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi, taip pat ir

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. kovo 18 d. konsultacija.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004m. balandžio 19d. nutartis civilinėje byloje D. K. v. T. K., bylos Nr. 3K-3-286/2004m.

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003m. sausio 20d. nutartis civilinėje byloje A. G. v. M. G., bylos Nr. 3K-3-80/2003m.

⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002m. gegužės 13d. nutartis civilinėje byloje S. J. v. D. N., bylos Nr. 3K-3-713/2002m.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002m. gruodžio 18d. nutartis civilinėje byloje D. B. v. P. B., bylos Nr. 3K-3-1579/2002m.

kitas aplinkybes. Šioms faktinėms aplinkybėms išsiaiškinti teismas turi surinkti įvairius rodymus, kurie yra užsienio valstybėje, pavyzdžiui, gauti iš užsienio valstybės vaikų teisių apsaugos institucijų informaciją dėl byloje nustatytinų faktinių aplinkybių, pažymas iš darboviečių apie šalių bei jų sutuoktinių darbo užmokestį, charakteristiką, pažymas iš registru apie šalių turimą nekilnojamąjį turtą ir pan. Įrodymai, esantys užsienio valstybėse, renkami tarptautinių dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose nustatyta tvarka. Tuo atveju, kai įrodymai yra renkami Europos Sąjungos valstybėse turi būti taikoma ne dvišalė sutartis, o 2001m. gegužės 28d. Tarybos Reglamentas(EB) Nr.1206/2001“Dėl teismų bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ir komercinėse bylose. Jeigu valstybė, kurioje renkami įrodymai nėra Europos Sąjungos nare ar tarp Lietuvos ir užsienio valstybės nėra sudarytos dvišalės sutarties, tačiau užsienio valstybė yra 1970 m. Hagos konvencijos dėl įrodymų paėmimo civilinėse ir komercinėse bylose paėmimo užsienyje dalyvė, tai įrodymai renkami šios Konvencijos nustatyta tvarka. Jei užsienio valstybė nėra Konvencijos dalyvė, prašymai suteikti teisinę pagalbą gali būti teikiami ir vykdomi diplomatiniais kanalais abipusiškumo pagrindu, t.y. kreipiantis į Teisingumo ministeriją, o šiai – į Užsienio reikalų ministeriją, kuri per savo diplomatinės ar konsulinės įstaigas kreipiasi į tam tikras užsienio valstybės institucijas.

Kalbant apie teismo aktyvumą renkant įrodymus, reikia paminėti ir galimą problemą, susijusia su šia teismo teise. Tai yra nustatymas ribos tarp teismo aktyvumo ir teismo nešališkumo. Rinkdamas įrodymus savo iniciatyva, teismas (teisėjas) visada veikia kažkurios iš proceso šalių naudai. Tačiau įrodymų, turinčių reikšmės priimti teisingą sprendimą byloje, rinkimas negali būti vertinamas kaip teismo nešališkumas. Juk turėdamas diskreciją rinkti įrodymus teismas kreipia procesą tinkama linkme, padeda atskleisti ginčo esmę, užkerta kelią šalių piktnaudžiavimui savo teisėmis, užtikrina teismo proceso koncentruotumą, gina silpnesniosios šalies teises ir interesus, taip pat užtikrina viešojo intereso apsaugą;

b) privalo imtis priemonių šalims sutaisyti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai. Teismo pareigą taikyti sutuoktinius tiesiogiai yra įtvirtinta įstatymuose, pavyzdžiui CK 3.54 ir 3.64 straipsniai, CPK 384 straipsnio 3 dalis., kuriuose įtvirtintas principas būdingas daugeliui civilinių bylų, - teismo pareiga siekti, kad ginčas būtų išspręstas taikiai. Ypač ši teismo funkcija svarbi šeimos bylose, būtent santuokos nutraukimo bylose, nes taikus ginčo išspendimas abipusių kompromisų būdu, tai yra joms sudarant taikos sutartį, yra naudingas tiek patiems sutuoktiniams, tiek visai visuomenei. Tai atspindi tiek privatų, tiek viešąjį interesą. Kaip jau buvo minėta anksčiau, šeimos bylose viešasis interesas turi ypatingai didelę reikšmę, santuokos išsaugojimu suinteresuota visa visuomenė, be to, taikus ginčų sprendimas atkuria materialiąją, o ne formaliąją taiką tarp šalių, sudaro prielaidas šalinti priešišumą visuomenėje. Todėl įstatymo leidėjo

nustatyta teismo pareiga siekti šalių susitaikymo atitinka viešąjį interesą ir tai yra gana detalai reglamentuota tiek CPK, tiek CK Šeimos knygoje. Tačiau tos priemonės nėra vienintelės, kuriomis teismas gali įgyvendinti savo pareigą sutaikyti sutuoktinius. Teismas siekdamas šio tikslo gali imtis ir kitokių priemonių: rengdamasis bylos nagrinėjimui surengti neformalius pokalbius su sutuoktiniais, rinktis žodinį, o ne rašytinį procesą, taip pat gali pasiūlyti sutuoktiniams pasikonsultuoti specialiose šeimos krizių įstaigose ir panašiai¹¹. Šiems tikslams pasiekti gali būti taikoma ir teisminė mediacija.

CPK 376 straipsnio 2 dalyje numatyta teismo pareiga siekti ne tik sutaikyti šalis, bet taip pat apsaugoti vaikų teises ir interesus. Ši pareiga reiškia, kad teismai, sprendami šeimos ginčus, visų pirma turi vadovautis CK įtvirtintu prioritetingu vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Vieni iš bendrųjų vaiko teisių apsaugos principų yra tai, kad visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus, nė vienas vaikas negali būti paliktas be gyvenamojo būsto, minimalių pragyvenimo lėšų ir globos ar rūpybos, o sandoriai, sudaryti paliekant vaiką be gyvenamojo būsto, pripažįstami negaliojančiais (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 1, 5, 6 punktai, 13 straipsnio 1 dalis). Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 21 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta abiejų tėvų pareiga vienodai rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu (žr. *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. R. S., byla Nr. 3K-3-469/2006*). Asmenys, pažeidę vaiko teises, nustatytas Konstitucijoje, nurodytame ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose, reglamentuojančiuose vaiko teisių apsaugą, atsako įstatymų nustatyta tvarka, o tėvams ir kitiems teisėtiems vaiko atstovams, kurie pažeidžia vaiko teises ar piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, taikoma įstatymų nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 55 straipsnis, 56 straipsnio 1 dalis). Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, konstitucinis asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis) pagrindžia būtinybę vienodai ginti tiek susituokusių, tiek nesusituokusių tėvų vaikų teises.¹² Teismas *ex officio* kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretaus vaiko interesus. Teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, nulemiančiais vaiko, kaip išsilavinusios, sveikos, aukštų moralinių savybių, tvirtos asmenybės, vystymąsi. Vaiko interesų apsauga įtvirtinta teisės aktuose, todėl nustatydamas jų turinį teismas turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaikų teises. Teismas negali remtis vienu iš vaiko interesų turinio elementų, o turi

¹¹ Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso Komentarai. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Justitia, Vilnius, 2002m. p. 122

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje A..D v. V.d, bylos Nr. 3K-3-383/2008m.

įvertinti jų visumą¹³. Konkrečios CK normos šią teismo pareigą detalizuoja: pavyzdžiui, teismas gali atsisakyti tvirtinti sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių, kuri pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.41 str. 2-3, 5 d.); teismas, sprenddamas šeimos ginčus, gali imtis adekvačių vaikų apsaugos priemonių (CK 3.65, 3.76 str.) ir taip toliau. Tarkime, jeigu teismas šeimos byloje taiko laikinąją apsaugos priemonę – nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymą su vienu iš tėvų, tai ji nustatoma atsižvelgiant ne į tėvų, kurie pagal įstatymą yra lygūs, bet į vaiko interesus, būtent, su kuriuo iš tėvų gyvendamas vaikas bus geriau prižiūrimas ir auklėjamas, kurio pakankamai geros materialinės sąlygos, kad kito remiamas jis galėtų deramai augti ir tobulėti¹⁴. Beje, ši pareiga apima ir teismo teisę netaikyti sutuoktinių taikinimo priemonių, jeigu tai pažeistų vaikų interesus (CPK 384 str. 3 d.). Taikinimo procedūra yra žinoma daugelyje Europos valstybių, dabartiniu metu gana dažnai teisėjai rekomenduoja šalims bandyti pasiekti taikų susitarimą, dalyvaujant trečiajam asmeniui-teisininkui, socialiniam darbuotojui Siekius įtvirtinti vieningas mediacijos procedūras šeimos teisėje visoje Europoje liudija ir 1998m. Europos Tarybos Ministrų kabineto rekomendacija dėl tarpininkavimo procedūrų principų šeimos teisėje (angl. *Principles on Family Mediation*).¹⁵ Šiuo metu vyksta teisminės mediacijos taikymas keliuose Respublikos teismuose. Ši taikaus bylos užbaigimo procedūra būtent plačiai galėtų būti taikoma šeimos bylose.

Pagrindiniai principai:

valstybės turi įtvirtinti mediacijos procedūras nacionalinėje teisėje arba sustiprinti jau egzistuojančias procedūras;

mediacijos procedūros gali būti taikomos visiems šeimos ginčams, tačiau valstybės gali nustatyti tam tikrus ribojimus;

tarpininkavimo procedūros nebūtinai turi būti privalomos; tarpininkais gali būti skiriami tiek valstybės pareigūnai, tiek privatūs asmenys, svarbu, kad jų kvalifikacija atitiktų nustatytus reikalavimus;

tarpininkas turi būti nešališkas ir neutralus šalių siekiamo rezultato atžvilgiu, jis turi užtikrinti šalių lygias teises ir negali „primesti“ joms savo nuomonės. Jo pareiga yra suteikti šalims teisinę informaciją, o ne teisinę pagalbą;

tarpininkas turi vadovautis prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos principu;

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje J. V.- M. v. F. A. S., bylos Nr. 3K-3-223/2003m.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje L. Maksvytis v. I. Maksvytienė, bylos Nr. 3K-3-207/2003m.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso Komentarai. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Justitia, Vilnius, 2002m. p. 122

valstybės turi užtikrinti tinkamą mediacijos procedūrų metu priimtų susitarimų pripažinimą ir įgyvendinimą¹⁶.

Darytina išvada, kad taikinimo procedūros yra ypač reikšmingos šeimos teisėje. Jos padeda užtikrinti šalių bendradarbiavimą ginčo metu, sumažinti konfliktų riziką bei jų neigiamą įtaką ginčo šalims, o ypač vaikams, teisingiau, ekonomiškiau ir greičiau išspręsti kilusį ginčą. Taigi pas mus turėtų būti daugiau dėmesio skiriama būtent taikiam šalių ginčo sprendimui, ir vien teismo paskiriamu terminu šalims susitaikyti neturėtų būti apsiribojama. Teisėjo aktyvumas siekiant taikaus šalių ginčo sprendimo turėtų būti didesnis – jis galėtų šalims pasiūlyti dalyvauti taikinimo procedūrose arba įpareigoti dalyvauti jose savo iniciatyva.;

c) turi teisę, atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, viršyti pareikštus reikalavimus, t.y. gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu.

Šią jo teisę sudaro ne tik galimybė patenkinti daugiau reikalavimų negu jų buvo pareikšta, bet taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu. Ši teismo teisė šeimos bylose gali būti traktuojama kaip dispozityvumo principo, kuris yra vienas pagrindinių civilinio proceso ir apskritai visos civilinės teisės principų išimtis. Dispozityvumo principas pačia bendriausiaja prasme reiškia, kad bylos dalyką nustato šalys; teismas negali keisti nei ieškinio dalyko, nei jo pagrindo; jis negali priteisti ieškoviui to, ko šis neprašė, teismas negali grįsti savo sprendimo faktais, kurių šalys nenurodė; ieškovas turi teisę didinti ar mažinti savo reikalavimų apimtį, keisti ieškinio dalyką ar pagrindą. Privatinei teisei būdingas dispozityvumas. Tai reiškia, kad asmenys, buvę laisvi esant materialiniams santykiams, privalo tokie būti ir esant procesiniams santykiams. Iš kitos pusės, dispozityvumo principas materialiojoje teisėje nėra absoliutus. Ypač tai akivaizdu šeimos teisėje, kurioje materialiuųjų santykių atsiradimas, raida ir pabaiga nėra grynai privatus šalių reikalas, jie vienaip ar kitaip veikia kitų visuomenės narių ar visos visuomenės interesus. Kilus ginčui iš tokių materialiuųjų teisinių santykių, byla taip pat nėra grynai privati, nes jos baigtis paveikia viešąjį interesą. Todėl šeimos bylose teismas pareikštais šalių prašymais dėl pažeistų teisių gynimo būdo nėra varžomas. Atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir paaiškėjusias bylos aplinkybes, teismas turi teisę atlikti CPK 376 str. 3 dalyje nurodytus veiksmus, jei tokius veiksmus teismas atlieka vadovaudamasis viešojo intereso apsaugos tikslais.

¹⁶ Recommendation Number R(98)1 Principles on Family Mediation – Committee of Ministers of the Council of Europe, January 21, 1998m.

Pavyzdžiui toks aktyvus teismo vaidmuo pasireiškia ir nagrinėjant bylas dėl bendravimo su vaikais ir dalyvavimo juos auklėjant tvarkos nustatymo. Ginčiuose tarp skyrium gyvenančių tėvų teismas, nustatydamas konkrečius tėvų bendravimo su vaikais grafikus ir tvarką, dalyvavimo auklėjant vaikus formas, nėra varžomas vien proceso šalių ieškinyje, priešieškinyje, apeliaciniame ar kasaciniame skunde pateiktais pasiūlymais. Į šiuos pasiūlymus teismas privalo atsižvelgti, bet saugodamas vaikų ir/ar tėvų interesus teismas gali *ex officio* nukrypti nuo minėtų pasiūlymų ir nuspręsti pritaikyti tokį bendravimo grafiką ir tokias dalyvavimo auklėjant vaikus formas, kurie šalių dokumentuose nebuvo nurodyti. Pažymėtina, kad šią teisę turi ne tik pirmosios instancijos teismas, bet ir apeliacijos bei kasacinis teismai¹⁷.

Kitas aktyvaus teismo vaidmens šeimos bylose pavyzdys yra šalies reikalavimų viršijimas sprendžiant ginčus tarp skyrium gyvenančių tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Teismas privalo šį ginčą išspręsti iš esmės, kadangi vaiko teisė ir interesas yra turėti nuolatinę gyvenamąją vietą. Nenustačius gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, vaiko interesai gali būti pažeisti, kadangi nesant tarp tėvų susitarimo, galimi tolesni ginčai, kurių metu vaiką gali supti traumuojanti, psichologiškai neigiamai veikianti aplinka. Todėl vienam iš tėvų pareiškus ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su juo, o kitam tėvui tokio reikalavimo nepareiškus, teismas sprenddamas ginčą turi nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų nepriklausomai nuo to, ar tas tėvas, su kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, yra pareiškęs tokį reikalavimą. Taigi tokiu būdu teismas, išeidamas už ieškinio reikalavimo ribų, teisingai taiko CK 3.169 str. 2 dalies nuostata, gindamas vaiko teises ir interesus¹⁸.

Be to, teismas gali nukrypti nuo šalių pareikštų reikalavimų ir sprendžiant nepilnamečių vaikų ar sutuoktinio išlaikymo dydžio nustatymo klausimus. Teismas, nagrinėdamas šiuos klausimus atsižvelgia, kokie yra vaiko poreikiai, atsakovo turtinė padėtis, pajamos, pajamų pastovumas ir pan., ir *ex officio* parenka išlaikymo būdą ir jo sumą. Taigi teismas gali parinkti išlaikymo dydį konkrečioje byloje, prioritetiškai atsižvelgdamas į vaiko interesus, jo poreikius. Individualūs vaiko poreikiai, jo, kaip asmenybės vystymasis, sąlygoja ir reikalingą realų išlaikymo dydį. Siekiant, kad vaikas taptų pilnaverte asmenybe, išlaikymo forma ir dydis negali būti ribojami vien vaiko minimalių poreikių tenkinimu, visais atvejais svarbu užtikrinti, kad vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tobulinti savo įgimtus ir įgytus sugebėjimus. Išlaikymo dydis turi būti proporcingas vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai, todėl

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje L. M. v. I. M., bylos Nr. 3K-3-497/2002m.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje D. Č. v. R. Č., bylos Nr. 3K-3-1136/2003m.

teismas gali savo iniciatyva priteisti ir didesnio dydžio išlaikymą, negu to reikalauja ieškovas, jeigu tai objektyviai leidžia atsakovo turtinė padėtis¹⁹. Išlaikymo dydis gali būti padidinamas ir atsiradus papildomoms vaiko priežiūros išlaidoms (vaiko liga, sužalojimas, slaugymas ar nuolatinė priežiūra), taip pat teismas turi galimybę priteikus priteisti atlyginti ir būsimas vaiko gydymo išlaidas²⁰.

Taigi ginčo šalys šeimos bylose nėra visagalės proceso šeiminkės, be apribojimų disponuojančios ginčo dalyku ir pagrindu. Teismas, civiliniame procesiniame teisiniame santykiyje atstovaudamas valstybinei valdžiai ir besirūpindamas viešojo intereso užtikrinimu, gali priimti sprendimą *ultra petita*, tai yra ne tik viršyti šalių pareikštus reikalavimus, bet ir taikyti alternatyvų subjektinių teisių arba teisėtų interesų gynimo būdą.

d) gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą, kai byloje pareikštas vienas iš įstatymuose numatytų alternatyvių reikalavimų negali būti tenkinamas.

CPK 376 str. 4 dalyje numatyta teismo teisė priimti sprendimą *ultra petita* – jeigu byloje pareikštas vienas iš įstatymuose numatytų alternatyvių reikalavimų, teismas, nustatęs, jog tenkinti pareikštą reikalavimą nėra pagrindo, gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą. Ši teismo teisė užtikrina aktyvų teismo vaidmenį šeimos bylose. Teismo aktyvumas, nustatant alternatyvų teisių ir teisėtų interesų gynimo būdą, vėlgi pagrindžiamas viešojo intereso užtikrinimu – teismas turi vadovautis prioritinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 str., CK 3.3 str. 1 d.). Akivaizdžiausiai ši teismo teisė pasireiškia sprendžiant klausimus dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo formos. Pažymėtina, kad teismas turi parinkti tokią išlaikymo formą, kuri labiausiai atitiks vaiko interesus(CPK 376 str.3d.)²¹. Teismas turi nustatyti, kokie yra vaiko poreikiai, ir, atsižvelgdamas į atsakovo turtinę padėtį, pajamas, jų pastovumą ir pan., *ex officio* parinkti išlaikymo formą, labiausiai atitinkančią vaiko interesus²². Pagal CK 3.196 str, teismas gali savo iniciatyva priteisti išlaikymą ir kitokiu būdu, nei prašo išieškotojas, jeigu, teismo nuomone, tai geriau atitinka vaiko interesus.Be to, teismas gali priimti sprendimą *ultra petita*, tai yra jis nėra saistomas šalių pareikštų reikalavimų, ir nagrinėjant ieškinius dėl tėvų valdžios apribojimo bei pareiškimus dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (CK 3.183 str. 2 d.). Teismas privalo išsamiai išnagrinėti susidariusią padėtį ir priimti sprendimą, atsižvelgdamas į nustatytas

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. M. S., bylos Nr. 3K-3-259/2004m.

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-40/2002m.

²¹ Teismų praktika, 2005, Nr.23, 250 psl.

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje S. J. v. D. N., bylos Nr. 3K-3-713/2002m.

aplinkybes, vadovaudamasis vaiko interesais. Atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, gali būti steigiama nuolatinė vaiko globa (rūpyba), tai yra konkretus asmuo skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), arba pavedama įsteigti laikinąją globą (rūpybą), vaikas perduodamas vaiko teisių apsaugos institucijai, ir ši jį laikinai įkurdina, kol jam bus paskirta nuolatinė globa (rūpyba). Taigi ir šiuo atveju, teismas gali nukrypti nuo šalių prašomo asmens teisių gynimo būdo ir taikyti alternatyvųjį gynimo būdą, jei tai, žinoma, geriau užtikrina asmens, kurio teisės ginamos, interesus.;

f) taiko savo iniciatyva, atsižvelgdamas į sutuoktinių vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus iki bus priimtas teismo sprendimas specialias laikinas apsaugos priemones numatytas CK 3.65 straipsnio 2 dalyje: įpareigoti, esant galimybei, vieną sutuoktinį gyventi skyrium; nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų; įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turtu; priteisti iš vieno sutuoktinio laikiną išlaikymą nepilnamečiams vaikams ar kitam sutuoktiniui; areštuoti turtą, kol bus išspręstas jo priklausomybės nuosavybės teise vienam sutuoktiniui klausimas, taip pat siekiant užtikrinti išlaikymo mokėjimą; areštuoti vieno sutuoktinio turtą, kurio verte būtų galima užtikrinti teismo išlaidų atlyginimą kitam sutuoktiniui; uždrausti vienam sutuoktiniui matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose. Kartais teismų praktikoje kyla klausimas ar šias laikinas apsaugos priemones galima taikyti visoms šeimos byloms, nes nurodytas straipsnis yra patalpintas CK Šeimos knygos III skyriuje reglamentuojančiame santuokos negaliojimą, o CPK 145 straipsnio 1 dalies 11 punktą numato tik laikino materialinio išlaikymo priteisimą. Tačiau teismų praktikoje šios laikinosios apsaugos priemonės taikomos ir kitose šeimos bylose ir šiai praktikai tik reikėtų pritarti, nes būtent jau minėta procesinė norma (CPK 145 str.1d.11p.) numato laikinų apribojimų nustatymą ir galima taikyti CK 3.65 straipsnyje numatytus apribojimus- įpareigoti, esant galimybei, vieną sutuoktinį gyventi skyrium, nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų; įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turtu, uždrausti vienam sutuoktiniui matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose ir panašiai.

2.Ieškinio pagrindo ir dalyko keitimas.

Šeimos bylose skirtingai nei pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles ieškovas turi teisę iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos keisti be jokių apribojimų ieškinio dalyką ar pagrindą, o atsakovas - pareikšti priešieškinį (CPK 377 str.), tuo tarpu pagal bendrąsias taisykles tai galima padaryti iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo, vėlesnis pakeitimas galimas tik tuo atveju, jeigu tokio pakeitimo būtinumas iškilo vėliau arba jeigu gautas priešingos šalies sutikimas arba, jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins bylos nagrinėjimo (CPK 141 str. 1 d.), analogiškai išspręstas klausimas ir dėl priešieškinio priėmimo (CPK 143 str. 1 d.). Šeimos bylose

teismas turi teisę atsisakyti priimti pateiktus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau, jeigu nustato, jog jie yra pateikiami siekiant užvilinti procesą, tačiau įrodymų pateikimas galimas ir teismo nagrinėjimo metu, tuo tarpu pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles paprastai turi būti pateikiami atsiliepime į ieškinį (CPK 142 str. 2 d.), galimas dar jų pateikimas pasirengimo teismo nagrinėjimui stadijoje ir tik išimtiniais atvejais teismo nagrinėjimo metu. Tiesa, galimos tam tikros šios taisyklės išimtys, numatytos tame pačiame CPK straipsnyje, kuomet galima keisti ieškinio dalyką ar pagrindą vėliau, tačiau tik tuo atveju, kai tokio pakeitimo būtinumas iškilo vėliau arba jeigu yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins bylos nagrinėjimo. Šios bendrosios taisyklės tikslas yra užtikrinti bylos nagrinėjimo koncentruotumą, tai yra kuo greičiau priimti sprendimą byloje ir taip išspręsti kilusį ginčą, todėl šalys privalo laiku pateikti tinkamus įrodymus bei suformuluoti savo reikalavimus. Tuo tarpu šeimos bylose didžiausia reikšmė teikiama viešojo intereso apsaugai. Taigi prioritetas teikiamas kiek galima išsamesniam ir teisingesniam bylos aplinkybių išnagrinėjimui. Todėl koncentruotumo principas šeimos bylose yra iš esmės paskesnis nes byla, kylanti iš šeimos teisinių santykių dažnai labai glaudžiai susijusi su tokių socialiniu požiūriu menkai apsaugotų subjektų, kaip vaikai, globotiniai ir kt. teisėmis bei interesais, todėl ją išnagrinėti teisingai ir kiek galima išsamiau suinteresuotas tiek teismas, tiek visuomenė apskritai.

Žinoma, tai neturėtų sudaryti įvaizdžio, kad šeimos bylose apskritai atsisakoma proceso koncentracijos, kaip vieno iš kertinių civilinio proceso principų. Bylos nagrinėjimo koncentruotumą šeimos bylose siekiama užtikrinti kitais būdais. Visų pirma, teismas, bendradarbiaudamas su dalyvaujančiais byloje asmenimis, imasi priemonių, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta (CPK 8 str.). Tai yra kooperacijos arba bendradarbiavimo principas, kuris lemia ne tik proceso subjektų bendradarbiavimą, bet ir sukuria jų tarpusavio teises ir pareigas, siekiant teisingai ir greitai išnagrinėti bylą. Teismas šiuo atveju turi „išaiškinti“ pareigą, kuri reiškia, kad teismas privalo atkreipti ginčo šalių dėmesį į visas esmines bylos aplinkybes, tai yra jis turi teisę duoti šalims klausimų, siekiant patikslinti ir išsiaiškinti jų tikruosius reikalavimus, reikalauti iš jų paaiškinimų, nurodyti joms aplinkybes, kurias būtina išsiaiškinti bylai teisingai išnagrinėti (CPK 158, 159 str.). Be to, teismas turi šalims nurodyti, kokius procesinius veiksmus ir per kokius terminus jos turi atlikti, išsiaiškinti proceso dalyviams, kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims jų procesines teises ir pareigas, taip pat kokias teises pasekmes gali sukelti jų atliekami procesiniai veiksmai (CPK 249, 243 str.). Pavyzdžiui, teismas privalo kontroliuoti sutarties dėl santuokos nutraukimo turinį, o esant trūkumų, pasiūlyti tinkamai sudaryti sutartį (CK 3.53 str 4 d.), o prieš priimdamas sprendimą dėl santuokos nutraukimo ir sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių patvirtinimo, privalo šalims išsiaiškinti, kad toks įsiteisėjęs teismo sprendimas užkirs kelią sutuoktiniams reikšti tapatų

reikalavimą²³. Kitas pavyzdys – jei teismas nustato, kad buto pirkimo-pardavimo sutarties sąlyga prieštarauja imperatyviai teisės normai, jis *ex officio* turi šią sutarties sąlygą pripažinti negaliojančia (CK 1.78 str. 5 d.) ir išaiškinti ieškovei teisę pakeisti ieškinio dalyką, tai yra vietoj reikalavimo nustatyti naudojimosi butu tvarką, reiškiant reikalavimą dėl buto, kaip bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės, padalijimo²⁴.

Dar vienas būdas užtikrinti proceso koncentraciją – teismo teisė atsisakyti priimti pateiktus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau, jeigu nustato, jog jie yra pateikiami siekiant užvilinti procesą (CPK 181 str. 2 d., 377 str.). Tačiau šeimos bylose ši taisyklė turi tam tikrą ypatumą, būtent – įrodymų pateikimas galimas ir teismo nagrinėjimo metu, tuo tarpu pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, įrodymai turi būti paprastai nurodomi ieškinio ar atsiliepimo į ieškinį pateikimo metu (CPK 135 str. 2 d., 142 str. 2 d.), pasirengimo bylos nagrinėjimui metu (CPK 226 str.) ir tik išimtiniais atvejais galimas jų pateikimas teismo nagrinėjimo metu. Taigi šeimos bylose nustatomas vėlesnis įrodymų pateikimo terminas, kuris gali būti kaip prielaida visapusiškesniam bylos aplinkybių atskleidimui ir dėl to didesnė materialiosios tiesos atskleidimo tikimybė. Taigi šis šeimos bylų ypatumas dar kartą patvirtina įstatymų leidėjo siekį ne kuo greičiau išspręsti kilusį ginčą šeimos bylose, o kuo išsamiau atskleisti ir įvertinti su byla susijusias aplinkybes. Vis dėlto egzistuoja teismo teisė (nors ir labai ribota) atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, jeigu konstatuojama, jog jie buvo nepateikiami anksčiau siekiant vilkinti procesą. Taigi yra būtina šalies tiesioginė tyčia ir proceso vilkinimo tikslas (nepakanka konstatuoti vien pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymą), tuo tarpu nagrinėjant paprastą civilinę bylą, užtenka bet kokios kaltės formos ir pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo²⁵.

Tačiau bene labiausiai koncentruotą šeimos bylų procesinį nagrinėjimą užtikrina aktyvi teismo veikla renkant įrodymus. Tai gali būti vertinama kaip atsvara koncentruotumo principo šeimos bylose apribojimams, kuomet šalys beveik be jokių išlygų turi teisę keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, ir tokiu būdu minėtoji teismo teisė savarankiškai rinkti įrodymus gali užtikrinti greitą teismo procesą – dėl to tikėtina, kad byla materialiaja prasme bus išspręsta teisingai.

3.Draudimas priimti sprendimą už akių.

Šeimos bylose negali būti priimtas sprendimas už akių, tai yra netaikoma procesinė priemonė už neatvykimą į teismo posėdį. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Senato 2005m. birželio 23

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 15 d. konsultacija, Teismų praktika Nr. 17, psl. 460-461

²⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje N. Zinkevič v. V. Zinkevič, bylos Nr. 3K-3-1008/2002m.

²⁵ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės – Justitia, Vilnius, 2002m., p. 197

d. nutarime Nr.54“Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje“ yra išaiškinta, jog įstatymas draudžia priimti sprendimą už akių visose šeimos bylose nepriklausomai nuo to ar byla nagrinėjama pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles su išimtimis nustatytomis CPK XIX skyriuje ar ypatingosios teisenos tvarka (CPK 375 str.1d.,378 str.,443 str.9d.), tai yra taikoma ir net išlaikymo vaikams priteisimo bylose, kurios nagrinėjamos pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles²⁶ Nepaisant to, kad šeimos bylose nėra taikomas sprendimo už akių priėmimo institutas, kaip procesinė priemonė už neatvykimą į teismo posėdį, tai nereiškia, kad nėra jokių procesinių priemonių, užtikrinančių tinkamą ginčo šalių dalyvavimą teismo posėdyje. Juk kai kuriose šeimos bylose šalies dalyvavimas yra būtinas, pavyzdžiui, tėvystės nustatymo bylose. Išimtiniais atvejais, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, jeigu nežinoma atsakovo buvimo vieta, teismas gali paskelbti atsakovo paiešką per policiją, jei ieškovas įrodo, kad jis ėmėsi visų priemonių atsakovo gyvenamajai vietai nustatyti (CPK 132 str.). Kita priemonė – bauda iki tūkstančio litų ir atsakovo atvesdinimas į teismo posėdį, kai jis neatvyksta dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta nesvarbiomis, nebuvo prašęs bylą nagrinėti jam nesant, ir jam buvo tinkamai pranešama apie teismo posėdį (CPK 384 str. 2 d., 388 str. 3 d.). Taigi tokiu būdu ginčo šalims apribojama galimybė nevaržomai piktnaudžiauti turimomis procesinėmis teisėmis.

Paprastai nagrinėjant šeimos bylas šalys dalyvauja pačios, tačiau yra įmanomas ir bylos vedimas per atstovą, kurio atvykimas į teismo posėdį yra laikomas tinkamu byloje dalyvaujančio asmens, kuriam jis atstovauja, dalyvavimu teismo posėdyje (CPK 51 str. 2 d.). Vadovaujantis tuo pačiu CPK straipsniu, teismas gali pripažinti asmeninį atsakovo dalyvavimą teismo posėdyje būtinu, nes kai kurių aplinkybių negalima nustatyti be asmeninio ginčo šalių dalyvavimo teismo posėdyje. Pavyzdžiui, tokie atvejai gali būti santuokos nutraukimo, pripažinimo negaliojančia ar separacijos bylose, kai teismas nustato realią galimybę šalims susitaikyti, nagrinėja sutuoktinių kaltės klausimus, nustatant vaiko gyvenamąją vietą, bendravimo su juo tvarką ir pan. Kai kuriose šeimos bylose įstatymas imperatyviai nustato būtiną atsakovo dalyvavimą teismo posėdyje, pavyzdžiui, tėvystės nustatymo bylose (CPK 388 str. 2 d.). Taigi šiuo atveju atstovo dalyvavimas teismo posėdyje nebus laikomas tinkamu atstovaujamojo asmens dalyvavimu.

Taigi šeimos bylose, byloje dalyvaujančiam asmeniui be svarbių priežasčių neatvykus į teismo posėdį, teismas palieka ieškinį nenagrinėtą (CPK 246 str. 1 d., 384 str. 1 d.) arba gali bylą nagrinėti iš esmės pagal joje esančią medžiagą (CPK 246 str. 2 d., 384 str. 2 d.). Vis dėlto išimtiniais atvejais teismas turi teisę išnagrinėti bylą nedalyvaujant atsakovui, kai jo dalyvavimas

²⁶ Teismų praktika, 2005, Nr.23, psl.256.

teismo posėdyje yra būtinas, jeigu nėra galimybės užtikrinti jo dalyvavimo ar jo dalyvavimas neturi įtakos sprendimo priėmimui (CPK 388 str. 2 d.) arba kai tai yra būtina vaiko interesais (CPK 388 str. 1 d.) tėvystės (motinystės) nustatymo bylose.

4. Teismo posėdžių viešumo apribojimas

Šeimos bylose galimos išimtys iš viešumo principo, įstatymas nustato, kad ginčai, kylantys dėl šeimos teisinių santykių, nagrinėjami uždareme teismo posėdyje, jeigu to prašo bent viena iš byloje dalyvaujančių šalių (CPK 379 str.). Tuo siekiama užtikrinti šeiminio gyvenimo slaptumo apsaugą, nepilnamečių vaikų bei sutuoktinių gyvenimo privatumą. Šeimos bylos yra ypatingos bylos, jose sprendžiami klausimai, kaip ir patys šeimos santykiai dažnai yra labai asmeninio pobūdžio, šeimos santykių subjektai yra sutuoktiniai, nepilnamečiai, todėl įstatymai turi garantuoti šeimyninio gyvenimo slaptumo apsaugą, minėtų asmenų privataus gyvenimo neliečiamumą. Visuomenės, o ypač spaudos, domėjimasis šeimos ginčų nagrinėjimo eiga gali turėti neigiamos įtakos byloje dalyvaujantiems asmenims bei patiems šeimos santykiams. Taigi bet kokia šeimos byla gali būti nagrinėjama uždareme teismo posėdyje, jei to reikalauja bent viena ginčo šalis. Neviešuose teismo posėdžiuose turėtų būti nagrinėjamos tėvystės nustatymo ar nugincijimo, ištuokos, separacijos bei kitos bylos, kylančios iš šeimos teisinių santykių.

Tačiau net ir nagrinėjant šeimos bylą neviešame teismo posėdyje turi būti laikomasi visų proceso taisyklių, teismas dėl neviešo teismo posėdžio privalo priimti motyvuotą nutartį (CPK 9 str.). Vadinasi, teismo posėdžio uždarumas nereiškia, kad gali būti nesilaikoma įprastinės teismo posėdžių tvarkos.

Teismo proceso viešumo principas taikomas teismo posėdžiams, bylos medžiagai ir teismo sprendimui. Siekiant šeimos byloje dalyvaujančių asmenų privataus gyvenimo apsaugos, pašalinių asmenų dalyvavimas teismo posėdžiuose gali būti apribotas. Bylos medžiagos viešumas reiškia, kad su ja gali susipažinti bet koks asmuo. Kadangi šeimos bylos gali būti nagrinėjamos uždareme teismo posėdyje, vadinasi susipažinimas su tokio posėdžio bylos medžiaga yra ribojamas – ji nėra vieša (CPK 10 str.1, 2 d.). Teismo sprendimo viešumas reiškia, kad jis yra skelbiamas viešai ir yra prieinamas visiems. Net ir išnagrinėjus bylą neviešame teismo posėdyje, jo revoliucinė dalis skelbiama viešai, išskyrus įvaikinimo bylas (CPK 9 str. 3 d.). Tačiau šeimos bylose ši taisyklė turi tam tikrų išimčių. Pavyzdžiui, abiejų sutuoktinių prašymu teismas gali nenurodyti konkrečių faktų, patvirtinančių vieno ar abiejų sutuoktinių kaltę dėl santuokos nutraukimo (santuokos nutraukimo priežasčių), o tik konstatuoti, kad santuoka iširo dėl vieno ar abiejų sutuoktinių kaltės (CK 3.63 str.).

5. Nepilnamečio vaiko dalyvavimas teismo posėdyje.

CK ir CPK normos užtikrina galimybę vaikui nepriklausomai nuo jo amžiaus teisme išdėstyti savo nuomonę. Įstatyme yra nustatyta, kad kai sprendžiamas bet kuris su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, – per atstovą. Priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į vaiko nuomonę, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams (CPK 380 str. 1 d.). Vaiko nuomonė gali būti išreikšta žodžiu, raštu arba kitais vaiko pasirinktais būdais. Vaiko, kuriam yra suėję keturiolika metų, pareiškimas apie sutikimą ar nesutikimą su ieškiniu turi būti išreikštas raštu arba įrašomas į teismo posėdžio protokolą ir vaiko pasirašomas (CPK 380 str. 2 d.).

Vaiko išklausymo teisme tikslas – išsiaiškinti susijusius sus vaiku klausimus, jo pažiūras, ir norus. Šie reikšmingi faktai padeda nustatyti vaiko interesus ir patį maksimaliausių tų interesų apsaugos būdą bylos nagrinėjimo momentu²⁷. Vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras turi būti išklaustas teisme tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, per atstovą. Vaiko pažiūros ir norai išklausomi per atstovą tais atvejais, kai vaiko išklausymas teismo posėdyje prieštarautų vaiko interesams dėl vaiko jautrumo, sveikatos būklės ir pan. Vaiko pažiūros ir norai gali būti teismo išsiaiškinami pavedant tai padaryti valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai, vaiko pedagogams, auklėtojams, ir kt. Teismas vaiko pažiūras gali aiškintis pasirengimo bylos nagrinėjimui studijoje, pasikviečiant tėvus ir vaiką pokalbiui²⁸.

Vaiko nuomonė gali būti išreikšta žodžiu, raštu, arba kitais vaiko pasirinktais būdais (CPK 380 str.). Tais atvejais, kai teismui kyla abejonių dėl nepilnamečio vaiko pakankamo brandumo, suformuluoti ir išreikšti savo pažiūras ir norus, ar kyla kitokių klausimų, susijusių su vaiko psichologija, šiems klausimams teismas gali paskirti psichologinę ekspertizę, pavesdamas ją atlikti specialių žinių turinčiam asmeniui (CPK 212 str.).

Vaiko dalyvavimas teismo posėdyje neapsiriboja tik vaiko pažiūrų išsiaiškinimu. Teismas, priimdamas sprendimą, turi atsižvelgti ir į vaiko nuomonę. Vaiko norams turi būti skiriamas didelis dėmesys. Vertinant vaiko norus ir skiriant jiems didelį dėmesį, turi būti atsižvelgiama į vaiko amžių ir jo brandumą. Taip pat vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo motyvacijos, kurią pateikia vaikas. Tačiau visais atvejais galioja vaiko interesų prioriteto principas, todėl teismas kiekvienoje byloje savo iniciatyva turi nustatyti konkretaus vaiko interesus. Teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, nulemiančiais vaiko, kaip išsilavinusios, sveikos, aukštų moralinių savybių, tvirtos asmenybės, vystymąsi. Be to, vaiko interesų apsauga įtvirtinta teisės aktuose, todėl nustatydamas jų turinį, teismas turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas jų teises. Teismas negali remtis vienu iš

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 4 d nutartis civilinėje byloje R. Navickas v. A. Navickienė, bylos Nr. 3K-3-1296/2002m.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d nutartis civilinėje byloje S. Povilaitis v. D. Ališauskienė, bylos Nr. 3K-3-1006/2002m.

vaiko interesų, o turi įvertinti jų visumą, tai pažymėdamas sprendime. Vaiko išreikšta nuomonė taip pat turi būti įvertinama jo interesų atžvilgiu. Pavyzdžiui CK 3.174 straipsnis, reglamentuojantis ginčų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo sprendimą, numato, kad tokį ginčą teismas išsprendžia vadovaudamasis vaiko interesais, atsižvelgdamas į vaiko norą. Į vaiko norą gali būti neatsižvelgiama tik tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja vaiko interesams²⁹. Taigi, sprenddamas vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, teismas ne tik turi išsiaiškinti kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas įgyvendinti teisės normose įtvirtintas pagrindines vaiko teises, šeimos aplinkos sąlygas, tame tarpe ir motinos (tėvo) asmeninius bruožus, realias jų galimybes sudaryti tinkamas sąlygas vaikui augti ir vystytis, vaiko ir motinos (tėvo) tarpusavio santykius ir pobūdį, vaiko prisirišimą prie motinos (tėvo) ir kitų giminaičių, bet ir išklausyti vaiko interesų visumai neprieštarujančių vaiko norų. Vadinasi, nors ir pripažįstant, kad mažametei dukrai yra reikalinga didesnė motinos globa, tačiau siekiant vaiko interesų visumos užtikrinimo, nustačius, kad nepilnametės auklėjimu ir priežiūra tinkamai rūpinasi tėvas, be to, mergaitei pačiai labiau norint gyventi su tėvu, vaiko gyvenamosios vietos nustatymas su tėvu labiau atitinka jo interesus³⁰. Būtinybę teismui atsižvelgti į vaiko, galinčio pareikšti savo nuomonę, norus bei pageidavimus, su kuriuo iš tėvų jis labiau norėtų gyventi, taip pat įtvirtina ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Šis įstatymas taip pat nenumato amžiaus ribos dėl vaiko nuomonės pareiškimo.

Vaiko, sugebančio suformuluoti savo pažiūras, nuomonė turi būti išklausoma ir į ją turi būti atsižvelgiama ir apribojant tėvų valdžią (CK 3.183 str. 3 d.).

Toliau kalbant apie vaiko dalyvavimą šeimos byloje, galima išskirti dar vieną procesinį jo dalyvavimo aspektą. Tėvystės pripažinimo byloje pareiškimas civilinės metrikacijos įstaigoje gali būti priimamas tik tuo atveju, kai yra vaiko rašytinis sutikimas (CK 3.142 str. 2 d.). Tiesa, šiuo atveju svarbu, kad vaikui būtų suėję dešimt metų. Vaiko sutikimas nereikalingas, jei pareiškimą patvirtina teismas (CK 3.144 str. 1 d.). Be to, vaikas, kuriam suėję keturiolika metų, gali pareikšti savo nuomonę kiekvienoje šeimos byloje. Jis gali pareikšti sutikimą arba nesutikimą su ieškiniu, kuris turi būti išreikštas raštu arba įrašomas į teismo posėdžio protokolą ir vaiko pasirašomas (CK 380 str. 2 d.). Taigi šiuo atveju jau svarbus vaiko amžius ir jo nuomonės išreiškimo forma. Šis sutikimo arba nesutikimo su ieškiniu pareiškimas – tai galimybė vaikui dalyvauti visose šeimos byloje, taip pat ir tose, kur yra sprendžiami net ir su vaiku tiesiogiai nesusiję klausimai. Vadinasi,

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje J. Varapnickaitė- Mažylienė v. F. A. Stonys, bylos Nr. 3K-3-223/2003m., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje A. Mažeika v. R. Mažeikienė, bylos Nr. 3K-3-58/2002m.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje R. Razulevičius v. A. Razulevičienė, bylos Nr. 3k-3-735/2002m.

vaikas pripažįstamas teisės subjektu, turinčiu autonomiškas teises ir pareigas. Jis laikomas pilnateisiu šeimos nariu, ir turi suinteresuotumą visose šeimos bylose.

6.Pasirengimas bylos nagrinėjimui.

Atsižvelgiant į tai, kad šeimos bylose teismas paprastai privalo imtis priemonių šalims sutaisyti, bylos pasirengimas galimas tik parengiamojo posėdžio būdu (CPK 227 str. 1 d., 228 str. 1 d.), o pasirengimas paruošiamųjų dokumentų būdu galimas tik išimtiniais atvejais. Manau, kad rengtis būtų galima paruošiamųjų dokumentų būdu tuo atveju, kai šalys gyvena skirtingose valstybėse ir neturi galimybių atvykti į teismo posėdį ar dėl kokių nors kitų svarbių priežasčių viena iš šalių (pvz. sunkios ligos ar panašiai) negali atvykti į teismą ir ją atstovauja advokatas.

7.Vaiko teisių apsaugos institucijos ir prokuroro dalyvavimas bylos nagrinėjime.

Nagrinėjant šeimos bylas daugeliu atveju, būtinas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas, pavyzdžiui bylose dėl tėvų valdžios apribojimo (CK 3.184 str.), bylose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (CK 3.178 str.) ir kt. Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija teismo įtraukiama dalyvauti procese arba įstoja į procesą savo iniciatyva, kad pateiktų išvadą byloje, siekiant įvykdyti jai pavestas funkcijas, ginant vaikų interesus (CPK 49 str. 2 d., 50 str. 2 d.). Jei gu valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija į procesą savo iniciatyva neįstoja, tai visais atvejais ji turi būti įtraukiama teismo. Tiek savo, tiek teismo iniciatyva įstojusi į bylą, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija turi pateikti teismui išvadą dėl ginčo. Lietuvos Respublikoje vaikų teisių apsaugos institucijos yra rajonų (miestų) savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos (toliau – Tarnyba). Jų veiklą reglamentuoja Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 58-61 straipsniai³¹, Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimu Nr. 1983 patvirtinti Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai³².

Šeimos bylose Tarnybai teisė pareikšti ieškinį numatyta nurodant konkrečias bylą kategorijas Pavyzdžiui, tėvystės nustatymo bylose, jei vaiko tėvas atsisako pripažinti tėvystę pareiškimu dėl tėvystės pripažinimo ar vaiko tėvas mirė (CK 3.147 str. 2 d.). Tarnyba taip pat gali pareikšti ieškinį dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo (CK 3.182 str. 2 d.) bei išlaikymo priteisimo bylose, kai nepilnamečio vaiko tėvai nevykdo pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus (CK 3.194 str. 1 d.). Be to, tarnyba gali pareikšti ieškinį teismui dėl išlaikymo dydžio

³¹ Žinios. 1996, Nr. 33-807, 2002, 95-4090.

³² Žinios. 2002, 120-5415.

sumažinimo ar padidinimo, jeigu pagal įstatymus iš esmės pasikeitė šalių turtinė būklė bei dėl vaikai skirtas išlaikymo panaudojimo ne vaiko interesais³³.

CPK 49 str. 1 d. numato ir prokuroro teisę pareikšti ieškinį, siekiant apginti viešąjį interesą. Šeimos teisėje tokia teisė yra numatyta CK 3.38 str. 1, 3, 4 dalyse, būtent- prokuroro teisė pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, pažeidus šias santuokos sudarymo sąlygas – kai santuoką sudarė neveiksnus arba nenutraukęs ankstesnės santuokos asmuo, kai sutuoktiniai yra artimi giminaičiai, bei tais atvejais, kai santuoka sudaroma pažeidžiant santuokos savanoriškumo principą. Kitas pavyzdys – prokuroras gali pareikšti ieškinį dėl fiktyvios santuokos pripažinimo negaliojančia (CK 3.39 str.). Be to, prokuroras gali su ieškiniu kreiptis į teismą dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo (CK 3.182 str.2 d).

CPK 50 straipsnis nustato, kad atitinkamos institucijos, pareiškusios ieškinį viešajam interesui ginti, tampa ieškovėmis ir įgyja visas ieškovo procesines teises ir pareigas. Kadangi teismo priimtas sprendimas gali tiesiogiai ar netiesiogiai veikti konkrečių asmenų teises ir interesus, teismas turėtų šiuos asmenis įtraukti į bylą kaip bendrininkus (jei sprendimas tiesiogiai veiks atitinkamo asmens materialiąsias teises) arba kaip asmenis, nepareiškiančius savarankiškų reikalavimų (jei tokios įtakos nebus).

Kitas viešojo intereso gynimo būdas – vaiko teisių apsaugos tarnybų išvadų teikimas šeimos bylose (CK 49 str. 2 d.). Jos gali būti įtraukiamos į bylą teismo ar įstoti savo iniciatyva. Svarbu yra tai, kad pateikti išvadą tarnyba gali tik tuo atveju, jeigu tai yra griežtai įtvirtinta įstatyme. Pavyzdžiui, pagal CK 3.80 str., tarnyba privalo pateikti išvadą, ar, sprendžiant sutuoktinių gyvenimo skyrium klausimus, nebus pažeistos nepilnamečių vaikų teisės; CK 3.153 str. nustato, kad nagrinėjant tėvystės (motinystės) nuginčijimo, tėvystės nustatymo ginčus, būtinas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas; CK 3.184, CPK 404 str. numato, kad minėta įstaiga privalo dalyvauti tėvų valdžios apribojimo bylose; CK 3.178 str. įtvirtina, kad nagrinėjant ginčus dėl vaikų, būtina privalo dalyvauti valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija. Ji, ištyrusi šeimos aplinkos sąlygas, pateikia teismui išvadą dėl ginčo. Ją pateikia atitinkamos tarnybos atstovas teismo posėdyje po įrodymų ištyrimo ir baigiamosiose kalbose nedalyvauja (CPK 252 str.). Tarnybos išvada, pateikta neviršijant įgaliotų asmenų kompetencijos bei laikantis atitinkamiems procesiniams dokumentams keliamų formos reikalavimų, laikoma oficialiuoju rašytiniu įrodymu ir turi didesnę įrodomąją galią (CPK 197 str. 2 d.). Tačiau remiantis įrodymų vertinimo taisyklėmis, ji teismui neturi iš anksto nustatytos galios (CPK 185 str. 2 d.). Tarnybos procesinė padėtis byloje teikiant išvadą yra kitokia nei pareiškiant ieškinį. Šiuo atveju, ji neturi teisinio suinteresuotumo bylos

³³ LR Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimu Nr. 1983 patvirtintų bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų 20 p.

baigtimi, nes išvados teikimo tikslas yra objektyviai, nešališkai įvertinti padėtį. Remiantis CPK 50 str. 2 d., tarnyba, dalyvaujanti procese išvadai duoti, turi ne šalies, o kito proceso dalyvio procesines teises - susipažinti su bylos medžiaga, duoti paaiškinimus, teikti įrodymus, dalyvauti įrodymų tyrime, pateikti prašymus. Taigi viešasis interesas šeimos bylose sąlygoja valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos, o tam tikrais atvejais ir prokuroro dalyvavimą šeimos bylose. Tokiu būdu yra siekiama pagrindinio tikslo, kurio įgyvendinimu suinteresuota visuomenė ir valstybė – apsaugoti visų pirma vaiko, o taip pat ir silpnesniojo sutuoktinio teises ir teisėtus.

8. Teisingumas

Teisingumas – teismų kompetencijai priskiriamų bylų paskirstymas teismams. Šeimos bylos nagrinėjamos bendrosios kompetencijos teismuose. Remiantis CPK 26 -28 straipsniais, šeimos bylas pirmąją instancija nagrinėja apylinkės teismai. Vadovaujantis bendrojo teritorinio teisingumo taisykle, ieškiniai turi būti pareiškiama pagal atsakovo gyvenamąją vietą (CPK 29 str.). Tai yra bendroji taisyklė, kuri taikoma ir šeimos ginčams. Tačiau daugelyje šeimos bylų ieškoviui numatoma galimybė pasirinkti vieną iš kelių tos pačios grandies teismų. Tai reiškia, kad daugumai šeimos bylų yra būdingas alternatyvusis teritorinis teisingumas, nes jose yra ginamos ypatingai svarbios ieškovo teisės ir interesai, todėl jo atžvilgiu yra taikomi tam tikri palengvinimai, kurie užtikrina operatyvesnę ir efektyvesnę teisės kreiptis dėl teisminės gynybos įgyvendinimą. Pavyzdžiui, ieškiniai dėl išlaikymo priteisimo, išlaikymo dydžio ar formos pakeitimo ir tėvystės nustatymo gali būti reiškiama ir pagal ieškovo gyvenamąją vietą, nesvarbu, kas pareiškia ieškinį (CPK 30 str. 4d., CK 3.146, 3.147 str., CPK 387 str. 3d., CK 3.194, 3.205, 3.236, 3.237 str.). Teisingumas ieškovo pasirinkimu numatytas ir santuokos nutraukimo bylose, jei ieškovas turi su juo gyvenančių nepilnamečių vaikų (CPK 381 str. 1 d.), tėvų valdžios apribojimo bylose, kai kartu su ieškovu gyvena vaikai (CPK 401 str. 2 d.), santuokos nutraukimo bendru sutikimu bylose ieškinyms paduodamas vieno iš sutuoktinių gyvenamosios vietos teismui (CPK 538 str. 2 d.). Tuo atveju kai byloje yra tarptautinis elementas, tai nustatant bylų teisingumą reikia vadovautis dvišalėmis ar daugiašalėmis tarptautinėmis sutartimis. Šiuo metu Europos Sąjungos valstybėse yra taikomas Tarybos 2003m. lapkričio 27d. reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 Dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų „susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis „pripažinimo bei vykdymo“, panaikinusi Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000. LR 2005m. balandžio 21d. įstatymu dėl šio reglamento įgyvendinimo³⁴ yra išspręsti tam tikri teisingumo klausimai. Taip šio įstatymo 2 straipsnis nustato, kad bylos dėl vaiko grąžinimo, kai vaikas neteisėtai išvežtas iš Lietuvos Respublikos ar negrąžintas, teisingos apygardų teismams pagal vaiko gyvenamąją vietą, kurią jis turėjo iki

³⁴ Žinios .2005.Nr.58-2004.

neteisėto išvežimo ar negražinimo. Bylos dėl vaiko gražinimo, kai vaikas neteisėtai atvežtas ar neteisėtai laikomas Lietuvos Respublikoje, teisingos apygardų teismams pagal vaiko buvimo vietą arba

paskutinę žinomą vaiko buvimo vietą.

Tai nurodyti esminiai šeimos bylų ypatumai, o atskirų šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus gali nustatyti tarptautinės sutartys, CK šeimos knygos, CPK XIX skyriaus normos bei kiti įstatymai.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika šeimos bylose (2002-2008)

Dėl aktyvaus teismo vaidmens šeimos bylose

Nutraukiant santuoką, kartu su kitomis santuokos nutraukimo pasekmėmis visais atvejais išsprendžiamas ir santuokoje įgyto turto padalijimo klausimas (CPK 385 straipsnio 1 dalis). Pažymėtina, kad įsiteisėjusi teismo sprendimo dalis dėl sutuoktinių turto padalijimo, kitaip negu sprendimo dalys dėl kitų santuokos nutraukimo pasekmių (vaikų gyvenamosios vietos nustatymo ir dalyvavimo juos auklėjant, dėl išlaikymo sutuoktiniui ir nepilnamečiams vaikams priteisimo), turi *res judicata* galią ir ateityje negali būti keičiama. Dėl to, dalijant santuokoje įgytą turta, teismui itin svarbu tiksliai ir teisingai nustatyti visą turta, kuri sutuoktiniai įgijo gyvendami santuokoje, nes, to nepadarius, gali būti pažeisti sutuoktinių interesai (LAT 2008 m. kovo 4 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-145, 2008 m. gegužės 15 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-243). **Pagal CPK 366 straipsnio 3 dalį proceso atnaujinimas yra negalimas dėl įsiteisėjusio teismo sprendimo santuokos nutraukimo klausimais, jeigu bent viena iš šalių po sprendimo įsiteisėjimo sudarė naują santuoką arba įregistravo partnerystę. Šioje teisės normoje nustatytas draudimas kreiptis dėl proceso atnaujinimo santuokos nutraukimo klausimu, tačiau su prašymu dėl proceso atnaujinimo įmanoma kreiptis santuokos nutraukimo byloje dėl kitų byloje išspręstų klausimų, susijusių su santuokos nutraukimo turtais pasekmėmis, jų tarpe ir dėl sutuoktinių turto padalijimo.** Teismų praktikoje pasitaikančiais daugeliu atvejų negalėdamas nukreipti reikalavimo į bendrąja jungtine nuosavybe priklausiusį sutuoktinių turta kreditorius, siekdamas sutuoktinių kreditorinių įsipareigojimų pasidalijimo, kreipiasi į teisma, ginčydamas santuokos nutraukimą, sutuoktinių turto padalijimą ar vedybinę (povedybinę) sutartį. Santuokos nutraukimo byloje dalijant sutuoktinių turta turi būti įtraukti į bylos nagrinėjimą sutuoktinių kreditoriai, kuriems priteisiamos iš bendro sutuoktinių turto mokėtinos skolos, kurių mokėjimo terminas yra suėjęs (CK 3.118 straipsnio 2 dalis). Sutuoktinių turto dalijimas, neišsprendus kreditorių reikalavimų patenkinimo, negalimas, nes tik išsprendus šį klausimą bus aiški sutuoktiniams dalytino turto dalis (CK 3.118 straipsnio 4 dalis, LAT 2007 m. birželio 4 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-192). **CPK 383 straipsnyje nustatyta, kad santuokos nutraukimo bylose galima kelti tik reikalavimus, įvardytus CPK 385 straipsnio 1 dalyje, t. y. dėl vaikų išlaikymo ir jų gyvenamosios vietos nustatymo, vieno sutuoktinio išlaikymo ir turto padalijimo. Taigi santuokos nutraukimo byloje siekdamas atnaujinti procesą kreditorius negali reikšti kitų reikalavimų, nesusijusių su nagrinėtais klausimais byloje, tačiau kreditorius turi galimybę apginti savo interesus reikšdamas Pauliano ieškinį CK 6.66 straipsnio nustatyta tvarka byloje, kurioje procesas atnaujintas. Proceso atnaujinimas savaime neužtikrina kreditoriaus teisių gynimo, tačiau kartu su proceso atnaujinimu Pauliano ieškinys yra pakankama priemonė kreditoriaus teisėms apginti, nes pagal Pauliano ieškinį sandoris pripažįstamas negaliojančiu tik ta apimtimi ir sukelia teises**

pasekmes tik tiek, kiek būtina kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti. LAT 2007 m. birželio 4 d. nutartyje byloje Nr. 3K-3-228, 2007 m. spalio 30 d. nutartyje byloje Nr. 3K-3-451 išaiškinta, kad naujų reikalavimų pareiškimas bylos atnaujintame procese yra galimas tiek, kiek tokie reikalavimai sąlygoti pagrindų, pagal kuriuos procesas byloje buvo atnaujintas.

LAT 2006 m. lapkričio 14 d. nutartyje byloje Nr. 3K-3-493/2006 konstatavo, kad vien turto režimo (statuso) nustatymas poveidybinėje sutartyje savaime nepaneigia kreditoriaus išieškojimo teisės pagal sutuoktinių prievolę, atsiradusią iki poveidybinės sutarties sudarymo. Sutuoktinių pajamų priskyrimas asmeninėn kiekvieno iš sutuoktinių nuosavybėn neatima teisės kreditoriui nukeipti išieškojimą ne tik į sutuoktinio (skolininko) asmeninį turtą, bet ir į jam priklausančio bendrosios jungtinės nuosavybės teise turto dalį. Jeigu kitas sutuoktinis davė sutikimą ir prisiėmė prievolę, kurios pagrindu kreditorius vykdo išieškojimą, tai, nepakakus bendrosios jungtinės nuosavybės turto, išieškojimas gali būti nukreipiamas į kiekvieno iš sutuoktinių asmeninį turtą. Dėl to susitarimas dėl vieno iš sutuoktinių gautinų pajamų teisinio režimo neapriboja šio sutuoktinio civilinės atsakomybės pagal iki tokio susitarimo santuokos metu atsiradusias prievoles. Taigi kreditorius byloje, reikšdamas Pauliano ieškinį, turėjo įrodyti, kaip sudarytos poveidybinės sutarties ginčijama sąlyga pažeidžia jo, kaip kreditoriaus, teises į skolos išieškojimą. Poveidybinė sutartis pažeistų kreditoriaus teises, jei pagal šią sutartį liktų vienas skolininkas, atsakingas už prievolę ieškovui.

Dėl CPK 376 str. taikymo

CPK 376 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad šeimos bylose teismas yra aktyvus, t. y. turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, tik tuo atveju, jeigu, teismo nuomone, tam yra būtinybė siekiant teisingai išspręsti bylą. Ši įstatymo nuostata yra viena iš dispozityvumo ir rungimosi principų išimčių ir gali būti aiškinama kaip suteikianti teismui galimybę, esant būtinybei, veikti savo iniciatyva. **Kiekvienoje byloje teismas turėtų individualizuoti būtinybę patvirtinančias faktines aplinkybes, sudarančias teisinį pagrindą teismui aktyviai veikti, tam, kad ši išimtinė taisyklė būtų taikoma tik konkrečioje byloje ir netaptų taisykle visoms šeimos byloms.** Taip teismas įgalinamas siekti apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, ginti labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimos narių interesus, nurodytų asmenų teisių apsauga ir gynimas reiškia kartu ir viešojo intereso gynimą. Pagal CPK 376 straipsnio 1-4 dalis aktyvus teismas reiškia ne tik teismo teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, tačiau ir pareigą imtis priemonių sutaukyti šalis (CK 3.64 straipsnis, CPK 384 straipsnio 3 dalis), teisę peržengti pareikštų reikalavimų ribas, taikyti alternatyvų asmens teisių gynimo būdą (CK 3.183 straipsnio 2 dalis) ir specialias laikinas apsaugos priemones, įvardytas CK 3.65 straipsnio 2 dalyje.

Remiantis CPK 376 straipsnio ir CK trečiosios knygos nuostatomis aktyvus teismo vaidmuo reiškiasi tuo, kad teismas:

- 1) turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai būtina siekiant teisingai išspręsti bylą;
- 2) privalo imtis priemonių šalims sutaukyti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai;
- 3) turi teisę, atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, viršyti pareikštus reikalavimus, t. y. gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, bet yra tiesiogiai susiję su ieškinio dalyku ir pagrindu;
- 4) gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose nustatytą alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą, kai byloje pareikštas vienas iš įstatymuose įtvirtintų alternatyvių reikalavimų negali būti tenkinamas;

5) iki bus priimtas teismo sprendimas, savo iniciatyva taiko specialias laikinas apsaugos priemones, nurodytas CK 3.65 straipsnio 2 dalyje, atsižvelgdamas į vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus.

Priteisdamas atsakovui 105 tūkst. Lt kompensaciją vietoje jo prašomų 80 tūkst. Lt, apeliacinės instancijos teismas rėmėsi CPK 376 straipsnio 3 dalies nuostata, kurioje įtvirtinta galimybė viršyti ieškinio pagrindą ir dalyką. Ši teismo teisė reiškia ne tik galimybę patenkinti daugiau reikalavimų negu jų buvo pareikšta, bet ir priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pateikto ieškinio pagrindu ir dalyku. Tokia teismo teisė šeimos bylose gali būti traktuojama kaip vieno iš pagrindinių civilinio proceso principų – dispozityvumo – išimtis (CPK 13 straipsnis). Civilinio proceso teisės doktrinoje pripažįstama, kad teismas, atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias aplinkybes ir vadovaudamasis viešojo intereso apsaugos tikslais, turi teisę atlikti CPK 376 straipsnio 3 dalyje nustatytus veiksmus. Tokiu būdu aktyvus teismo vaidmuo gali reikštis nagrinėjant reikalavimus dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo tėvams gyvenant skyrium, dėl bendravimo su vaikais ir dalyvavimo juos auklėjant tvarkos nustatymo, dėl nepilnamečių vaikų ar sutuoktinių išlaikymo, taip pat kitus panašius materialiuosius reikalavimus, kurie nėra grynai privataus pobūdžio, bet irgi yra susiję su viešuoju interesu.

Remdamasi tuo, kas išdėstyta, teisėjų kolegija konstatuoja, kad šioje konkrečioje šeimos byloje apeliacinės instancijos teismas, išeidamas už ieškinio dalyko ir pagrindo, nenurodė, kuo reiškiasi viešasis interesas, dėl kurio galėtų būti padidinta atsakovo prašoma priteisti kompensacija už 1/2 dalies buto vertę, kaip pažeidžiami atsakovo, kaip buvusio sutuoktinio, interesai ir kokių būdu tai veikia visuomenės interesus. Dėl to apeliacinės instancijos teismas viršijo ieškinio pagrindo ir dalyko ribas bei pažeidė CPK 376 straipsnio 3 dalies nuostatas. Teisėjų kolegija nurodo, kad taip buvo pažeisti dispozityvumo ir rungimosi principai, nes ieškovė neteko galimybės prieštarauti atsakovo apeliacinės instancijos teisme pateiktam turto įkainojimui, pagal kurį ginčo buto vertė nustatyta 210 tūkst. Lt (CPK 12, 13 straipsniai). Taip pat, peržengdamas apeliacinio skundo ribas, apeliacinės instancijos teismas pažeidė CPK 320 straipsnio 2 dalį, nes šiuo atveju nebuvo viešojo intereso, sudarančio pagrindą viršyti apeliacinio skundo ribas. Prašydamas padalyti santuokoje įgytą butą, atsakovas nurodė, kad jo rinkos vertė 160 tūkst. Lt. Tokiam turto įkainojimui neprieštaravo ieškovė, pripažindama tokią buto rinkos vertę jungtinės sutuoktinių nuosavybės pabaigoje (CK 3.119 straipsnis). (LAT 2007 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje K.Ch. v. D.Ch. , bylos Nr.3K-3-513/2008)

Civilinio proceso kodekse įtvirtintos teisės normos, nustato aktyvų teismo vaidmenį šeimos bylose, jeigu tai yra būtina teisingai išspręsti bylą (CPK 376 straipsnio 1-3 dalys). Kolegija, atsižvelgdama į atsakovo įstatyminės pareigos nevykdymą, konstatuoja tokį būtinumą užtikrinant vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą. Dėl to teismas gali savo iniciatyva spręsti dėl tinkamos vaiko interesų apsaugos (LAT 2008 m. gegužės 20 d. nutartis *I. B. v. J. B.* byloje Nr. 3K-3-282).

Kadangi šeimos bylose nagrinėjama daug klausimų, susijusių su viešuoju interesu, tai pagal CPK 376 straipsnį teismas šeimos byloje privalo būti aktyvus, kad užtikrintų viešojo intereso apsaugą, pirmiausia – nepilnamečių vaikų, labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimos narių interesus (LAT 2008 m. balandžio 7 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-207, 2008 m. gegužės 15 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-243).

Šeimos santykių bylos priklauso nedispozityvių bylų grupei. Šiose bylose teismui įstatymo skirtas aktyvus vaidmuo, nes šeimos narių teisių ir teisėtų interesų gynimas yra ir viešojo intereso gynimas. Teismo aktyvumą užtikrina CPK 376 straipsnio nuostatos ir CK trečiojoje knygoje nustatytos proceso teisės normos (CPK 375 straipsnio 2 dalis). Nurodytos kategorijos bylose teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, teismo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą (CPK 376 straipsnio 1 dalis); atsižvelgdamas į ieškinio (priešieškinio) pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias aplinkybes, peržengti pareiktų reikalavimų ribas, t. y. patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat

priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio (priešieškinio) dalyku ir pagrindu (CPK 376 straipsnio 3 dalis), kt. Teismas, priimdamas sprendimus šeimos santykių bylose, privalo pirmiausia siekti apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, ginti socialiai pažeidžiamų šeimos narių teisėtus interesus (LAT 2008 m. kovo 4 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-145).

Apeliacinės instancijos teismas rėmėsi CPK 376 straipsnio 3 dalies nuostata, kurioje įtvirtinta galimybė viršyti ieškinio pagrindą ir dalyką. Ši teismo teisė reiškia ne tik galimybę patenkinti daugiau reikalavimų negu jų buvo pareikšta, bet ir priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pateikto ieškinio pagrindu ir dalyku. Tokia teismo teisė šeimos bylose gali būti traktuojama kaip vieno iš pagrindinių civilinio proceso principų – dispozityvumo – išimtis (CPK 13 straipsnis). Šioje konkrečioje šeimos byloje apeliacinės instancijos teismas, išeidamas už ieškinio dalyko ir pagrindo, nenurodė, kuo reiškiasi viešasis interesas, dėl kurio galėtų būti padidinta atsakovo prašoma priteisti kompensacija už 1/2 dalies buto vertę, kaip pažeidžiami atsakovo, kaip buvusio sutuoktinio, interesai ir koku būdu tai veikia visuomenės interesus (LAT 2007 m. lapkričio 21 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-513).

Kiekvienu atveju, kada nagrinėjamoje byloje egzistuoja su vaiko teisėmis ir interesais susijęs elementas, t. y. šeimos teisinių santykių elementas, vaiko teisių ir interesų apsaugai skirtinas ypatingas dėmesys, o teismas, nagrinėdamas tokią bylą, yra aktyvus, kiek reikia, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai (CPK 376 straipsnis) (LAT 2007 m. kovo 19 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-98).

Nagrinėdamas šeimos santykių bylą teismas yra aktyvus – jis vertina ne tik šalių pateiktus įrodymus, bet, siekdamas teisingai išspręsti bylą, turi teisę juos rinkti savo iniciatyva (CPK 376 straipsnio 1 dalis), gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu (CPK 376 straipsnio 3 dalis) (LAT 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-653).

Tais atvejais, kai dalijant sutuoktinių turtą paaiškėja, jog vienas iš sutuoktinių nevykdo išlaikymo prievolės, išlaikymo skola turi būti priteista iš sutuoktinio nepilnamečio vaiko naudai ir nesant pareikšto tokio reikalavimo (CK 3.118 straipsnio 2 dalis, CPK 376 straipsnio 3 dalis) (LAT 2006 m. spalio 6 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-538).

Išlaikymo išsiskolinimas gali būti priteisiamas CK 3.196 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktuose nustatytais formomis, t. y. konkrečia pinigų suma arba priteisiant vaikui tam tikrą turtą. Kokia forma priteisti išlaikymo išsiskolinimą, priklauso nuo reikalavimo, tačiau įstatyme (CPK 376 straipsnio 3 dalis) leidžiama teismui nustatyti ir kitokia forma, jeigu tai labiau atitinka vaiko interesus (LAT 2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-469).

Dėl galimybės taikyti proceso atnaujinimo institutą civilinėje byloje, kurioje, taikant Hagos konvenciją ir Reglamentą, išspręstas ginčas dėl vaiko, neteisėtai laikomo Lietuvoje, grąžinimo į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę

Proceso atnaujinimas civilinio proceso teisės doktrinoje pripažįstamas išimtiniu būdu įsiteisėjusiems teismų sprendimams peržiūrėti. Europos Žmogaus Teisių Teismas, pasisakydamas dėl proceso atnaujinimo civilinėse ir komercinėse bylose, pažymėjo, kad teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, garantuojama Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje, turi būti aiškinama Konvencijos preambulės, kurioje teisės viršenybės principas įtvirtintas kaip bendro Konvenciją taikančių šalių paveldo dalis, kontekste. Vienas iš esminių teisės viršenybės principo elementų – teisinio apibrėžtumo principas, kuriuo vadovaujantis, prašymai atnaujinti procesą gali būti peržiūrėti tik esant proceso atnaujinimo pagrindams bei taikant šiuos neformaliai. Teisinis reglamentavimas, pagal kurį procesas susijęs su daugkartinio įsiteisėjusio

sprendimo peržiūrėjimo rizika, nesuderinamas su teisinio apibrėžtumo principu, todėl įstatyme bylos šalims nesuteikiama teisės atnaujinti procesą vien siekiant pakartotinio bylos nagrinėjimo. Nukrypimas nuo šio principo galimas tik esminėms klaidoms taisyti, esant svarbioms ir įtikinančioms aplinkybėms (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. spalio 28 d. sprendimas, priimtas byloje *Brumarescu v. Rumunija* (pareiškimo Nr. 28342/95); 2002 m. liepos 25 d. sprendimas, priimtas byloje *Sovtransavto Holding v. Ukraina* (pareiškimo Nr. 48553/99); 2007 m. kovo 1 d. sprendimas, priimtas byloje *Sypchenko v. Rusija* (pareiškimo Nr. 38368/04); 2007 m. kovo 15 d. sprendimas, priimtas byloje *Volkov v. Rusija* (pareiškimo Nr. 8564/02).

Įvertinusi CPK XVIII skyriaus normas jų suderinamumo su Reglamente ir Hagos konvencijoje nustatyto teisiniu reguliavimu aspektu, teisėjų kolegija neturi teisinio pagrindo konstatuoti jų nesuderinamumo, išskyrus tai, kad CPK 372 straipsnio 2 dalies nuostatos, jog prašymą atnaujinti procesą nagrinėjantis teismas turi teisę sustabdyti sprendimo ar nutarties vykdymą iki bus išnagrinėta byla dėl proceso atnaujinimo, taikymas aptariamoms kategorijoms bylose neatitiktų Reglamento ir Hagos konvencijos tikslų, neužtikrintų Europos Sąjungos teisės veiksmingumo.

CPK XVIII skyriuje nustatytas proceso atnaujinimo teisinis reguliavimas, jeigu priimtas įsiteisėjęs teismo sprendimas dėl vaiko grąžinimo yra vykdomas ir nedaro įtakos vaiko ir tėvo (motinos), su kuriuo vaikas negyvena, santykiams bei šiuo aspektu vaikas apsaugomas nuo žalingų padarinių, koreliuoja su Reglamente bei Hagos konvencijoje nustatyto teisiniu reguliavimu. Dėl to teisėjų kolegija nagrinėjamoje byloje atmeta kaip nepagrįstus atsiliepimo į kasacinį skundą argumentus, kad atsižvelgiant į Reglamente ir Hagos konvencijoje nustatytą teisinį reguliavimą proceso atnaujinimo institutas bylose dėl leidimo grąžinti vaiką išdavimo negali būti taikomas.

Proceso atnaujinimas ir kasacija yra savarankiški civilinio proceso institutai, vieno jų taikymo negalimumas savaime neeliminuoja kito taikymo galimumo. Kriterijai, kuriais ribojama kasacija (šiuo atveju – bylos kategorija), savaime netampa proceso atnaujinimo instituto taikymą ribojančiu teisiniu pagrindu.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-91/2008; M. R. v. I. R., Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

VAIKO INTERESŲ APSAUGA SANTUOKOS NUTRAUKIMO BYLOSE

Santuokos pasibaigimas panaikina šeimos turto teisinį režimą tik buvusiems sutuoktiniams (CK 3.86 straipsnio 1 dalis), tačiau jis lieka galioti nepilnamečiams vaikams.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-241/2006

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-426/2005.

Nepilnamečių vaikų interesas turi prioritetą prieš tėvų kreditorių interesą. Patenkinus pareiškėjo prašymą pripažinti vieno iš sutuoktinio skolininkui nuosavybės teisę į visą butą, sutuoktinei išmokant atitinkamą kompensaciją, nepilnametis vaikas būtų paliktas be gyvenamojo būsto, o prioritetas būtų suteiktas kreditoriaus (išieškotojo) interesui, sudarant sąlygas palankiai

realizuoti butą ir taip maksimaliai patenkinti kreditoriaus interesą. Toks pareiškėjo prašymas negali būti tenkinamas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-586/2005.

Nepilnamečių kreditorių teisių apsauga

Sutuoktinio, turinčio išsiskolinimą nepilnamečių vaikų išlaikymui, dalis bendrojoje jungtinėje nuosavybėje gali būti mažinama išsiskolinimo dydžiu, kito sutuoktinio naudai, atsižvelgiant į tai, kad išlaikymo prievolės subjektas yra nepilnametis vaikas, kuris pagal įstatymą turi subjektyvinę teisę gauti iš savo tėvo ar motinos išlaikymą, o motina ar tėvas, reikalaujantis išlaikymo, yra ne šios prievolės subjektas, o teisėtas nepilnamečio vaiko atstovas (CK 3.192 str., 3.194 str. 1 d.).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1213/2002.

Kasacinis teismas konstatavo, kad, dalydami sutuoktinių bendrąją jungtinę nuosavybę, bylą nagrinėję teismai neįvertino byloje nustatyto fakto, jog ieškovas turi asmeninio teštinio pobūdžio prievolę išlaikyti nepilnametę dukterį (CK 3.192 straipsnis), dėl nevykdytos pareigos teikti išlaikymą susidariusi ieškovo skola turėjo būti sumokėta iš ieškovui tenkančio turto dalies, o ieškovui priteista likusi jam tenkančio turto dalis (CK 3.118 straipsnio 2, 5 dalys). Teismas nepilnamečio kreditoriaus interesus privalėjo apginti vadovaudamasis CPK 376 straipsnio 3 dalimi. Tais atvejais, kai dalijant sutuoktinių turtą paaiškėja, jog vienas iš sutuoktinių nevykdo išlaikymo prievolės, išlaikymo skola turi būti priteista iš sutuoktinio nepilnamečio vaiko naudai ir nesant pareikšto tokio reikalavimo (CK 3.118 straipsnio 2 dalis, CPK 376 straipsnio 3 dalis).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-538/2006.

Vaikų interesų apsauga sutuoktinių turto padalijimo byloje

Sprendžiant dėl turto padalijimo būdo, turi būti atsižvelgta į būtinybę apsaugoti vaikų naudojimosi gyvenamuoju namu teises ir galimybę padalyti gyvenamąjį namą natūra (pagrindinis vaikų teisių apsaugos principas – teisės į gyvenimo sąlygas, kurios yra būtinos jų fiziniam protiniam ir socialiniam vystymuisi).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-419/2006.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėtose šios kategorijos bylose yra ne vieną kartą išaiškinęs, kad teismas, parinkdamas turto padalijimo būdą, vienam sutuoktiniui skiria visą turtą, o kitam – kompensaciją, kai dalijamas turtas yra nedalus, taip pat apsaugodamas nepilnamečių vaikų interesus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-355/2003.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435/2004.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-529/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2006.

Buto patalpų išplanavimo būdas, neleidžiantis į kurią nors patalpą patekti atskirai, nepereinant kitų patalpų, reiškiantis šio turto nedalumą, ieškovės ir kitų buto gyventojų konfliktinis santykių pobūdis su atsakovu, nekonfliktiškų ir saugių gyvenimo sąlygų užtikrinimas nepilnamečiam vaikui lemia svarbias aplinkybes, dėl kurių butas negali būti padalijamas natūra (CK 3.127 straipsnio 3 dalis).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-51/2008.

Nepilnamečio vaiko interesus teismas privalo įvertinti tiek sprendžiamas, ar neturi būti nukrypta nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, tiek ir nustatydamas bendro turto padalijimo būdą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-49/2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2008.

Nukrypimas nuo bendro sutuoktinių turto lygių dalių principo, atsižvelgiant į nepilnamečių vaikų interesus ir tuo pagrindu skiriant tam iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi nepilnamečiai vaikai, didesnę turto dalį, pateisinama jam tenkančia didesne našta, auginant ir ugdant šalių nepilnamečius vaikus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-220/2007.

Kasacinio teismo praktikoje šios kategorijos bylose pripažįstama, kad svarbiausia apginti šalių nepilnamečių vaikų interesus, kurie kenčia nuo nesantaikos tarp buvusių sutuoktinių jų tėvų (CK 3.3 straipsnyje įtvirtintas prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas ir įpareigojimas, taikant šeimos įstatymus, užtikrinti, kad nepilnamečiai vaikai būtų apsaugoti nuo netinkamos kitų šeimos narių įtakos; būtina vaikams užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas bylos nagrinėjimo metu (kol jie nepilnamečiai) (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-460/2004*). Dėl to kasacinis teismas laikosi nuostatos, kad nukrypimas nuo bendro sutuoktinių turto lygių dalių principo, atsižvelgiant į nepilnamečių vaikų interesus ir tuo pagrindu skiriant tam iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi nepilnamečiai vaikai, didesnę turto dalį, pateisinama jam tenkančia didesne našta, auginant ir ugdant šalių nepilnamečius vaikus

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-220/2007.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2008.

Teismai, nutraukdami šalių santuoką, bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe esantį turtą padalijo natūra – ieškovei paskiriant turto už 13 550 Lt, atsakovui už – 9920 Lt, atsižvelgiant į tai, kad su ieškove liko gyventi nepilnametis vaikas. Toks turto padalijimas, nukrypstant nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, yra galimas (CK 3.123 straipsnio 1 dalis).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-220/2007;

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-665/2006.

CK 3.123 straipsnio 1 dalies ir CK 3.127 straipsnio 3 dalies nuostatos, jog, dalijant sutuoktinių turtą ar pasirenkant turto padalijimo būdą, turi būti atsižvelgiama į nepilnamečių vaikų interesus, negali būti aiškinamos kaip taikytinos tik tais atvejais, kai sutuoktiniai turi du ar daugiau vaikų. Vien dėl sąvokos „nepilnamečiai vaikai“ vartojimo daugiskaita šios įstatymo normos aiškinimas kaip netaikytinos šeimoje esant vienam vaikui, būtų nelogiškas, nes nėra pagrindo laikyti, kad toje pačioje situacijoje įstatymas kelių vaikų interesus gina, o vieno vaiko – negina. Atsižvelgęs į nepilnametės šalių dukters interesus, kasacinis teismas sprendė, kad ieškovei, su kuria lieka gyventi nepilnametė duktė, pakanka paskirti vertingesnį santuokoje įgytą turtą natūra, atsakovui paliekant priteistą kompensaciją (CK 3.127 straipsnio 3 dalis). Tokiu būdu dalijant turtą, atsižvelgiama į nepilnamečio vaiko interesus, užtikrinama jo teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas, kartu nenukrypstant nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435/2004*, skelbta Teismų praktika Nr. 22, psl. 127-133). Svarbiausia apginti šalių nepilnamečių vaikų interesus, kurie kenčia nuo nesantaikos tarp buvusių sutuoktinių jų tėvų (CK 3.3 straipsnyje įtvirtintas prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas ir įpareigojimas, taikant šeimos įstatymus, užtikrinti, kad nepilnamečiai vaikai būtų apsaugoti nuo netinkamos kitų šeimos narių įtakos; būtina vaikams užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas bylos nagrinėjimo metu (kol jie nepilnamečiai).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-460/2004.

Pirma, dalijant sutuoktinių bendrą turtą, yra sprendžiami tėvų, bet ne vaiko turtiniai klausimai. Antra, įstatymų leidėjas vaikų interesus, kaip pagrindą nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, nustatė atsižvelgdamas į būtinybę nepažeisti pagrindinės vaiko teisės – teisės į gyvenimo sąlygas, kurios būtinos jo fiziniam, protiniam ir socialiniam vystymuisi. Įvertinusi teismų nustatytas aplinkybes, kad nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta nustatyta kartu su kasatore, atsižvelgdama į dalytino buto pobūdį (butas yra kotedžo tipo, kelių aukštų, 256,16 kv. m ploto, 5 kambarių su mansarda, rūsiu, garažu) bei vadovaudamasi CK 3.3 straipsnyje įtvirtintu prioritetingu vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu, teisėjų kolegija konstatuoja, kad šioje byloje nepilnamečio vaiko interesai, taip pat ir teisė į gyvenamąją vietą nebūtų pažeista, padalijant šalių butą lygiomis dalimis, nes byloje nenustatyta realaus poreikio nukrypti nuo sutuoktinio bendro turto lygių dalių principo.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje A. J. v. B. J., bylos Nr. 3K-3-353/2008.

VAIKO GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMAS

Teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta su vienu iš tėvų nustatoma tada, kai vaiko tėvai gyvena skyrium ir kai tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo kyla ginčas (CK 3.169 straipsnio 2 dalis). Tuo tarpu, kai ginčo nėra, tėvai vaiko gyvenamąją vietą nustato bendru susitarimu (CK 3.169 straipsnio 1 dalis).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje Z. T. v. R. T., bylos Nr. 3K-3-21/2007.

Vienas iš vaiko interesų turinio elementų turėti nuolatinę savo gyvenamąją vietą, turėti savo namų aplinką. Todėl tėvams gyvenant skyrium, vaiko gyvenamoji vieta turi būti nustatoma su vienu iš tėvų, kuris tampa pagrindinis vaiko auklėtojas, kitam tėvui išlaikant vienodas teises dalyvauti vaiko auklėjime. Realizuojant kito tėvo teisę auklėti ir bendrauti su vaiku, tėvų susitarimu vaikas gali tam tikrą laiką būti pas kitą tėvą nei nustatyta teismo sprendimu. Į tai turi būti atsižvelgiama ypatingai tuomet, kai pats vaikas nori bendrauti ir būti su kitu tėvu. Vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų būtinybė įtvirtinta ir CK 3.169 str. 2 d., kurioje pasakyta, kad kilus ginčui tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, vaiko gyvenamoji vieta teismo sprendimu nustatoma su vienu iš tėvų.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje R. R. v. A. R., bylos Nr. 3K-3-735/2002.

APLINKYBĖS Į KURIAS TURI BŪTI ATSIŽVELGTA NUSTATANT VAIKO GYVENAMĄJĄ VIETĄ

Teismas, sprenddamas ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi atsižvelgti į šiuos teisiškai reikšmingus faktus: 1) kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų, panaudojant ir valstybės teikiamą paramą, įgyvendinimą; 2) kiekvieno iš tėvų šeimos aplinkos sąlygas, t. y. tas sąlygas, kuriomis vaikui teks gyventi, nustačius jo gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų; 3) vaiko norus ir pažiūras.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Č. v. I. Č., bylos Nr. 3K-3-555/2007;

2004 m. sausio 7 d. nutartis, priimta civilinėje byloje B. K. v. R. K., bylos Nr. 3K-3-6/2004;

2005 m. kovo 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje A. Š. v. L. Š., bylos Nr. 3K-3-176/2005;

2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje A. M. v. R. M., bylos Nr. 3K-3-58/2002.

Aiškindamasis šeimos aplinkos sąlygas, teismas turi nustatyti vaiko prisirišimo laipsnį prie kiekvieno iš tėvų, brolių, seserų ir kitų giminaičių; 3) kiekvieno iš tėvų dorovinius ir kitokius asmenybės bruožus; 4) požiūrį į vaiko auklėjimą, tėvų dalyvavimą vaiką auklėjant, išlaikant ir prižiūrint iki ginčo atsiradimo; 5) santykius tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų; 6) kiekvieno iš tėvų galimybes sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas ir kt.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje A. M. v. R. M., bylos Nr. 3K-3-58/2002.

Įvertindamas byloje surinktus įrodymus dėl tėvo ar motinos galimybės auklėti vaiką, teismas negali remtis vienu faktu, o turi įvertinti jų visumą vaiko interesų požiūriu ir tik tada daryti išvadą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 3 d. nutartis, priimta civilinėje byloje T. K. v. G. K., bylos Nr. 3K-3-411/2008;

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje A. D. v. V. D., byla Nr. 3K-3-383/2008.

2007 m. gruodžio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Č. v. I. Č., bylos Nr. 3K-3-555/2007;

2004 m. sausio 7 d. nutartis, priimta civilinėje byloje B. K. v. R. K., bylos Nr. 3K-3-6/2004;

2003 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje D. M. v. G. M., bylos Nr. 3K-3-506/2003;

2002 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje A. Š. v. N. Š., bylos Nr. 3K-3-1119/2002;

2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje A. M. v. R. M., bylos Nr. 3K-3-58/2002.

Aiškindamasis šeimos aplinkos sąlygas, teismas turi nustatyti vaiko prisirišimo laipsnį prie kiekvieno iš tėvų, brolių, seserų (ir kitų giminaičių), kiekvieno tėvo dorovinius ir kitokius asmenybės bruožus, tėvų požiūrį į vaiko auklėjimą, vystimąsi, tėvų dalyvavimą vaiką auklėjant, išlaikant ir prižiūrint iki ginčo atsiradimo, santykius tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų, kiekvieno iš tėvų galimybes sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo, auklėjimo ir vystimosi sąlygas (įvertinant tėvų darbo pobūdį, darbo režimą, materialinę tėvų padėtį, kitas aplinkybes), tėvo (motinos) sugyventinio ar sutuoktinio požiūrį į vaiką ir kt.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje A. Š. v. L. Š., bylos Nr. 3K-3-176/2005;

2007 m. lapkričio 21 d. nutartis, priimta civilinėje byloje K. C. v. D. C., bylos Nr. 3K-3-513/2007;

2005 m. balandžio 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje R. A. v. A. A., bylos Nr. 3K-3-242/2005;

2003 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje D. M. v. G. M., bylos Nr. 3K-3-506/2003;

2002 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje A. Š. v. N. Š., bylos Nr. 3K-3-1119/2002.

Dėl šeimos aplinkos įtakos

Sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, būtina įvertinti aplinką, kurioje vaikas gyvena teismo sprendimo priėmimo momentu, jos tinkamumą vaiko vystimuisi ir nustatyti, ar yra būtinas vaiko interesams šios aplinkos keitimas. Aplinkos keitimas vaikui padaro tam tikrą socialinę, psichologinę žalą, sukelia emocinių išgyvenimų. Tarptautinės ir nacionalinės teisės normos užtikrina vaiko šeimos aplinkos apsaugą ir nesant būtino reikalingumo bei aiškaus, pakankamo pagrindo, nenumato vaiko šeimos aplinkos keitimo net ir tais atvejais, kai vaikui aplinka buvo sukurta, pažeidžiant tam tikrus teisės normų reikalavimus (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Mihailova v. Bulgarija*).

Kriterijai, lemiantys sprendimą nekeisti vaiko aplinkos: laikotarpis, kurį vaikas gyvena jo poreikius patenkinančioje aplinkoje, užtikrinančioje jo teisę į būstą; būsto sąlygos; vaiko poreikių tenkinimas; bendravimo ryšių susiformavimas; susiformavęs pastovus emocinis ryšys su vienu iš tėvų, su kuriuo vaikas jau gyvena kartu; ryšiai su kitais šeimos nariais, kartu gyvenančiais asmenimis; kitos aplinkybės, kurių pripažinimas svarbiomis sprendžiamas kiekvienoje konkrečioje byloje.

Tarptautinė ir Lietuvos teismų praktika orientuota į ilgesnį nei vienerių metų gyvenimą vaiko poreikius atitinkančioje aplinkoje. Tokios aplinkos pakeitimas turi būti pateisinamas ir būtinas.

Teisėjų kolegija konstatuoja, kad tais atvejais, kai reikalaujama nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, su kuriuo vaikas iki reikalavimo pareiškimo kartu negyveno, keičiant vaiko šeimos aplinką būtina nustatyti, kad esanti aplinka jam tapo nesaugi, nebeatitinka reikalavimų sveiko vaiko normaliam vystimuisi, o tokia aplinka jam būtų sukurta pakeitus vaiko gyvenamąją vietą nustatant ją su kitu iš jo tėvų.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje A. T. v. D. I., bylos Nr. 3K-3-320/2006.

Siekiant tinkamai užtikrinti vaiko teises į saugią aplinką, kuri sudarytų galimybes visapusiškai vystytis, atsižvelgtina į objektyvias gyvenimo sąlygas, kurias gali suteikti kiekvienas iš skyrium gyvenančių tėvų, įvertinant, kad vaiko interesai reikalauja suteikti vaikui galimybę turėti savo aplinką (tiek fizine, tiek socialine prasme), kurioje jis galėtų būti, užsiimti vaiko vystymuisi reikalingais dalykais, žaisti, būti apsaugotas nuo suaugusių kasdienių rūpesčių ir problemų bei pan.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje B. K. v. R. K., bylos Nr. 3K-3-6/2004;

2008 m. rugsėjo 3 d. nutartis civilinėje byloje T. K. v. G. K., bylos Nr. 3K-3-411/2008.

Sprendžiant ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, būtina išsiaiškinti aplinką, į kurią vaikas pateks, priėmus sprendimą. Todėl teismas turi išsiaiškinti visus asmenis gyvenančius su tėvu (motina), svarbu nustatyti tų asmenų požiūrį į vaiką ir vaiko požiūrį į juos bei vaiko norą gyventi kartu. Kai tėvai jau turi kitus sutuoktinius, teismas turi išsiaiškinti tų asmenų požiūrį į vaiką ir surinkti duomenis apie jų asmenines, dorovines savybes. Taip pat teismas turi išsiaiškinti ar šie asmenys nori dalyvauti vaiką auklėjant ir gyventi kartu su juo, ar jie neserga vaiko sveikatai pavojingomis ligomis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje J. V.- Mažylienė v. F. A. S., bylos Nr. 3K-3-223/2003.

Teismui nustačius, kad yra pažeistos vaiko teisės gyvenant su vienu iš tėvų ir surinkus pakankamai įrodymų, kad nustačius vaiko gyvenamąją vietą pas kitą iš jų, vaiko vystymosi, auklėjimo ir gyvenimo sąlygos normalizuotusi, yra pagrindas vaiko gyvenamąją vietą nustatyti pas tą tėvą (motiną), pas kurį tos sąlygos yra labiau užtikrintos.

Tėvų teisės auklėti vaiką yra lygios, todėl įstatymai neįtvirtina tėvų pirmenybės teisės į vaiką nustatant vaiko gyvenamąją vietą, priklausomai nuo lyties. Nepilnoje šeimoje nėra adekvataus vyriško ar moteriško elgesio modelio, todėl, atsižvelgus į konkrečias bylos aplinkybes, vaiko amžių, teismas gali berniuko gyvenamąją vietą nustatyti pas tėvą, o mergaitės – pas motiną. Vaiko lytis gali nulemti tokiais atvejais, kai pagal bylos aplinkybes, gyvenamosios vietos nustatymas su bet kuriuo iš tėvų vienodai atitiks vaiko interesus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje V. P., R. P., K. P. ir K. P. v. E. R., bylos Nr. 3K-3-112/2002

Vaiko norų ir interesų derinimas

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis numato, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo institucijos, svarbiausia yra vaiko interesai. Vaiko teisių apsaugos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 punktą pabrėžia, kad visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus. Tokiu būdu

Lietuvos teisės sistemoje yra įtvirtintas prioritetas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas (CK 3.3 str. 1 d.), reiškiantis, kad, tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokį kitą veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje J. V.- Mažylienė v. F. A. S., bylos Nr. 3K-3-223/2003.

Lietuvos Respublikos Seimas 1995m. liepos 3 d. įstatymu Nr. I-983 ratifikavo 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją. Ratifikuota konvencija yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir taikoma kartu su nacionaliniais įstatymais, reglamentuojančiais klausimus dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Konvencijos 12 straipsnis įpareigoja teismą ir kitas institucijas, sprendžiant ginčus dėl vaikų, išklausti vaiką, sugebantį išreikšti savo nuomonę. Konvencija, kaip ir nacionaliniai įstatymai, vaiko amžiaus ribas dėl vaiko apklausos nenumato. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 23 straipsnio 4 dalis numato, kad, sprendžiant ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos tėvams gyvenant skyrium, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko, galinčio pareikšti savo nuomonę, interesus bei pageidavimus, su kuriuo iš tėvų jis norėtų kartu gyventi. Kaip jau buvo minėta, CK 3.174 straipsnio 2 dalyje taip pat nustato, jog ginčą teismas išsprendžia vadovaudamasis vaiko interesais, atsižvelgdamas į vaiko norą. Taigi vaiko norai ir pažiūros turi būti išsiaiškinti nepriklausomai nuo jo amžiaus, svarbiausia, jei jis sugebėtų juos suformuluoti ir išreikšti. Priimant sprendimą, vaiko norams turi būti skiriamas didelis dėmesys. Tačiau vertinant vaiko norus ir skiriant tam dėmesį, turi būti atsižvelgta į vaiko amžių ir jo brandumą. Taip pat vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo jų motyvacijos, kuria pateikia vaikas. Be to, vaiko norus būtina vertinti atsižvelgiant į kitas bylos aplinkybes, ypač į tai, ar vaiko norai atitinka jo interesus.

Vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, teisme turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, per atstovą (CK 3.164 straipsnis). Nepilnametis vaikas turi teisę dalyvauti sprendžiant bet kokį su juo susijusį klausimą. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje įtvirtinta vaiko teisė reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais ir būti išklaustam bet kokio jį liečiančio teisinio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą instituciją nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka. Jungtinių Tautų Vaikų teisių komitetas 1997 metų Instrukcijoje dėl ataskaitų apie žmogaus teises pažymėjo, kad Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje nustatyta vaiko teisė būti išklaustam gali būti įgyvendinama įvairiais būdais tiesiogiai, per atstovus ar kitus tam tinkamus asmenis bei nurodė, kad visi šie būdai yra galimos alternatyvos, kiekvienas iš jų nustatytas tam, kad suteiktų vaikui geriausias galimybes išreikšti savo nuomonę laisvai ir informatyviai. Šios nuostatos taip pat įtvirtintos ir nacionalinėje teisėje - teismas, nagrinėdamas ginčus dėl vaikų, privalo išklausti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir išsiaiškinti vaiko norus (CK 3.177 straipsnis). Visais atvejais teismas, aiškindamasis vaiko pažiūras ir norus, turi išsiaiškinti, ar vaikas pakankamai brandus, kad juos suformuluotų ir išreikštų. Teismas, aiškindamasis, ar vaikas pakankamai brandus, kad suformuluotų ir išreikštų savo norus ir pažiūras, atsižvelgia į vaiko amžių ir išreikštą jų motyvaciją, ir tik teismui suabejojus vaiko gebėjimu suformuluoti ir išreikšti savo norus ir pažiūras, jis gali į teismo posėdį pakviesti ekspertą psichologą ar skirti psichologinę ekspertizę.

Vaiko interesai reikalauja sudaryti tokias sąlygas vystytis, kad jis užaugtų sveika, intelektualiai, dorovinga bei tvirta asmenybė. Spręsdamas ginčą dėl vaiko auklėjimo, teismas turi įvertinti, ar aplinkoje, kurioje gyvena kiekvienas iš tėvų, atsižvelgiant į tėvų charakterio savybes, gyvenimo būdą ir kita, objektyviai galimas tokių sąlygų sudarymas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje V. G. v. I. G., bylos Nr. 3K-3-659/2004.

Vaiko teisė reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais yra įtvirtinta Vaiko teisių apsaugos konvencijos 12 straipsnyje. Į vaiko norą gali būti neatsižvelgiama tik tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams. Vertinant vaiko norus ir skiriant tam dėmesį turi būti atsižvelgta ne vien į vaiko amžių, bet ir į jo brandumą (Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnis). Taip pat vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo motyvacijos, kurią šis pateikia, nes vaikas gali norėti likti su tuo iš tėvų, kuris mažiau jį prižiūri, yra ne toks reiklus ir pan., tačiau tai nesuderinama su vaiko interesais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimu Nr. 35 patvirtinta Įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium, apžvalga, *Teismų praktika* 17, p. 357-360).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 27 d. nutartis, priimta civilinėje byloje L. G. v. E. G., bylos Nr. 3K-3-357/2005.

Vaiko norai ir pažiūros turi būti išsiaiškinti nepriklausomai nuo jo amžiaus, svarbiausia, kad jis sugebėtų juos suformuluoti ir išreikšti. Priimant sprendimą, vaiko norams turi būti skiriamas didelis dėmesys. Tačiau vertinant vaiko norus ir skiriant tam dėmesį, turi būti atsižvelgta į vaiko amžių ir į jo brandumą. Taip pat vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo jų motyvacijos, kurią pateikia vaikas, kadangi vaikas gali likti pas tą iš tėvų, kuris yra mažiau reiklus ir pan., tačiau tai gali neatitikti vaiko interesų. Be to, vaiko norus būtina vertinti atsižvelgiant į kitas bylos aplinkybes, ypač į tai, ar vaiko norai atitinka jo interesus.

Nustatydamas vaiko interesų turinį, teismas negali remtis vienu kuriuo vaiko interesų turinio elementu, o turi atsižvelgti į jų visumą. Spręsdamas ginčus dėl vaikų auklėjimo, teismas turi ieškoti balanso tarp vaikų ir tėvų interesų, tačiau visais atvejais turi vadovautis pagrindiniu įstatymuose įtvirtintu principu, jog vaiko teisės negali būti įgyvendinamos prieš jo interesus (CK 3.3, 3.174, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 str. 1 p., Vaiko teisių konvencijos 3 str. 1 d., 18 str. 1 d.).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje A. M. v. R. M., bylos Nr. 3K-3-58/2002.

Tuo atveju, kai vaikas gali išreikšti savo nuomonę, gali norėti pasilikti pas tą iš tėvų, kuris duoda daugiau dovanų, mažiau varžo jo laisvę, mažiau jam reiklus ir kt., o tai gali turėti neigiamą įtaką vaiko auklėjimui. Todėl teismas, spręsdamas vaiko gyvenamosios vietos klausimą, turi remtis byloje surinktų įrodymų visuma ir juos vertinti pagal vidinį savo įsitikinimą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2000.

Pareikštam vaiko norui įvertinti reikšmingos aplinkybės, kuriomis jo noras susiformavo ir pasikeitė, taip pat svarbu atsižvelgti į tokio amžiaus vaiko gebėjimą įvertinti savo interesus, nustatyti prioritetus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Č. v. I. Č., bylos Nr. 3K-3-555/2007.

Priimant sprendimus dėl šios kategorijos ginčų, visais atvejais, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams, būtina atsižvelgti į vaiko norus. Dėl įvairių priežasčių vaiko norai ir interesai ne visuomet gali sutapti. Todėl kiekvienu atveju, išklausius vaiko norus, reikia išsiaiškinti, ar jie neprieštarauja jo interesams.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Š. v. A. Š., nutarties Nr. 3K-3-776/2003.

Abiejų tėvų teisės ir pareigos auklėti vaikus yra lygios (CK 3.156 straipsnis). Sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo negalima teikti privilegijų tėvui ar motinai dėl jo

lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis). Kilęs ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo sprendžiamas vadovaujantis vaiko interesais ir atsižvelgiant į jo norą (CK 3.174 straipsnio 2 dalis). Į vaiko norą gali būti neatsižvelgta tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams. Taikant šias nuostatas būtina atsižvelgti į tai, kad ginčo santykių teisinis reglamentavimas yra grindžiamas prioritetiniu vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu (Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis, CK 3.3 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 1 punktas). Tai reiškia, kad teismas, sprenddamas šio pobūdžio ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų vaiko gyvenamosios vietos nustatymas geriau atitiktų vaiko interesus.

Vertindamas vaiko išsakytą norą gyventi su tėvu ar motina, teismas turi išsiaiškinti vaiko prisirišimą prie kiekvieno iš tėvų, t. y. aplinkybes, kurios nulemia tokį vaiko apsisprendimą. Tai yra svarbi sąlyga, nes būtent prisirišimo pagrindas (natūralus ar nulemtas netinkamo vieno iš tėvų elgesio ar nuomonės) nulemia vaiko ir tėvo ar motinos tarpusavio santykius. Sprendžiant apie vaiko prisirišimo laipsnį prie kiekvieno iš tėvų, būtina išsiaiškinti, su kuriuo iš tėvų ir kiek laiko vaikas gyveno nuo gimimo, su kuriuo iš tėvų vaikas gyvena bylos nagrinėjimo metu. Ypač svarbi vaiko ryšio su tėvu ar motina aplinkybė yra galimybė gyventi kartu, kai tėvas ar motina kartu su vaiku negyvena ar negyveno tam tikrą laiką.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 3 d. nutartis civilinėje byloje T. K. v. G. K., bylos Nr. 3K-3-411/2008.

CK 3.174 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad teismas ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo išsprendžia vadovaudamasis vaiko interesais, atsižvelgdamas į vaiko norą. Į vaiko norą gali būti neatsižvelgta tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams. Taikant šias nuostatas būtina atsižvelgti į tai, kad ginčo santykių teisinis reglamentavimas yra grindžiamas prioritetiniu vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu (Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis, CK 3.3 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių apsaugos įstatymo 4 straipsnio 1 punktas). Tai reiškia, kad teismas, sprenddamas šio pobūdžio ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų nustatytas vaiko gyvenamąją vietą, tai labiau atitiks vaiko interesus. Taigi Civiliniame kodekse nenumatyta, kad vaiko nuomonė, pareikšta dėl jo gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, yra išskirtinė ar privaloma teismui. Ji turi būti vertinama kartu su kitais duomenimis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje R. A. v. A. A., bylos Nr. 3K-3-242/2005.

Nustatant vaiko interesų turinį, reikia atsižvelgti į objektyvius kriterijus, net tėvai vaiko interesus supranta skirtingai, priklausomai nuo jų pačių požiūrių, išsilavinimo, moralinių ar kitų savybių. Todėl teismas *ex officio* (savo iniciatyva) kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretaus vaiko interesus. Teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, nulemiančiais vaiko, kaip išsilavinusios, sveikos, aukštų moralinių savybių, tvirtos asmenybės, vystymąsi. Vaiko interesų apsauga įtvirtinta teisės aktuose, todėl nustatydamas jų turinį teismas turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaikų teises. Teismas negali remtis vienu iš vaiko interesų turinio elementų, o turi įvertinti jų visumą, tai pažymėdamas sprendime. Vaiko išreikšta nuomonė ir norai taip pat turi būti įvertinami jo interesų atžvilgiu.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 12 d. nutartis, priimta civilinėje byloje J. V.-Mažylienė v. F. A. S., bylos Nr. 3K-3-223/2003.

Teismas, sprenddamas šio pobūdžio ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų nustatytas vaiko gyvenamąją vietą, tai labiau atitiks vaiko interesus. Be bendrų vaiko interesų (turėti tinkamas sąlygas vystymuisi, mokymuisi, bendrauti su savo artimaisi giminaičiais ir kt.) yra ir individualūs konkretaus vaiko interesai, kurie priklauso nuo vaiko charakterio savybių, pomėgių, talentų ir kitų

individualių savybių. Todėl teismas turi išsiaiškinti individualius vaiko interesus ir į juos atsižvelgti priimdamas sprendimą. Teismas sprendimu turi nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su tuo iš tėvų, su kuriuo vaiko nuolatinis gyvenimas labiau atitiks jo interesus, išsiaiškinant kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų, įgyvendinimą, kiekvieno iš tėvų šeimos aplinkos sąlygas, t.y. tas sąlygas, kuriomis vaikui teks gyventi, nustačius jo gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, vaiko norus ir pažiūras.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje D. Č. v. R. Č., bylos Nr. 3K-3-1136/2003.

Ginčai dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo sprendžiami vadovaujantis vaiko interesais, atsižvelgiant į vaiko norą (CK 3.174 str. 2 d.). Taigi ginčas sprendžiamas vadovaujantis principu, kad abiejų tėvų teisės ir pareigos auklėjant savo vaikus yra lygios. Todėl vaiko gyvenamoji vieta nustatoma atsižvelgiant ne į tėvų, kurie pagal įstatymą yra lygūs, bet į vaiko interesus, o būtent, su kuriuo iš tėvų gyvendamas vaikas bus geriau prižiūrimas ir auklėjamas, kurio pakankamai geros materialinės sąlygos, kad kito iš tėvų atitinkamai remiamas jis galėtų deramai augti ir tobulėti. Paprastai lemiamą reikšmę turi tėvų asmeniniai bruožai, santykiai su vaikais, požiūris į vaikus, vaikų auklėjimo prioritetai, vaiko norai ir pan. Vaikui, kaip prigimtinių teisių turėtojui, turi būti suteikiamas aktyvus vaidmuo jomis naudotis, suteikiama teisė reikšti savo norus ir pažiūras visais jo interesus liečiančiais klausimais (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 12 str.). Priimant sprendimą, vaiko norų vertinimas priklauso nuo jų motyvacijos (kurią pateikia vaikas, kadangi vaikas gali norėti likti pas tą iš tėvų, kuris mažiau jį prižiūri, yra ne toks reiklus ir pan., tačiau tai neatitinka vaiko interesus), vaiko amžiaus, brandumo ir kitų byloje nustatytų teisiškai reikšmingų faktų. Nustatant vaiko interesų turinį, teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, nulemiančiais vaiko, kaip išsilavinusios, sveikos, aukštų moralinių savybių, tvirtos asmenybės, vystymąsi.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje L. M. v. I. M., bylos Nr. 3K-3-207/2003.

Vaiko gyvenimo su tėvu aplinkybė būtų svarus argumentas nustatyti tai ir teismo sprendimu, jeigu tokia padėtis susidarė dėl šeimoje natūraliai susiklosčiusių aplinkybių.

Kolegija, remdamasi bylos duomenimis, sprendė, kad bylos nagrinėjimo metu dukters išsakytas noras prieštarauja vaiko interesams, nes itin glaudus vaiko ir tėvo ryšys nėra normalus šeimos santykių raidos rezultatas, bet vaiko pavaldumo tėvui pasekmė.

Vaiko interesus pirmiausia nulemia teigiamas vaiko, kaip sveikos, dorovingos, tvirtos bei intelektualios asmenybės, vystimasis, atsižvelgiant į jo dvasinius, psichologinius, kultūrinius, moralinius, turtinius ir kitus pagrįstus poreikius.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 29 d. nutartis, priimta civilinėje byloje I. M. v. A. M., bylos Nr. 3K-3-357/2006.

Būtina vadovautis nusistovėjusia ir gana aiškiai suformuota teismų praktika, pagal kurią, nustatant vaiko gyvenamąją vietą, turi būti vadovaujama tik vaiko interesais, kuriuos kiekvienoje byloje būtina individualizuoti. Tuo tikslu teismas vertino byloje esančių įrodymų, atskleidžiančių tėvų rūpinimosi vaiku aplinkybes, vaiko prisirišimą prie tėvų, tėvų elgesį, gyvenimo būdą, pajamas, visumą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 28 d. nutartis civilinėje byloje A. V. v. A. V., bylos Nr. 3K-3-49/2008.

Teismas turi ginti tėvo išimtinę teisę gyventi kartu su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant, jei nustato, kad vaiko tėvas užtikrins pagrindinių vaiko teisių įgyvendinimą, o kai vaikas išreiškia nenorą gyventi kartu su tėvu, nustato tokio nenoro prieštaravimą vaiko interesams.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje G. K. v. A. K., bylos Nr. 3K-3-838/2002.

Dėl aplinkybių susijusių su tėvais

Vieno iš tėvų geresnės materialinės sąlygos, kai antrojo jos taip pat pakankamos, negali turėti lemiamos reikšmės; svarbu yra tai, kad kito iš tėvų atitinkamai materialiai remiamas vaikas galėtų deramai augti ir tobulėti. Teismų praktikoje pripažįstama, kad paprastai lemiamą reikšmę turi tėvų asmeniniai bruožai, santykiai su vaikais, požiūris į vaikus, moralinės charakteristikos, vaiko auklėjimo prioritetai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje A. Š. v. L. Š., bylos Nr. 3K-3-176/2005;

2007 m. gruodžio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Č. v. I. Č., bylos Nr. 3K-3-555/2007.

Sprendžiant klausimą, kuriam iš tėvų palikti auklėti vaiką, svarbu nustatyti kiekvieno iš jų asmeninius bruožus, moralės, dorovės savybes.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 3 d. nutartis civilinėje byloje T. K. v. G. K., bylos Nr. 3K-3-411/2008.

Vaiko gyvenamoji vieta turi būti nustatoma pas tą iš tėvų, kuris garantuos geresnį auklėjimą, priežiūrą ir išlaikymą. Šiuo atveju turi būti atsižvelgiama ne tik į materialines sąlygas, bet ir į kiekvieno iš tėvų asmeninius bruožus, jų charakteristikas, santykius su vaiku.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 7 d. nutartis civilinėje byloje M. V. v. R. V., bylos Nr. 3K-3-1132/2002.

Vaikų gyvenamosios vietos nustatymui reikšmingas tėvų požiūris į svarbiausią pareigą - auklėti vaikus, vaikų teisę gyventi saugioje aplinkoje, gerbti vaiko teisę bendrauti ir neprarasti ryšio su abiem tėvais, nors jie gyventų skyriumi. Vaikų interesų patenkinimą turi užtikrinti abu tėvai nepriklausomai, ar jie gyvena kartu su vaikais, ar skyriumi. Tėvas (motina), su kuriuo pasilieka gyventi vaikai po santuokos nutraukimo, įgyja papildomų pareigų, iš kurių svarbiausia, o neretai - sunkiausia - užtikrinti vaikų bendravimą su tuo iš tėvų, su kuriuo vaikai negyvena.

Tokioje situacijoje, kai tėvų veiksmai pažeidė jų, kaip tėvų, pareigų vykdymo reikalavimus, sprendimą, su kuriuo iš tėvų pasiliks gyventi vaikai turi lemti konstatavimas, kuris iš tėvų gali atkurti pažeistą padėtį.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Č. v. I. Č., bylos Nr. 3K-3-555/2007.

Jeigu yra duomenų apie tėvo (motinos) teistumą ar administracinį baustumą, tai teismas turi išsiaiškinti, kokius nusikaltimus ir pažeidimus yra padarę tėvai, priimdamas sprendimą – atsižvelgti į jų pobūdį.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje R. A. v. A. A., bylos Nr. 3K-3-242/2005.

Teismas, sprenddamas vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, taip pat turi nustatyti ir atsižvelgti į santykius tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų, pirmiausia turi sužinoti paties vaiko pažiūras į jo santykius su tėvais, taip pat remdamasis kitais įrodymais nustatyti šių santykių pobūdį. Teismas turi įvertinti, kokie santykiai susiklostė tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų, t. y. ar tie santykiai paremti vien tik vaiko pavaldumu tėvui (motinai) ar abipuse meile ir pagarba. Jei santykiai yra konfliktiški, vaiko gyvenamosios vietos nustatymas su šiuo tėvu (motina) neatitinka vaiko

interesu, išskyrus tuos atvejus, kai pats vaikas yra linkęs į konfliktus ar negeri santykiai yra susiklostę su abiem tėvais.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 27 d. nutartis, priimta civilinėje byloje L. G. v. E. G., bylos Nr. 3K-3-357/2005.

Nors įstatymai ir nenumato kokių nors pirmenybių motinos atžvilgiu, tačiau mažamečiui vaikui yra reikalinga didesnė motinos globa, todėl motina, esant kitoms tėvų sąlygoms vienodoms, turi pirmenybės teisę vaiką auklėti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2000; 2005 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Z. P. v. A. P., bylos Nr. 3k-3-27/2005.

Dėl brolių ir seserų ryšio

Svarbus ne tik saugumas, bet turi būti sukurtos sąlygos neprarasti ryšio su broliu. Specialisto išvada, kad ryšys tarp vaikų silpnas, nesuteikia pagrindo juos atskirti, nes po to jų ryšys gali visiškai nutrūkti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Č. v. I. Č., bylos Nr. 3K-3-555/2007.

Tais atvejais, kai šeimoje yra keletas vaikų, ginčas dėl vaikų perdavimo auklėti taip pat sprendžiamas vadovaujantis jų interesais. Nustatant vaikų gyvenamąją vietą, tokiu atveju reikia atsižvelgti į vaikų savitarpio santykius, jų prisirišimą vienas prie kito, amžių ir kt. Vaikų išskyrimas gali juos traumuoti ir neigiamai atsiliepti jų vystymuisi bei auklėjimui. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, visi vaikai gali būti palikti auklėti vienam iš tėvų.

Mažamečiai vaikai gyvendami atskirai, gali atrasti vienas nuo kito bei susvetimėti. Todėl teismas pagrįstai pažymėjo, kad vaikų išskyrimas tokiu atveju pažeis jų interesus (SŠK 67 str.).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-474/2000.

Teismas turi išsiaiškinti, ar vaikas, dėl kurio gyvenamosios vietos nustatymo vyksta ginčas, turi brolių ir seserų, kokie tarp jų santykiai, išsiaiškinti jų norus sprendžiamu klausimu. Brolių ir seserų atskyrimas, ypač tada, kai vaikus sieja glaudūs santykiai, mėgsta tarpusavyje bendrauti ir būti kartu, pažeistų vaikų interesus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje V. G. v. I. G., bylos 3k-3-659/2004.

Teismas nustatė, kad vaikas prisirišęs prie tėvo, jo santykiai su tėvu geresni, bet, priimdamas sprendimą, prioritetiniu faktu pripažino berniuko prisirišimą prie brolio. Brolių neišskyrimas atitinka abiejų vaikų interesus, todėl kolegija konstatuoja, kad derinant kelis reikšmingus faktus, nulemiančius vaiko gyvenamosios vietos nustatymą su vienu iš tėvų, esant kelis vaiko interesus atitinkančioms sąlygoms, nulemia tos, kurios labiausiai atitinka jo interesus, šiuo atveju – brolių neišskyrimas, ypač, jeigu juos išskyrus, bendravimas gyvenant skyriumi būtų apsunkintas dėl jų amžiaus, o dėl šios priežasties nutrūktų brolių santykių harmoningas vystymasis. Sprendžiant kelių vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, abiejų tėvų lygiateisiškumas, auklėjant vaikus, negali būti realizuojamas išskiriant vaikus, nes vaikai gali būti išskirti tik tuo atveju, jeigu tai atitinka jų interesus. Dviejų ir daugiau vaikų gyvenamosios vietos nustatymas su motina, jeigu tai atitinka kiekvieno iš vaikų interesus, negali būti vertinamas kaip privilegija motinai dėl lyties ar tėvų lygios teisės auklėti vaikus pažeidimas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje R. N. v. A. N., bylos Nr. 3K-3-1296/2002

Dėl buitinių sąlygų

Sprendžiant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, būtina atsižvelgti ne tik į materialinius – buitinius vaiko interesus, bet ir psichologinius, dvasinius interesus, įvertinti, prie kurio iš tėvų vaikas labiau prisirišęs.

Ginčo esmė – su kuriuo iš tėvų turėtų gyventi nepilnametis vaikas atsižvelgiant į jo interesus. Teismas, sprenddamas tokį ginčą, turi nustatyti, su kuriuo iš tėvų turi gyventi vaikas. Nors vertinant buitines tėvų ir vaikų gyvenimo sąlygas yra atsižvelgiama į tuometu esančias konkrečias tėvų gyvenamosios vietos, t.y. namo, buto, kambario sąlygas, tačiau tai nereiškia, jog nustatčius nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, konkreti jo gyvenamoji vieta turi būti būtent ta, kurioje tėvas gyveno ginčo sprendimo metu.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-595/2001.

Vaiko gyvenamosios vietos pakeitimas

Dėl interesų kitimo gali keistis ir vaikų gyvenamoji vieta, todėl teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos neįgyja *res judicata* galios.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje V. Č. v. I. Č., bylos Nr. 3K-3-555/2007;

Pareiškus ieškinį (priešieškinį) dėl teismo vaiko nustatytos gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų pakeitimo, antrasis iš tėvų turi įrodyti, kad iš esmės pasikeitė aplinkybės, dėl kurių buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta su vienu iš tėvų ar vaikas buvo atiduotas auginti ir auklėti gyventi kartu su kitais asmenimis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje R. A. v. A. A., nulos Nr. 3K-3-242/2005.

Civilinio kodekso 3.169 straipsnio 3 dalis numato, kad pasikeitus aplinkybėms ar vienam iš tėvų, su kuriuo buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, atidavus vaiką auginti ir gyventi kartu su kitais asmenimis, antrasis iš tėvų gali reikšti pakartotinį ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Ginčo sprendimas iš naujo pagal paduotą pakartotinį ieškinį galimas, esant bent vienai iš šių sąlygų: 1) faktinės aplinkybės taip pasikeitė, kad sudaro naują ieškinio reikalavimo pagrindą; 2) tėvas (motina), su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, vaiką atidavė gyventi ir auginti kitiems asmenims. Aptariant šias sąlygas, atkreiptinas dėmesys į tai, kad vienos neesminės aplinkybės pasikeitimas negali būti laikomas ieškinio pagrindo pasikeitimu. Pagrindo pasikeitimas yra tada, kada pasikeičia tos faktinės aplinkybės, kurios turi lemiamos įtakos ginčo sprendimui, pavyzdžiui, vaiko norų pasikeitimas (atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandumą), tėvo (motinos) gyvenimo sąlygų pasikeitimas ir panašiai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje L. M. v. I. M., bylos Nr. 3K-3-207/2003.

Vaiko motinai 2001 m. gruodžio mėn. išvykus į Jungtines Amerikos Valstijas ir iš ten negrįžus, ši aplinkybė yra pakankamas pagrindas ieškovui reikšti pakartotinį ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, kadangi ji iš esmės keičia teismo sprendimu nustatytas faktines aplinkybes.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje N. C. v. Ž. C., bylos Nr. 3K-3-334/2003.

Teisiniai santykiai dėl vaikų auklėjimo yra tęstinio pobūdžio, jie tęsiasi, kol vaikai tampa pilnamečiai. Todėl tas iš tėvų, kuris nori, kad vaikas būtų perduotas jam auklėti, praėjus kuriam laikui ir pasikeitus sąlygoms (pasikeitė jo elgesys, materialinės sąlygos arba pablogėjo vaiko auklėjimas ir kito iš tėvų materialinės sąlygos ar pan.), gali vėl pareikšti ieškinį dėl vaiko perdavimo jam auklėti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-334/2001.

CPK XIX SKYRIAUS NORMŲ TAIKYMAS ŠEIMOS BYLOSE

Teismas bylose, kuriose sprendžiamas ginčas dėl vaikų turi būti itin aktyvus, kadangi įgyvendinant prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą, tuo pačiu ginamas ir viešas interesas. Teismas turi veikti vadovaujantis operatyvumo ir koncentruotumo principais, neleisti šalims piktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis, itin didelį dėmesį skirti paties vaiko tikrųjų norų ir pažiūrų išsiaiškinimui, aiškinantis jas teismo posėdžio metu, o jei tai tikslinga – pavedant tai atlikti kitiems asmenims. Teismas turi nustatyti, ar vaiko norai neprieštaruoja jo interesams, atsižvelgiant į tai, kad santykiai dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išreikalavimo iš asmenų yra tęstinio pobūdžio, vaiko interesai ir pažiūros keičiasi, o pakitus faktinėms aplinkybėms galimas naujas ieškinio su tokiu pačiu reikalavimu pareiškimas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje G. K. v. A. K., bylos Nr. 3K-3-838/2002.

Šeimos, tėvystės ir vaikystės vertybių, tėvų teisių ir pareigų auklėjant savo vaikus bei vaikų interesų apsauga sudaro konstitucinius Lietuvos visuomenės santvarkos pagrindus (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 ir 39 straipsniai). Šeimos ginčų, ypač ginčų dėl vaikų nagrinėjimas ir išsprendimas reiškia ne vien konkrečių asmenų individualių teisių ir pareigų nustatymą. Šių ginčų išsprendimas susijęs su visuomenės sanklodos pagrindų išsaugojimu ir puoselėjimu. Todėl sprendžiant tokius ginčus būtina vadovautis Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos sudarytose tarptautinėse sutartyse ir įstatymuose įtvirtintais viešaisiais interesais (šeimos santykių reglamentavimo pagrindiniais principais ir vertybėmis). Aiškiai išreikšti viešieji interesai sąlygoja aktyvų teismo vaidmenį šeimos bylose. Procesiniais sprendimais nustatydamas šalių teises ir pareigas teismas privalo ginti šių konkrečių asmenų pažeistas teises jų nurodytais būdais. Tačiau konkretaus pažeistų teisių atstatymo būdo parinkimą šeimos ginčiuose apsprendžia ir nulemia ne tik proceso šalies prašymas, bet ir viešieji interesai (vaiko interesų, šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės apsaugos ir globos principai ir kt.). Todėl šeimos bylose teismas pareikštais šalių prašymais dėl pažeistų teisių gynimo būdo nėra varžomas. Atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, teismas turi teisę viršyti pareikštus reikalavimus - patenkinti daugiau reikalavimų negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu, jeigu tokius veiksmus teismas atlieka vadovaudamasis viešojo intereso apsaugos tikslais

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-497/2002.

Teismai, spręsdami ginčus dėl vaikų, visų pirma turi vadovautis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.3. straipsnio 1 dalyje įtvirtintu prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu, įvertinti, ar tas iš tėvų, su kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, užtikrins sąlygas vaikui gyventi ir augti sveikam. Ir tik teismui nustačius, jog vaiko negalima palikti nė su

vienu iš tėvų arba su trečiaisiais asmenimis, su kuriais jis yra, teismas tėvų reikalavimus turi atmesti ir priimti atskirąją nutartį, kurioje pasiūlyti vaiko artimiesiems giminaičiams, valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai ar prokurorui kreiptis į teismą dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 35 “Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium” 34 punktas).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje N. C. v. Ž. C., bylos Nr. 3K-3-334/2003.

Teismai, sprenddami ginčą tarp skyrium gyvenančių tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi jį išspręsti iš esmės ir nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, kadangi vaiko teisė ir interesas yra turėti nuolatinę gyvenamąją vietą. Nenustačius gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų vaiko interesai gali būti pažeisti, kadangi nesant tarp tėvų susitarimo galimi tolimesni ginčai, kurių metu vaiką gali supti traumuojanti, psichologiškai neigiamai veikianti aplinka. Todėl vienam iš tėvų pareiškus ieškinio reikalavimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su juo, o kitam tėvui tokio priešinio reikalavimo nepareiškus, teismas sprenddamas ginčą turi nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų nepriklausomai nuo to, ar tas tėvas, su kuriuo nustatoma vaiko gyvenamoji vieta, yra pareiškęs tokį reikalavimą. Tokiu būdu teismas, išeidamas už ieškinio reikalavimo ribų, teisingai taikytų CK 3.169 straipsnio 2 dalies nuostatą, apgindamas vaiko teises ir interesus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje D. Č. v. R. Č., bylos Nr. 3K-3-1136/2003.

Teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje nustačius konkrečią nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, nurodant jos adresą, kolegijos nuomone, būtų apribota Lietuvos Respublikos Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta piliečių teisė laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje. Todėl teismas, išspręsdamas ginčą dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, rezoliucinėje teismo sprendimo dalyje turi nurodyti, su kuriuo iš tėvų nustatoma nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta, nenurodant konkretaus gyvenamosios vietos adreso.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-595/2001.

BYLOS DĖL GLOBOS IR RŪPYBOS

Dėl tėvų valdžios apribojimo ir nuolatinės globos sąlygų

Teismų išvados, kad tėvai yra pasiruošę tinkamai įgyvendinti tėviškas teises ir pareigas dėl vaiko, padarytos visapusiškai neišanalizavus teisiškai reikšmingų faktų, nekonstatuotos realios tėvų galimybės užtikrinti pagrindines vaiko teises gyventi ir sveikai vystytis, neįvertinta, kokie yra vaiko ir tėvų tarpusavio socialiniai, dvasiniai, moraliniai ryšiai, ar jie gali būti atkuriami ir kaip. Teisėjų kolegija pažymi, kad pagrįstai kasaciniame skunde nurodoma, kad nesiaiškintos aplinkybės, kuo remdamiesi tėvai įrodinėjo aplinkybes, kad jie yra pasirengę auginti vaiką – ar siekdami sąžiningai ir savarankiškai atlikti pareigas, ar kitais sumetimais. Teismai priėjo prie išvados, kad dėl pasikeitusių aplinkybių (tėvai susituokė, gyvena kartu, dirba, tėvas pripažino tėvystę) tėvai gali

atlikti tėviškas pareigas ir užtikrinti deramą vaiko auklėjimą, neišanalizavę faktinių duomenų dėl tėvų pasirengimo vykdyti tėvų pareigas ir tai, ar iš esmės pasikeitė tėvų požiūris į vaiką bei kas tai lėmė, ar kiekvieno jų ketinimai yra sąžiningi.

Nagrinėdama tėvų valdžios ribojimo atitinkamos priemonės taikymą ir vaiko teisių į šeimos ryšius užtikrinimą, teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į kai kuriuos Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – Teismas) sprendimus panašiose teisinėse situacijose taikant Konvencijos 8 straipsnį. Ne kartą bylose Teismas yra pažymėjęs, kad šeimos išskyrimas yra labai rimto pobūdžio apribojimas. Toks žingsnis turi būti pagrįstas pakankamai protingais ir svarbiais vertinimais, atsižvelgiant į vaiko interesus (*Olsson v. Sweden (no.1) judgement of 24 March 1988, Series A no. 130, p. 33-34 §72*). Teismas turi nustatyti, ar konkrečiu atveju apribojimo pagrindai yra svarbūs ir pakankami (*Olsson v. Sweden, p. 32 §68, Vogt v. Germany judgement of 26 September 1995, Series A no. 323, p. 25,26 §52*). Tėvo (motinos) ir vaiko buvimas kartu yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis. Biologinės šeimos tarpusavio santykiai negali būti nutraukti dėl vaiko perdavimo viešajai globai (*Eriksson v. Sweden judgement of 22 June 1989, Series A no. 156, p. 24 §58*). Teismas yra pažymėjęs, kad vaiko perdavimas globai turėtų būti laikomas laikina priemone, kurios taikymas turėtų būti sustabdytas, kai tik aplinkybės leidžia tai padaryti. Kiekvienas laikinos globos taikymo atvejis turėtų būti suderintas su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką.

Nors tėvų bendradarbiavimas su kompetentingomis institucijomis yra veiksnys, į kurį gali būti atsižvelgiama, sprendžiant dėl Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo, jis nėra lemiamas faktorius, nes valdžios institucijos vis tiek turi pareigą įgyvendinti tinkamas priemones šeimos ryšiams išlaikyti (žr., pvz., *E. P. v. Italy, judgement of 16 November 1999, no. 31127/96, § 69 ir kt.*). Teismo praktikoje taip pat nustatyta, kad, nors valdžios institucijos turi plačias vertinimo laisvės ribas, analizuojant vaiko perdavimo į viešąją globą būtinumo klausimą, griežtesnio kruopštumo reikalaujama sprendžiant tolimesnių apribojimų (tokių, kaip tėvų teisės bendrauti su vaikais) klausimą (žr. *K. A. v. Finland, no. 27751/95, judgement of 14 January 2003, §139*). Šie apribojimai kelia pavojų tėvų ir mažo vaiko šeimos santykiams. Mažiausiai ko tikimasi iš valdžios institucijų, tai retkarčiais peržiūrėti šeimos situaciją, patikrinti, ar ji nepagerėjo. Šeimos suvienijimo galimybes palaiapsniui sumažės ir galiausiai išnyks, jei biologiniams tėvams ir vaikui nebus leidžiama matytis iš viso arba taip retai, kad neatsiras natūralaus jų ryšio (žr., *K. and T. v. Finland (GC), no. 25702/94, §151, 154-155, 173, 178-179, ECHR 2001-VII, žr. cituotą K. A. v. Finland, §139*). Sprendime *K. A. prieš Suomiją* Teismas nustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą, nes nacionalinės valdžios institucijos nesiėmė pakankamų veiksmų galimam pareiškėjo ir jo vaikų suvienijimui. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad bylos medžiaga atskleidė vietinės socialinės rūpybos institucijų ir administracinių teismų poziciją nesvarstyti biologinės šeimos suvienijimo kaip rimto pasirinkimo, bet veiksmai buvo atliekami su tvirta prezumpcija, kad vaikams bus reikalinga ilgalaikė globa. Be kita ko, griežtas pareiškėjo vaikų lankymo teisių suvaržymas atspindėjo socialinės rūpybos institucijų intenciją sustiprinti vaikų ryšius su globėjų šeima, o ne suvienyti biologinę šeimą (žr. *citotus sprendimus K. and T. v. Finland, § 177, K. A. v. Finland, § 143*).

Teismo jurisprudencijoje taip pat pabrėžiama, kad turi būti nustatyta teisinga pusiausvyra tarp vaiko intereso likti viešojoje globoje ir tėvų intereso vėl būti kartu su vaiku. Sprendžiant šią užduotį ypatinga svarba teikiama geriausiems vaiko interesams, kurie, priklausomai nuo jų prigimties ir rimtumo, gali būti viršesni už tėvų interesus. Tėvams negali būti suteikta teisė į priemones, kurios padarytų žalą vaiko sveikatai ir vystymuisi, taikymą pagal Konvencijos 8 straipsnį (žr. *Johansen v. Norway judgement of 7 August 1996, Reports of Judgements and Decisions 1996-III, p. 1008-09*). Kitoje byloje Teismas nurodė, kad vaikui teko patirti daug sunkių ir traumuojančių išgyvenimų, tačiau tokia radikali priemonė kaip visiško bendravimo su motina uždraudimas gali būti pateisinama tik išimtiniais atvejais (žr. *B. v. United Kingdom judgement of 8 July 1987, Series A no. 121, p. 78, 79, §77*). Teismas yra pabrėžęs, kad jis vertina parengiamojo konsultavimo svarbą. Biologinių tėvų ir vaiko, kuris tam tikrą laiką gyveno globėjų šeimoje, santykių atnaujinimas reikalauja pasiruošimo, jo pobūdis ir apimtis gali priklausyti nuo kiekvienos bylos aplinkybių, tačiau

reikalauja aktyvaus ir supratingo visų suinteresuotų asmenų bendradarbiavimo. Tais atvejais, kai bendravimas su tikraisiais tėvais galėtų pakenkti vaiko interesams ar apribotų teises, turi būti ieškoma teisingos pusiausvyros (*Olsson v. Sweden (no. 2) judgement of 27 November 1992, Series A. no. 250, p. 35, 36, §90*).

Dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo ir bendravimo teisių su vaiku atėmimo Teismo praktikoje atkreiptinas dėmesys į tai, kad šių priemonių taikymą Teismas pripažįsta išimtinu. Tokios priemonės turėtų būti taikomos tik išskirtinėmis aplinkybėmis ir ginant geriausias vaiko interesus (žr., pvz., cituotą sprendimą *Johansen v. Norway, § 78*). Byloje *Johansen prieš Norvegiją* netrukus po gimimo pareiškėjos duktė dėl motinos psichinių problemų buvo perduota į globėjų šeimą, ateityje siekiant mergaitės įvaikinimo. Konkrečioje byloje Teismas konstatavo Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą, teigdamas, kad nacionalinės valdžios institucijos neįvykdė savo pozityviosios pareigos suvienyti pareiškėją su dukteria, nes nebuvo atsižvelgta į svarbius bylai faktus (motinos bendravimas su į globą perduotu vaiku vyko sklandžiai, pareiškėjos gyvenimo būdas pasikeitė į gera, valstybės institucijų nuogastavimai dėl galimo motinos nebendradarbiavimo buvo nepagrįsti). Be kita ko, šioje byloje Teismas laikė, kad svarbu užtikrinti, jog vaiko ryšių su globėjais „užsimezgimo“ procesas nenutrūktų. Teismas atsižvelgė į tai, kad mergaitė (kuri buvo perduota į globą netrukus po jos gimimo ir pusmetį praleido su laikiniais globėjais prieš ją perduodant į ilgalaikę globą) buvo tokios vystymosi stadijos, kada ypač svarbu gyventi saugioje ir emociškai stabilioje aplinkoje. Teismas neturėjo pagrindo abejoti, kad vaiko perdavimas į globėjų namus turėjo geresnes sėkmės perspektyvas, jei šie veiksmai buvo atlikti siekiant ateityje mergaitę įvaikinti. Vis dėlto konkrečiu atveju griežtą biologinės motinos teisių apribojimą Teismas pripažino nesuderinamu su Konvencijos 8 straipsnio reikalavimais. Taigi kiekvienu atveju nacionaliniam teismui tenka svarbi užduotis nustatyti teisingą pusiausvyrą tarp vaiko teisės į jo geriausių interesų užtikrinimą, augimą saugioje ir stabilioje aplinkoje bei tėvų teisės vėl būti kartu su vaikais, jų bendravimo teisių su kitų asmenų globoje esančiais vaikais užtikrinimą ir pan.

Esant bylos duomenimis patvirtintai teisinei situacijai, kai vaiko ir tėvų ryšiai nesusiformavę, teismas turėtų svarstyti galimybę taikyti atitinkamą įstatyme nustatytą tėvų valdžios ribojimo priemonę kartu ją derinant su įstatyme nustatytomis vaiko teisių įgyvendinimo priemonėmis, taip pat ir galimybę atkurti ryšius su šeima. Taigi vaiko laikinąją globą užtikrinamas vaiko geriausių interesų įgyvendinimas, tačiau kartu negali būti paneigta biologinių tėvų teisė turėti galimybes bendrauti su vaiku.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyrius v. V. D. (Medinskaitė), A. D., bylos Nr. 3K-3-209/2008.

Dėl tėvų valdžios apribojimo

Tėvų pareigų nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms jau laikytina jų kaltais veiksmais.

Byloje nėra įrodymų, patvirtinančių, kad atsakovas siektų panaikinti šias vaiką traumuojančias aplinkybes, priešingai, bylą nagrinėję teismai nustatė, kad atsakovas sąmoningai siekė sudaryti sąlygas konfliktinėms situacijoms ir įtampai šeimoje atsirasti bei bendraujant su dukterimis (ginčijo tėvystę dėl vienos iš dukterų (T. 1, b. l. 73, 74, T. 2, b. l. 105), nuolat psichologiškai užgauliojo mergaites). Dėl to vaikų teisės ir interesai, esant šioms faktinėms aplinkybėms, negalėjo būti apsaugoti tik nustatant bendravimo su vaikais tvarką pagal atsakovo prašymą.

Bylas dėl tėvų valdžios ribojimo nagrinėjantys teismai, aiškindami ir taikydami materialinės teisės normas, reglamentuojančias tam tikrus visuomeninius santykius, visų pirma turi atsižvelgti į šeimos santykių teisinio reglamentavimo principą – prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą, įtvirtintą tiek CK 3.3 straipsnio 1 dalyje, tiek Jungtinių Tautų vaiko teisių

konvencijos 3 straipsnio 1 dalyje bei Lietuvos Respublikos vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 punkte.

Laikinas tėvų valdžios apribojimas dažniausiai taikomas nesant pirmiau išvardytų sąlygų ir kaip **prevencinė priemonė tėvams**, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą, taip pat kaip būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ši jam bus padaryta.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje J. T. v. K. T., bylos Nr. 3K-3-236/2008.

IŠLAIKYMO KLUSIMAI

Nepilnamečių vaikų išlaikymas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje 6 dalyje nustatyta tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Ši Konstitucijos norma iš esmės atitinka Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnio 2 dalies nustatančios tėvų didžiausią atsakomybę už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal tėvų sugebėjimus ir finansines galimybes. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 21 straipsnio 2 dalies, įtvirtinančios abiejų tėvų pareigą vienodai rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu, bei Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.192-3.203 straipsnių, įtvirtinančių tėvų pareigą išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, nuostatas. Tėvai, siekdami garantuoti, jog vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tenkinti savo įgimus ir įgytus gebėjimus, privalo šias pareigas vykdyti tinkamai. Materiali tėvų pareigų vaikams atlikimo išraiška yra tinkamo išlaikymo forma ir dydis, tai yra esminiai vaiko išlaikymo pareigos vykdymo tinkamumo vertinimo kriterijai.

2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. R. S., bylos Nr. 3K-3-469/2006.

Išlaikymo prievolė yra individuali, asmeninė ir kitas tokią pat prievolę turintis subjektas (šioje byloje – motina) **neturi teisės atleisti** asmeninę išlaikymo prievolę turintį tėvą nuo jos vykdymo (CK 3.159 straipsnis, 3.192 straipsnio 3 dalis). Nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio CK 3.185 straipsnyje numatytas tėvų ir vaikų turto atskyrimas. Vaikų turtas – tai pirmiausia išlaikymui iš tėvų gaunamos lėšos. Tėvas ar motina, su kuria gyvena vaikai, uzufukto teise tvarko savo vaikų turtą, tačiau uzufuktorius, nagrinėjamos bylos atveju – vaikų motina – be teisinio pagrindo negali mažinti vaikų turto (CK 3.190 straipsnis).

2006 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje L. S. v. V. S., bylos Nr. 3K-3-236/2006.

Motinos atsisakymas nuo išlaikymo prievolės vykdymo neužkerta kelio priteisti išsiskolinimą iš tėvo, jeigu jis savo noru nevykdė šios prievolės.

2006 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje L. S. v. V. S., bylos Nr. 3K-3-236/2006.

Išlaikymo dydžio nustatymo kriterijai

Proporcingumo principas

Abu vaiko tėvai privalo išlaikyti savo vaikus, išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turbinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 str. 1 – 2 d.). Įtvirtintas **proporcingumo principas** tarp vaikų poreikių ir tėvų

turtinės padėties reiškia, jog vaiko išlaikymo dydis tiesiogiai priklauso nuo jo tėvų turtinės padėties. Teismas negali priteisti vaiko išlaikymui daugiau, negu tai objektyviai leidžia jo tėvų turtinė padėtis, todėl nagrinėdamas bylą dėl išlaikymo priteisimo, privalo nustatyti tėvo (motinos) turtinę padėtį, t.y. visas jo gaunamas pajamas, turimas santaupas bei turta.

2008 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-77/2008.

2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje E. D. v. L. D., bylos Nr. 3K-3-1017/2003;

2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-231/2004;

2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-5/2004,

2004 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-286/2004;

Dėl vaiko išlaikymo prievolės pakeitimo kriterijų

Pasikeitus bent vieno iš tėvų turtinei padėčiai arba išlaikomo vaiko poreikiams, kai jų nebeatitinka teismo sprendimu nustatytas išlaikymo dydis, atsiranda pagrindas suinteresuotiems asmenims kreiptis į teismą dėl išlaikymo dydžio pakeitimo. Iš esmės tai tokia situacija, kai nustatytas išlaikymas nebeatitinka CK 3.192 straipsnyje įtvirtintų proporcingumo kriterijų. Įstatyme nurodytiems subjektams pareiškus tokį reikalavimą, teismas turi ištirti faktinius duomenis apie išlaikymo dydžiui pakeisti reikšmingus pasikeitimus nuo išlaikymo priteisimo momento. Pagrindas tenkinti tokį ieškinio reikalavimą yra esminis vienos iš šalių turtinės padėties pasikeitimas, t. y. galimybių teikti išlaikymą arba poreikio jį gauti sumažėjimas ar padidėjimas (CK 3.201 straipsnio 1 dalis).

Kokio pobūdžio ir masto turtinės padėties pasikeitimas laikytinas esminiu, įstatyme nekonkretizuota. Šią įstatymo nuostatą aiškina ir taiko teismas bei konkrečioje byloje sprendžia, ar nurodoma asmens turtinė padėtis pasikeitė iš esmės, vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, taip pat prioritetingos vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu (CK 1.5 straipsnio 4 dalis, 3.3 straipsnis).

Šis principas reiškia, kad teismas, priimdamas sprendimą, visų pirma turi tai įvertinti vaiko teisių ir interesų atžvilgiu, t. y. į juos atsižvelgti prioritetiškai, todėl išlaikymas turėtų atitikti nustatytus vaiko poreikius. Teikiant vaikui mažesnę nei nustatyti poreikiai išlaikymo dydį, galimybės visapusiškai patenkinti jo poreikius sumažėja. Teikiant mažesnę nei optimalus išlaikymas, reikalingas vaikui visapusiškai vystytis, gali būti pažeisti vaiko interesai. Sprendžiant dėl tėvų galimybės teikti vaikui optimalų išlaikymą, būtina įvertinti, ar jį teikdami, tėvai negalėtų tenkinti būtinų, gyvybiškai svarbių savo poreikių ir dėl to būtų pažeistas proporcingumo principas. Siekiant, kad suaugęs vaikas taptų visaverte asmenybe, išlaikymo dydis negali būti ribojamas vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių tenkinimu, visais atvejais svarbu užtikrinti, kad vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, ugdyti ir tobulinti savo įgimus gebėjimus bei įgyti naujus. Tėvams objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą privalo teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 straipsnio 2 dalis).

Pirmosios instancijos teismo konstatuotos vaiko poreikiams patenkinti reikalingos sumos 500 Lt per mėnesį atsakovas neginčijo. Esant tokiam poreikiui, apeliacinės instancijos teismo priteistas išlaikymo dydis neatitinka proporcingumo principo, nes ieškovei, gaunančiai mažesnes pajamas, tenka didesnė šalių vaiko išlaikymo našta

2008 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-77/2008.

Pagrindiniai priteistino vaiko išlaikymo dydį lemiantys kriterijai, įtvirtinti CK, yra vaiko poreikiai ir tėvų turtinė padėtis (CK 3.192 straipsnio 1, 2 dalys). Šių kriterijų pusiausvyrą padeda išlaikyti CK 3.3 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos principas, kuriuo visais atvejais privalo vadovautis teismas, sprenddamas ne tik vaikų išlaikymo, bet ir kitus su vaiku susijusius klausimus.

2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. R. S., bylos Nr. 3K-3-469/2006;

2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje D. G. ir V. G. v. K. G., bylos Nr. 3K-3-216/2006;

2005 m. lapkričio 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje G. V. v. D. V., bylos Nr. 3K-3-620/2005.

Tuo atveju, kai sprendžiant išlaikymo dydžio klausimą gali būti paliesti ir pačių tėvų interesai, dėl priteisto išlaikymo gali sumažėti ar padidėti jų patenkinimas, turi būti randama protinga pusiausvyra tarp tėvų ir vaikų interesų, tačiau prioritetiškai atsižvelgiant į vaikų interesus (CK 3.3 straipsnio 1 dalis).

2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje D. G. ir V. G. v. K. G., bylos Nr. 3K-3-216/2006.

Lietuvoje ratifikuotos Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnio 1, 2 dalyse numatyta visuotinai pripažinta kiekvieno vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi bei tėvų didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal tėvų sugebėjimus ir finansines galimybes. CK 3.192 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turbinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Tai reiškia, kad išlaikymo dydis visais atvejais yra nukreiptas į būtinų sąlygų vaikui sudarymą, kitaip teikiamas mažesnio dydžio išlaikymas neatitiktų išlaikymo paskirties. Taigi jei būtinų vaikui vystytis sąlygų sudarymui išlaikymą priteisti objektyviai leidžia tėvų turtinė padėtis, toks pakankamas vaikui išlaikymas ir turi būti priteisiamas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. M. S., bylos Nr. 3K-3-259/2004.

Teikiant vaikui mažesnę nei nustatyti poreikiai išlaikymo dydį, galimybės visapusiškai patenkinti jo poreikius sumažėja. Teikiant mažesnę nei optimalus išlaikymas, reikalingas vaikui visapusiškai vystytis, gali būti pažeisti vaiko interesai. Sprendžiant dėl tėvų galimybės teikti vaikui optimalų išlaikymą, būtina įvertinti, ar jį teikdami, tėvai negalėtų tenkinti būtinų, gyvybiškai svarbių savo poreikių ir dėl to būtų pažeistas proporcingumo principas.

2008 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-77/2008.

Dėl tėvų turtinės padėties

Tėvo (motinos) turtinė padėtis nėra viską nulemianti nustatant išlaikymo dydį, kadangi išlaikymas privalo užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Sprendžiant išlaikymo dydžio nustatymo klausimą turi būti atsižvelgiama į vieną iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, numatytų CK 3.3 straipsnio 1 dalyje - prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą, reiškiantį, kad teismas, priimdamas sprendimą, visų pirma turi tai įvertinti vaiko teisių ir interesų atžvilgiu, t.y. prioritetiškai į juos atsižvelgti, užtikrinti jų apsaugą. Visos abejonės dėl išlaikymo dydžio nustatymo turi būti vertinamos vaiko interesų naudai.

2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje E. D. v. L. D., bylos Nr. 3K-3-1017/2003;

2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-231/2004;

2004 m. sausio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-5/2004,

2004 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-286/2004.

Vertinant kiekvieno iš tėvų turtinę padėtį turi būti atsižvelgiama į **visų rūšių gaunamas pajamas**: darbo užmokestį, kitas su darbo santykiais susijusias pajamas, autorinį atlyginimą, pensiją, stipendiją, socialinę pašalpą; pajamas iš komercinės ir ūkinės veiklos: nuompinigių, dividendus ir kt.; lėšas bankuose ir kitose kredito įstaigose; kilnojamąjį (automobilius, vertingus

kilnojamuosius daiktus, brangakmenius) ir nekilnojamąjį (gyvenamuosius namus, butus, kitus pastatus, žemę, mišką ir kt.) turtą; vertybinius popierius (akcijas, obligacijas); juridinius asmenis (individualias įmones ir kt.) bei jų turtą, taip pat visas kitas pajamas.

2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje G. K. v. G. S., Nr. 3K-7-6/2007.

Vertinant turinčio prievolę teikti išlaikymą nepilnamečiam vaikui asmens turtinę padėtį reikėtų atsižvelgti į tai, kokio dydžio **pajamomis** disponuoja toks asmuo, ar tos pajamos reguliarios, taip pat į tai, kokio dydžio turtas valdomas, ar turima reikalavimo teisių arba skolinių įsipareigojimų tretiesiems asmenims. Svarbu nustatyti ir tai, ar toks asmuo turi neordinarinių išlaidų, kitų išlaikomų asmenų, taip pat reikėtų atsižvelgti ir į tokio asmens sveikatos būklę.

2006 m. gegužės 24 d. nutartis, priimta civilinėje byloje D. A. v. R. A., bylos Nr. 3K-3-307/2006.

Tėvų pareigos išlaikyti vaikus yra lygios, todėl konkretus kiekvieno jų išlaikymui skirtinų lėšų dydis priklauso nuo byloje nustatytų turtinių galimybių: turimo turto, pajamų, būtinų išlaidų ir kt.

2008 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-77/2008.

Įstatyme įtvirtintas proporcingumo principas tarp vaikų poreikių ir tėvų turtinės padėties reiškia tai, kad vaiko išlaikymo dydis tiesiogiai priklauso nuo jo tėvų turtinės padėties. **Sunki tėvų padėtis turi reikšmės tik išlaikymo dydžiui, o ne išlaikymo prievolės egzistavimui.** Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuodamas vienodą praktiką šios kategorijos bylose ne kartą yra konstatavęs, kad tėvams šiuo aspektu tenka dalytis normalaus vaikų vystymosi asmenine atsakomybe, kurios negalima atsisakyti. Netinkamas tėvų pareigų vykdymas arba visiškai jų nevykdymas yra pateisinami tik išimtiniais, nepriklausiančiais nuo tėvų valios atvejais, visais kitais atvejais tėvams objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą, privalu teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 straipsnio 2 dalis) (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus byla Nr. 3K-3-259/2004 V. S. v. M. S.*). Tai reiškia, kad tėvai privalo iš anksto įvertinti esamą turtinę padėtį, savo pasirengimą reikiamai rūpintis vaiku. Priešingu atveju tėvams neįvertinus savo pasirengimo užauginti vaiką, ugdyti jo asmenybę, sudaryti būtinas sąlygas vaikui vystytis, atsakomybė už sąmoningai prisiimtą pernelyg didelę socialinę riziką ir pasekmes tenka patiems tėvams. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje vadovaujamosi nuostata, kad tėvo (motinos), privalančio teikti išlaikymą, gaunamos minimalios mėnesinės pajamos, negali būti pagrindiniu kriterijumi sprendžiant išlaikymo klausimą, nes, pripažįstant juos pagrįstais, būtų paneigtas įstatyme įtvirtintas imperatyvas - tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus nutartis Nr. 3K-3-790/2002 E. A. v. A. A.*). Tėvams į sunkią turtinę padėtį patekus dėl savo nerūpestingo elgesio (nuolatinio girtavimo, turto švaistymo ir kt.), jie negali remtis susidariusia sunkia turtine padėtimi prašydami mažesnio išlaikymo dydžio nustatymo.

2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. R. S., bylos Nr. 3K-3-469/2006.

Tėvams į **sunkią turtinę padėtį patekus dėl savo nerūpestingo elgesio** (nuolatinio girtavimo, turto švaistymo) jie negali remtis susidariusia sunkia turtine padėtimi prašydami mažesnio išlaikymo dydžio nustatymo. Tėvų neatsakingumas vaikų atžvilgiu, nederamas žalingą įtaką darantis tėvų elgesys, dėl ko buvo neterminuotai apribotos tėvystės teisės taip pat pripažintinos tomis priežastimis, kurios nepateisina išlaikymo dydžio mažinimo. Indiferentiškas elgesys savo išlaikymo reikalaujančių vaikų atžvilgiu rodo, kad tėvai dėl savo kaltės pateko į sunkią turtinę padėtį, tačiau ir toliau toleruodami girtavimą, ilgą laiką trunkančią nedarbą nededa jokių pastangų savo vaikų padėčiai pagerinti.

2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje V. S. v. M. S., bylos Nr. 3K-3-259/2004.

Nustatant vieno iš tėvų turtinę padėtį vertintinas ne tik jo turimas turtas ir gaunamos pajamos, bet ir tai, kokių priemonių jis ėmėsi, kad gautų atitinkančias savo amžių bei profesines galimybes pajamas, iš kurių būtų teikiamas išlaikymas vaikams.

2008 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303/2008.

Vaiko teisė į išlaikymą, užtikrinimą sąlygų, būtinų jo tinkamam vystymuisi, turi būti ginama ir šios teisės apsauga yra prioritetinga, tačiau atsakovui turint reikšmingų išsiskolinimų ir kitiems kreditoriams, vaiko interesai negali būti tenkinami maksimaliai, kitų kreditorių interesų visiškai nepaisant.

2003 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-288/2003.

Dėl vaiko poreikių

Kiekvienam vaikui būdingi individualūs dvasiniai, psichologiniai, kultūriniai, moraliniai, turtiniai ir kitokie poreikiai, kuriuos patenkinti yra ne tik moralinė, bet ir teisinė abiejų vaiko tėvų pareiga. **Bendrieji vaiko poreikiai** - tai vaiko maitinimosi, apsirengimo, sveikatos priežiūros, mokymo, auklėjimo, laisvalaikio poreikiai. Vaiko teisių konvencijoje akcentuojama būtinybė sudaryti galimybę nepilnamečiam vaikui gauti išsilavinimą, profesinį pasirengimą, būti medicinos darbuotojų aptarnaujamam, atstatyti sveikatą, sudaryti sąlygas ugdyti asmenybei ir bręsti kultūrinio bei dvasiniu požiūriu (Konvencijos 23 straipsnio 3 dalis).

2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. R. S., bylos Nr. 3K-3-469/2006;

2007 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje Z. T. v. R. T., bylos Nr. 3K-3-21/2007.

Siekiant, jog suaugęs vaikas taptų visaverte asmenybe, išlaikymo forma bei dydis **negali būti ribojami vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių** tenkinimu, visais atvejais svarbu užtikrinti, jog vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tobulinti savo įgimus bei įgytus gebėjimus. Tėvai atsakingi už vaiko aplinką ir sudaromas realias prielaidas formuoti normaliai vaiko vertybių (požiūrių) sistemai, už paramą vaikui siekiant išsilavinimo, jam realizuojant turimus sugebėjimus, pomėgius.

2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. R. S., bylos Nr. 3K-3-469/2006.

2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje E. D. v. L. D., bylos Nr. 3K-3-1017/2003;

2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje E. M. v. I. M., bylos Nr. 3K-3-341/2006;

2006 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje A. B. v. V. U., bylos Nr. 3K-3-628/2006.

Tėvai atsakingi už vaiko aplinką ir sudaromas realias prielaidas formuoti normaliai vaiko vertybių (pažiūrų) sistemai, už paramą vaikui siekiant gero išsilavinimo, jam realizuojant turimus sugebėjimus, pomėgius. Tėvams tenka dalytis normalaus vaiko vystymosi asmenine atsakomybe, kurios negalima atsakyti. Tėvams objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą privalu teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti **būtiną vaikui vystytis sąlygas** (CK 3.192 straipsnio 2 dalis).

2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje E. D. v. L. D., bylos Nr. 3K-3-1017/2003;

2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje E. M. v. I. M., bylos Nr. 3K-3-341/2006;

2006 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje A. B. v. V. U., bylos Nr. 3K-3-628/2006.

Nustatydamas konkretaus vaiko poreikių turinį, teismas turi atsižvelgti į tai, kad nustatytas išlaikymas būtų pakankamas tenkinti būtiną vaiko vystymosi sąlygas (Vaiko teisių konvencijos 3, 27 straipsniai, CK 3.155, 3.165 straipsniai, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 7–8, 11–14, 18 ir kiti straipsniai). Būtinoms vaiko vystymosi sąlygoms sudaryti turi būti patenkinti vaiko poreikiai

maistui, aprangai, būstui, sveikatai, mokslui, poilsui, laisvalaikiui, kultūriniam ir kitokiam ugdymui.

2005 m. lapkričio 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje G. V. v. D. V., bylos Nr. 3K-3-620/2005.

Dėl kelių vaikų išlaikymo

Priteisiant išlaikymą, kai teisę jį gauti turi du ir daugiau vaikų, vadovaujamosi lygybės principu. Lygybės principas nereiškia, kad visiems vaikams visais atvejais turi būti priteisiamas vienodas išlaikymas. Išlaikymo dydis kiekvienam vaikui priklauso nuo individualių jo poreikių ir kito vaiko tėvo galimybių teikti išlaikymą.

2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje V. A. v. G. G., bylos Nr. 3K-3-30/2005;

2005 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-337/2005.

Jeigu tėvai turi pareigą rūpintis keliais vaikais, iš kurių vieni kartu negyvena, o kiti auginami šeimoje ir kartu su vienu iš tėvų gyvena, tai šis tėvas (motina) turi įgyvendinti pareigą išlaikyti visus vaikus derinant vaikų interesus ir siekiant, kad išlaikymo sąlygos, kiek pagal aplinkybes galima, vaikams būtų sudarytos panašios. Jeigu vykdant išlaikymo pareigą vaikams, kurie negyvena su vienu iš tėvų, pastarasis turi pagrindą spręsti, kad materialiai nukenčia kiti jo vaikai, gyvenantys kartu su juo, tai šis tėvas (motina) turi teisę prašyti vaikų išlaikymo sąlygas suvienodinti. Išlaikymo tikslas - užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas, atsižvelgiant į tėvų turtinę padėtį. Išlaikymo dydis visiems vaikams turi būti pakankamas tenkinti bent minimalius visų vaikų poreikius, o gautos vaikų išlaikymui sumos, turi būti panaudotos lygiomis dalimis, jeigu nėra svarbių priežasčių nukrypti nuo lygybės principo. Jeigu šios pareigos neatliekamos geruoju ar tėvų susitarimu, išlaikymo pareigas tėvas (motina) vykdo pagal teisės normų, reguliuojančių šių pareigų įgyvendinimo tvarką ir sąlygas, reikalavimus.

2002 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-245/2002.

Tuo atveju, kai vaikai lieka pas abu tėvus, bet vienas iš vaikų aprūpinamas mažiau dėl tėvo (motinos) uždarbio (pajamų) ar tėvų materialinės padėties skirtumo, teismas gali priteisti išlaikymą mažiau aprūpinto vaiko naudai. Todėl vaikų pasidalijimas ne visada gali būti pagrindu atleisti tėvą (motiną) nuo vaiko, kuris gyvena su kitu iš tėvų, išlaikymo.

2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80/2003.

Priteisto išlaikymo dydžio pakeitimas

Kadangi vaiko išlaikymo prievolė yra tęstinio pobūdžio ir ribota laiku iki vaiko pilnametystės, tai pačios prievolės turinys kinta, keičiantis vaiko poreikiams bei jo tėvų galimybėms patenkinti šiuos poreikius, užtikrinti sąlygas, būtinas vaikui vystytis. Dėl šių priežasčių išlaikymo dydį ir formą nustatęs teismo sprendimas neturi šalims *res judicata* galios ir išlaikymo teisinio santykio dalyviai turi teisę kreiptis į teismą su prašymu pakeisti šį sprendimą.

2003 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-369/2003;

2006 m. kovo 29 d. nutartis, priimta civilinėje byloje L. S. v. V. S., bylos Nr. 3K-3-236/2006.

Tiek tėvų galimybės teikti išlaikymą, tiek vaikų poreikiai per tam tikrą laikotarpį gali pakisti, todėl įstatyme nustatyta galimybė pakeisti išlaikymo dydį (formą). Pagal CK 3.201 straipsnio, reglamentuojančio išlaikymo dydžio ir formos pakeitimą, nuostatas pagrindas išlaikymo

dydžiui pakeisti yra iš esmės pasikeitusi šalių turтинė padėtis, taip pat pasikeitę vaiko poreikiai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pripažįstama, kad išlaikymo dydžiui pakeisti būtina nustatyti pagrindą, kurį sudaro konkrečios faktinės aplinkybės, t. y. **esminiai** skolininko turтинės padėties pasikeitimai arba vaiko poreikių pasikeitimas; išlaikymą teikiančio tėvo turтинės padėties nežymus pasikeitimas nėra pagrindas keisti išlaikymo dydį; sprendžiant išlaikymo dydžio pakeitimo klausimą turi būti laikomasi vieno iš pagrindinių šeimos teisinių santykių reglamentavimo principų – prioritетinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo (CK 3.3 straipsnio 1 dalis) (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-369/2003, 2003 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1017/2003, 2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-231/2004, 2005 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-306/2005, 2005 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-337/2005, 2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-341/2006*). Sprenddamas, ar yra pagrindas priteistam išlaikymo dydžiui pakeisti, teismas turi nustatyti ir įvertinti **dvejopo pobūdžio aplinkybes**: pirma, aplinkybes, susijusias su tėvų turтинės padėties esminiu pasikeitimu (pvz., vienas iš tėvų, teikęs vaikui išlaikymą, iš dalies ar visiškai prarado darbingumą ir dėl to gerokai sumažėjo jo nuolatinės pajamos arba, priešingai, pakeitė darbą ir gauna gerokai didesnes pajamas; pablogėjęs sveikatos būklei, jei toks pablogėjimas yra nuolatinio pobūdžio, padidėjo išlaidos sveikatos priežiūrai; gavo palikimą arba laimėjo didelę pinigų sumą loterijoje; atsirado kitų pagal įstatymą išlaikytinų asmenų ir kt.), ir, antra, aplinkybes, susijusias su vaiko poreikių pasikeitimu – padidėjimu (pvz., dėl vaiko ligos atsirado papildomų sveikatos priežiūros išlaidų, didesnių išlaidų reikia vaiko mokymui, gebėjimų ugdymui, pomėgiams ir kt.) ar sumažėjimu (vaikas nebelanko papildomo ugdymo užsiėmimų, pasveiko po ligos, kurios gydymui reikėjo specialių išlaidų, ir kt.).

2008 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303/2008.

Skolininko turтинės padėties pasikeitimas konstatuojamas, atsižvelgiant ne vien į jo materialinės padėties pasikeitimus - pablogėjimą ar pagerėjimą, bet į abiejų tėvų tolimesnes galimybes išlaikyti vaiką.

2003 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-369/2003.

Pasikeitus bent vieno iš tėvų turтinei padėčiai arba išlaikomo vaiko poreikiams, kai jų nebeatitinka teismo sprendimu nustatytas išlaikymo dydis, atsiranda pagrindas suinteresuotiems asmenims kreiptis į teismą dėl išlaikymo dydžio pakeitimo. Iš esmės tai tokia situacija, kai nustatytas išlaikymas nebeatitinka CK 3.192 straipsnyje įtvirtintų proporcingumo kriterijų. Įstatyme nurodytiems subjektams pareiškus tokį reikalavimą, teismas turi ištirti faktinius duomenis apie išlaikymo dydžiui pakeisti **reikšmingus pasikeitimus nuo išlaikymo priteisimo momento**. Pagrindas tenkinti tokį ieškinio reikalavimą yra esminis vienos iš šalių turтинės padėties pasikeitimas, t. y. galimybių teikti išlaikymą arba poreikio jį gauti sumažėjimas ar padidėjimas (CK 3.201 straipsnio 1 dalis). Kokio pobūdžio ir masto turтинės padėties pasikeitimas laikytinas esminiu, įstatyme nekonkretizuota. Šią įstatymo nuostatą aiškina ir taiko teismas bei konkrečioje byloje sprendžia, ar nurodoma asmens turтинė padėtis pasikeitė iš esmės, vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, taip pat prioritетinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu (CK 1.5 straipsnio 4 dalis, 3.3 straipsnis). Šis principas reiškia, kad teismas, priimdamas sprendimą, visų pirma turi tai įvertinti vaiko teisių ir interesų atžvilgiu, t. y. į juos atsižvelgti prioritетиškai, todėl išlaikymas turėtų atitikti nustatytus vaiko poreikius.

2008 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-77/2008; 2006 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje A. B. v. V. U., bylos Nr. 3K-3-628/2006.

Pasikeitus vaiko poreikiams ar atsiradus kitam pagrindui pakeisti vaikui priteisto išlaikymo dydį, vaiko išlaikymo lėšas tvarkantis asmuo turi apie tai informuoti kitą išlaikymą teikiantį asmenį. Pastarajam turint galimybių teikti didesnę išlaikymą, jei jo padidinimo

reikalaujama pagrįstai, nuo šio momento atsiranda atitinkama pareiga išlaikymą padidinti (CK 3.200 straipsnis). Teisė reikalauti išlaikymo už ankstesnį laikotarpį pripažįstama tik tuo atveju, kai išlaikymą privalantis mokėti asmuo nevykdė tokios pareigos.

2008 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-77/2008.

Dėl išlaikymo dydžio sumažinimo

Mažinant vaikui nustatytą išlaikymo dydį, galimybės visapusiškai patenkinti jo poreikius sumažėja. Tokiu būdu gali būti pažeisti vaiko interesai. Sprendžiant, ar išlaikymo sumažinimo reikalaujančio tėvo turtinė padėtis pablogėjo iš esmės, būtina įvertinti, ar ji pablogėjo tiek, jog, atsisakius sumažinti išlaikymo dydį, jis negalėtų tenkinti būtinų, gyvybiškai svarbių savo poreikių ir būtų pažeistas proporcingumo principas.

2006 m. lapkričio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje A. B. v. V. U., bylos Nr. 3K-3-628/2006.

Keisti vaikui priteisto išlaikymo dydį, pastarąjį mažinti dėl pablogėjusios išlaikančiojo padėties galima ne tik nustačius esminį tokios padėties pasikeitimą, bet taip pat, kad tėvas (motina), privalantys vykdyti išlaikymo pareigą, nepripasidėjo savo kaltais veiksmais prie savo turtinės padėties pablogėjimo.

2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2004.

Esant nustatytiems duomenims apie žymų **alimentų įsiskolinimą**, CK 3.201 straipsnio 1 dalies prasme keičiasi ne tik tėvų turtinė padėtis, bet ir blogėja kitos išlaikymo prievolės šalies – nepilnamečių vaikų – materialinė padėtis, o tai savo ruožtu yra savarankiškas pagrindas spręsti dėl išlaikymo dydžio pakeitimo.

2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2004.

Pagal bendrąją taisyklę aplinkybė, kad **vienas iš tėvų pagal įstatymą turi išlaikyti dar ir kitus asmenis**, kurių išlaikymo prievolės teismo sprendimo dėl išlaikymo priėmimo metu nebuvo, gali reikšti jo turtinės padėties pasikeitimą. Nustačius, kad, atsiradus ieškovo prievolei išlaikyti antroje santuokoje gimusius vaikus, pasibaigė prievolė išlaikyti vyriausiąjį sūnų iš pirmos santuokos, taip pat atsižvelgiant į tai, jog ieškovo ir atsakovės jaunesniajam sūniui yra beveik septyniolika metų, taigi jo poreikiai gerokai didesni nei ieškovo aštuonerių metų dukters ir septynerių metų sūnaus iš antros santuokos, darytina išvada, kad atsiradusi nauja išlaikymo prievolė nėra pakankamas pagrindas konstatuoti ieškovo turtinės padėties esminį pablogėjimą. Pabrėžtina, kad turtinės padėties pablogėjimas pagal CK 3.201 straipsnio 1 dalį turi būti esminis. Tik tokiu atveju, nesant kitų reikšmingų aplinkybių, tai gali būti pagrindas sumažinti nepilnamečio išlaikymo dydį.

2008 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303/2008.

Būsto kreditas ir gražinamos periodinės įmokos reiškia asmens nekilnojamojo turto įgijimą arba jo gausinimą bei tokio asmens turtinės padėties gerėjimą, dėl to būsto kredito įsipareigojimai nereiškia sunkios atsakovo turtinės padėties ir negali būti pagrindas išlaikymo dydžiui vaikams mažinti.

2006 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-345/2006.

Dėl išlaikymo formos

Teismas savo iniciatyva gali parinkti tokia išlaikymo formą, kuri labiausiai atitinka vaiko interesus (CPK 376 straipsnio 3 dalis). Kriterijai, galintys nulemti vieną ar kitą išlaikymo formą, yra

įvairūs. Pirmiausia teismas turi atsižvelgti į vaiko interesus, formuojamus jo amžiaus, sveikatos būklės, galimų pomėgių ir kita. Išlaikymo forma taip pat priklauso nuo vaiko tėvo ar motinos turtinės padėties, gaunamų pajamų dydžio, periodiškumo, tėvo (motinos) gebėjimo tinkamai tvarkyti turtą ir kita. Priteisus išlaikymą kas mėnesį periodinėmis išmokomis, išlaikymas priklauso nuo skolininko mokumo, jeigu skolininkas nemokus, vaikas išlaikymo negaus. Tačiau, jeigu skolininkas mokus, ši išlaikymo forma garantuoja nustatyto dydžio sumas vaiko išlaikymui kas mėnesį. Ši išlaikymo forma paprastai taikoma tuo atveju, kai vaiko tėvas (motina) turi nuolatinės pajamas (uždarbį, pensiją, pašalpas ir kt.).

2006 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje D. B. v. R. B., bylos Nr. 3K-3-401/2006.

Išlaikymas turi užtikrinti būtinas sąlygas vaikui augti, vystytis, realizuoti ir tobulinti įgimtus ir įgytus gebėjimus (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2004, 2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-469/2006 ir kt.*). Išlaikymas skirtas vaiko kasdieniams poreikiams patenkinti ir reikalingas **nuolat, kiekvieną dieną, o ne kada nors ateityje**, kai tėvai turės galimybę ar norą vaikų poreikius patenkinti, taigi svarbus ir vaiko išlaikymo stabilumo išsaugojimas.

2008 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-303/2008.

Išlaikymas **priteisiant vaikui nuosavybės teise tam tikrą tėvo (motinos) turtą** galimas tada, kai tėvas (motina) turi turto, kurį naudojant ar realizuojant būtų gaunamos pajamos vaikui išlaikyti ar kitaip būtų tenkinami vaiko poreikiai. Teismas, spręsdamas klausimą dėl išlaikymo priteisimo šia forma, turi atsižvelgti į galimo priteisti turto rūšį, tėvo (motinos) gebėjimus tvarkyti priteistiną turtą, būsimas turto išlaikymo išlaidas, turto likvidumą ir kita.

2006 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje D. B. v. R. B., bylos Nr. 3K-3-401/2006.

Turto perdavimas vaikams reiškia, kad vaikai tampa savininkais, o vaikų tėvas netenka turto dalies. Vaikai turi prisiimti turto savininkų prievolės (mokėti mokesčius, susijusius su turtu, turėti lėšų jo išlaikymui ir kt.), todėl turtas gali būti perduodamas gerai pasvėrus, ar vaikams iš tikrųjų naudinga turtą gauti dėl naujai atsirandančių pareigų. Kita vertus, kadangi tėvas turto ar jo dalies netenka, tai turi būti įvertinta, ar jo teisės nėra pernelyg pažeidžiamos.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

Dėl išlaikymo formos pakeitimo sąlygų

Išlaikymo būdo pakeitimo sąlygos yra numatytos Civilinio kodekso 3.201 straipsnio 3 dalyje. Joje nėra nurodyta, kokioms sąlygoms esant galimas išlaikymo būdo pakeitimas. Tikroji normos prasmė gali būti nustatyta sistemiškai analizuojant visą straipsnio turinį, atsižvelgiant į išlaikymo instituto tikslą (Civilinio kodekso 1.9 straipsnis), bei vadovaujantis prioritetiniu vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu (Civilinio kodekso 3.3 straipsnis). Pagal Civilinio kodekso 3.201 straipsnio 1 ir 2 dalis pagrindas pakeisti priteisto išlaikymo dydį yra iš esmės pasikeitusi šalių turtinė padėtis arba atsiradę papildomi vaiko poreikiai. Sistemiškai aiškinant straipsnio nuostatas, šios aplinkybės taikytinos ir 3 dalyje numatytu atveju, kai sprendžiama dėl išlaikymo formos pakeitimo.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

CK 3.201 straipsnis reglamentuoja išlaikymo dydžio ir formos pakeitimą. Šio straipsnio 1 ir 2 dalys nustato sąlygas, kurioms esant gali būti pakeistas išlaikymo dydis. Tokiomis sąlygomis įstatymas pripažįsta šalių turtinės padėties pasikeitimą ar ypatingų aplinkybių (vaiko liga ir pan.) buvimą. Sistemiškai ir lingvistiškai aiškinant CK 3.201 straipsnio 3 dalį, tos pačios sąlygos taikytinos ir sprendžiant klausimą dėl išlaikymo formos pakeitimo.

2002 m. rugsėjo 9 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-962/2002.

Prašymas pakeisti nustatytą išlaikymo formą - mokant periodines išmokas - į išlaikymą, priteisiant tam tikrą turtą, kuris apskunkintas kito kreditoriaus reikalavimu nukreipti į jį skolos išieškojimą, prasidėjus vykdymo procedūroms: areštavus turtą, paskelbus varžytynes, gali būti patenkintas, jeigu bus nustatyta, kad įsiskolinimas vaiko išlaikymui ir būsimų išmokų dydis atitinka ar nežymiai viršija realizuojamo turto vertę.

2003 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-288/2003.

Išlaikymo formos pakeitimo pagrindų įstatyme tiesiogiai nenustatyta, todėl teismas, sprenddamas išlaikymo formos pakeitimo klausimą, turi vadovautis bendraisiais šeimos teisinius santykius reglamentuojančiais principais (CK 3.3 straipsnio 1 dalis), atsižvelgti į vaikų išlaikymo instituto paskirtį. Teismui nustačius, kad, pakeitus išlaikymo formą bus tvirčiau apsaugoti vaikų interesai, ieškinyms dėl išlaikymo formos pakeitimo turėtų būti tenkinamas.

2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-185/2006.

Keičiant išlaikymo formą į išlaikymą turtu, būtina nustatyti, ar priteistinas turtas pagal savo vertę atitinka išlaikymo dydį. Turto vertė nustatoma remiantis verte, nustatyta pagal rinkos kainas, esančias sprendimo priėmimo metu (CK 3.4, 3.119 straipsniai). Rinkos vertė gali būti nustatoma remiantis inventorizaciniais duomenimis, turto vertintojų pateiktais duomenimis ir kitais įrodymais.

2006 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-185/2006.

CK 3.201 straipsnio 3 dalyje nenustatyta apribojimų vieną išlaikymo formą pakeisti bet kuria kita CK 3.196 straipsnyje numatyta išlaikymo forma. Gyvenime galimos įvairios situacijos, pavyzdžiui, vaikui priteistas turtas sunaikinamas arba dėl kitos priežasties negali būti naudojamas vaiko poreikiams tenkinti. Tokio pobūdžio aplinkybės gali sudaryti prielaidas teismui spręsti vaikui nustatyto išlaikymo formos pakeitimo klausimą. Negalima paimti iš vaiko turtą tokios vertės, kokia buvo teismui priimant sprendimą dėl turto priteisimo vaikui. Keičiant tokią išlaikymo formą kita forma, vaikas negali nukentėti nei kaip turto savininkas, nei kaip išlaikytinis.

2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-434/2004.

Dėl išlaikymo įsiskolinimo kaip pagrindo pakeisti išlaikymo formą

Toks besitęsiantis išlaikymo neteikimas, kai skolininkas objektyviai yra pajėgus teikti nustatyto dydžio išlaikymą iš savo pajamų arba turto, gali būti laikomas pagrindu teismine tvarka pakeisti išlaikymo formą ir dydį, siekiant padaryti išlaikymo išieškojimą efektyvia priemone tam, kad būtų nutrauktas tęstinis vaiko teisės į išlaikymą pažeidimas. Todėl esant žymiam išlaikymo įsiskolinimui byla nagrinėję teismai pagrįstai sprendė pakeisti mokėtino išlaikymo formą, priteisiant išlaikymą vienkartinę pinigų suma.

2006 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje D. A. v. R. A., bylos Nr. 3K-3-307/2006.

Esant tokiai teisei situacijai, kai skolininkas, turintis išlaikymo prievolės įsiskolinimą, taip pat ir kitų skolų tretiesiems asmenims, ir dėl to esant paties skolininko nemokumo grėsmei, t. y. padėčiai, kai skolininko turto nepakaks skoloms padengti, kasacinio teismo vertinimu, reiškia pagrindą pakeisti išlaikymo formą, priteisiant išlaikymą tvirta vienkartinę pinigų suma arba konkrečiu turtu ir taip išvengiant skolininko nemokumo rizikos ateityje. Teisėjų kolegija pažymi, kad vaiko išlaikymo teisėtų interesų prioritetas nusveria kitų kreditorių reikalavimus į skolininko turtą (CPK 754 straipsnio 2 dalis), dėl to, esant skolininko, turinčio prievolę teikti išlaikymą, realiai grėsmei ateityje tapti nemokiam, yra teisinis pagrindas nustatyti išlaikymą iš karto konkrečia suma

arba skolininko turtu natūra, atsižvelgiant į geresnį vaiko interesų užtikrinimą (CK 3.196 straipsnio 1 dalies 2, 3 punktai).

2006 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje D. A. v. R. A., bylos Nr. 3K-3-307/2006.

Vaiko išlaikymui užtikrinti turi būti parinktas vaikui naudingiausias išlaikymo būdas. Jis turėtų užtikrinti nuolatinį lėšų teikimą, todėl kad išlaikymo instituto tikslas yra nuolatos teikti lėšas vaiko pragyvenimui. Jeigu konkrečiomis sąlygomis periodiniai mokėjimai nėra įmanomi dėl skolininko pajamų neturėjimo ar jų nepakankamumo, tai gali būti keliamas klausimas dėl išlaikymo būdo pakeitimo. Išlaikymo negavimas ar pareigos išlaikyti nevykdymas neatitinka vaiko interesų ir negali būti toleruojamas.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

Dėl išlaikymo nevykdymo periodinių išmokų mokėjimo būdu kai susidaro įsiskolinimas vaiko interesais gali būti sprendžiama dėl išlaikymo būdo pakeitimo ir tai atitiktų Civilinio kodekso 3.196 straipsnio 1 dalį.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

Jeigu nevykdoma pareiga periodinėmis išmokomis teikti vaikui išlaikymą ir dėl to susidaro skolininko įsiskolinimas, tai įsiskolinimo susidarymas gali būti traktuojamas kaip skolininko turčinės padėties pasikeitimas, sudarantis pagrindą peržiūrėti teikiamo išlaikymo būdą, kadangi kyla grėsmė vaiko interesams.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

Išlaikymo periodiniais mokėjimais žymus įsiskolinimas gali būti vertinamas kaip pagrindas persvarstyti vaiko išlaikymo teikimo formą pagal Civilinio kodekso 3.201 straipsnio 3 dalį, jeigu kitokios formos taikymas yra įmanomas ir naudingas vaiko interesų požiūriu. Jei nuolatinio lėšų šaltinio nėra nei mokėjimams, nei skolos padengimui, tai gali būti svarstoma dėl susidariusio įsiskolinimo ir būsimo išlaikymo formos pakeitimo.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

Susidaręs įsiskolinimas gali būti padengiamas teismo sprendimo priverstinio vykdymo tvarka, realizuojant turtą varžytynėse, bet gali būti svarstoma, ar nepriteisti turto, savo verte ekvivalentiško įsiskolinimui ir būsimeis išlaikymams. Ar konkrečiu atveju tai priimtina, sprendina pagal tai, ar prievolė mokėti lėšas periodiškai yra vykdoma, ar asmuo realiai pajėgus ateityje teikti periodinius mokėjimus ir likviduoti susidariusią skolą. Taip pat reikšmingos ir kitos aplinkybės, susijusios su turto perdavimo pasekmėmis ir procedūra.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

Jeigu išlaikymas pinigais įsiskolinimo susidarymo metu buvo teikiamas vieno iš tėvų, tai išlaikymo formos pakeitimas iš esmės reiškia įsiskolinimo likvidavimą. Jis galimas ir turėtų būti vykdomas priverstinio vykdymo tvarka, t.y. realizuojant skolininko turtą varžytynėse. Jei turto perdavimu vaikams galima likviduoti įsiskolinimą ir užtikrinti būsimų periodinių mokėjimų įvykdymą, o jo atidavimas natūra vaikams yra naudinga, tai nebūtų protinga vien formaliais sumetimais versti naudotis priverstine išieškojimo tvarka.

2003 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v. P. J., bylos Nr. 3K-7-96/2003.

Teisėjų kolegija, atsižvelgdama į byloje nustatytus duomenis, kad atsakovas išlaikymą sūnui moka nereguliariai, dažnai keičia darbovietes, tam tikrą laiką niekur nedirba, konstatuoja, kad, siekiant užtikrinti nepilnamečio šalių sūnaus teisę į laiku teikiamą išlaikymą, būtina parinkti tokią išlaikymo formą, kuri užtikrintų tinkamą prievolės teikti išlaikymą vykdymą. Kadangi

priverstinė hipoteka šioje byloje nustatytomis aplinkybėmis negalima, būtina spręsti dėl kitos išlaikymo formos parinkimo. Nors teismai pasisakė, kad išlaikymas turtu (buto dalimi) ir periodinėmis išmokomis (mišria forma) yra nepakankamai tinkama išlaikymo forma, tačiau, atsižvelgiant į išlaikymo prievolės netinkamą vykdymą ir siekiant apsaugoti vaiko interesus gauti išlaikymą iš tėvo, taip pat kitų bendraturčių interesus, teisėjų kolegija sprendžia, kad, nagrinėjamu atveju vaiko interesai gali būti geriausiai patenkinami priteisiant išlaikymą turtu – 1/3 buto dalimi, priklausančia atsakovui bendrojoje dalinėje nuosavybėje (21 000 Lt), likusią išlaikymo dalį priteisiant periodinėmis išmokomis po 200 Lt kas mėnesį iki vaiko pilnametystės (CK 3.196 straipsnio 1 dalies 1, 3 punktai).

2008 m. gegužės 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-282/2008.

Kai kurie procesinių normų taikymo klausimai

CK 3.185 straipsnyje įtvirtintas vaiko ir tėvų turto atskyrimo principas įpareigoja teismą **priteisti išlaikymą vaikui**, o ne jo turto uzufruktoriui (vaiko motinai ar tėvui, su kuriuo lieka gyventi vaikas).

2005 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje V. T. v. S. T., bylos Nr. 3K-3-337/2005;

2006 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-79/2006;

2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3 K-3-30/2005;

2005 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-464/2005;

2004 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-173/2004.

Kadangi išlaikymo dydžio pakeitimas priklauso nuo konkrečių faktinių aplinkybių, jų nustatymas tokio pobūdžio byloje negali būti vien ieškinį pareiškusio vieno iš vaiko tėvų pareiga. Vaiko išlaikymo prievolė yra abipusė, todėl **abu tėvai turi procesinę pareigą pateikti įrodymus**, patvirtinančius jų galimybes teikti išlaikymą. Kadangi išlaikymas skiriamas tik vaikui ir jo interesų patenkinimui, tai teismas savo iniciatyva gali ir turi rinkti įrodymus, nustatant svarbias aplinkybes, įrodančias pagrindą keisti išlaikymo dydį ar formą (2002 m. CPK 178, 179 str. str., CK 3.3 str.).

2003 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-369/2003.

Tėvų pareiga išlaikyti vaikus įtvirtinta įstatyme. Šią asmeninę įstatymine pareigą tėvai privalo įgyvendinti sąžiningai, nepiktnaudžiauti CK 3.192 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu proporcingumo principu, suteikiančiu teisę reikalauti, kad, priteisiant išlaikymą nepilnamečiams, būtų atsižvelgiama į jų turtinę padėtį ir dirbtinai neblogini savo turtinės padėties. Kilus ginčui dėl tėvų turtinės padėties, įstatyminė pareiga tėvams išlaikyti vaiką suponuoja pareigą teikti įrodymus apie realią jų turtinę padėtį. Šios kategorijos bylose turtinės padėties **įrodinėjimo pareigą turi abu tėvai** (CPK 178 straipsnis).

2006 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-79/2006.

Teismas, nagrinėjantis prašymą pakeisti priteisto išlaikymo dydį, **nerevizuoja** teismo sprendimo, kuriuo šis išlaikymas priteistas. Nesant įrodymų, patvirtinančių esminį išlaikymo poreikio sumažėjimą arba išlaikymo teikėjo galimybių jį teikti pablogėjimą, prašymą sumažinti išlaikymo dydį nepakanka motyvuoti vien tuo, kad jį nustatęs teismas netinkamai sprendė išlaikymo klausimą, nes toks teismo sprendimas galėjo būti skundžiamas instancine tvarka.

2004 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-236/2004.

Tais atvejais, kai dalijant sutuoktinių turtą paaiškėja, jog vienas iš sutuoktinių nevykdo išlaikymo prievolės, išlaikymo skola turi būti priteista iš sutuoktinio nepilnamečio vaiko naudai ir **nesant pareikšto tokio reikalavimo** (CK 3.118 straipsnio 2 dalis, CPK 376 straipsnio 3 dalis).

2006 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje V. Z. v. S. Z., bylos Nr. 3K-3-538/2006.

Nors priteisto išlaikymo nepilnamečiams vaikams dydžio klausimas kasaciniame skunde nebuvo iškeltas, tačiau šis klausimas yra tiesiogiai susijęs su tinkamų ir būtinų vaikams vystytis sąlygų užtikrinimu (CK 3.192 straipsnio 2 dalis), prioritetinės vaiko teisių apsaugos ir gynimo principo įgyvendinimu (CK 3.3 straipsnis), visuotinai pripažįstama kiekvieno vaiko teise turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, bei tėvų didžiausia atsakomybe už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal tėvų sugebėjimus ir finansines galimybes (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 27 straipsnio 1, 2 dalys), todėl būtinybė peržiūrėti žemesniųjų instancijų teismų sprendimo ir nutarties dalį dėl priteistino nepilnamečiams vaikams išlaikymo dydžio yra grindžiama **viešuoju interesu** (CPK 353 straipsnio 2 dalis).

2007 m. sausio 29 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Z. T. v. R. T., bylos Nr. 3K-3-21/2007.

TURTINĖS IR VAIKŲ TARPUSAVIO TEISĖS IR PAREIGOS

Dėl civilinės atsakomybės už tėvų pareigos užtikrinti vaiko teisę į būstą pažeidimą

Teisėjų kolegija nurodo, kad, pažeidus specialiuosiuose teisės aktuose įtvirtintą tėvų pareigą aprūpinti vaiką būstu ir dėl to vaikui patyrus žalos, pažeidžiama bendroji kiekvieno asmens pareiga laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Tokiu atveju atsiranda pagrindas deliktinei civilinei atsakomybei taikyti, nustačius visas civilinės atsakomybės sąlygas (CK 6.245 straipsnio 2, 4 dalys, 6.246–6.249, 6.263 straipsniai).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje A. D. v. V. D., byla Nr. 3K-3-383/2008.

VAIKO TEISIŲ IR INTERESŲ APSAUGA VYKDYMO PROCESĖ

Dėl antstolės pareigos išaiškinti skolininkei teisę prašyti nenukreipti išieškojimo į paskutinį šeimos būstą

Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad areštavusi butą antstolė neišaiškino ieškovei teisės prašyti taikyti CPK 663 straipsnio 4 dalyje nustatytą apribojimą. Kasacinis teismas yra saistomas nurodytos faktinės aplinkybės (CPK 353 straipsnio 1 dalis). Teigdama, kad ji areštuodama butą informavo ieškovę apie tokią teisę, kasatorė kelia fakto klausimą, kuris yra ne kasacinio nagrinėjimo dalykas (CPK 346 straipsnis, 353 straipsnio 1 dalis). Dėl to šis kasacinio skundo argumentas nenagrinėtinas.

Iš pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų sprendimų matyti, kad teismai vadovavosi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos išaiškinimais ir nustatė esminius pažeidimus, padarytus parduodant turtą iš varžytynių (CPK 362 straipsnio 2 dalis). Iš naujo išnagrinėję bylą teismai nustatė, kad parduodama ieškovės ir jos vaikų paskutinį būstą iš varžytynių antstolė neužtikrino ieškovės vaikų teisių ir interesų apsaugos, nes neišaiškino skolininkei teisės pateikti prašymą teismui taikyti CPK 663 straipsnio 4 dalyje nustatytą apribojimą (CPK 634 straipsnio 2 dalis). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs nurodytos teisės

normos aiškinimo ir taikymo praktiką. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad CPK 663 straipsnio 4 dalis yra socialinių tikslų turinti nepilnamečių vaikų, neįgaliųjų ir socialiai remtinų asmenų procesinė garantija – pagal galimybes apsaugoti juos nuo paskutinio gyvenamojo būsto praradimo (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2007*); taip pat yra nurodęs, kad vaiko teisių ir interesų apsauga, parduodant turtą iš varžytynių, tenka antstoliui, raštu skolininkui išaiškinant teisę pateikti prašymą taikyti CPK 663 straipsnio 4 dalyje nustatytą apribojimą ir reikiama informuojant vaiko teisių apsaugos instituciją, o teismas, prieš tvirtindamas varžytynių aktą, privalo patikrinti, kaip antstolis įvykdė pareigą, imperatyviai nustatytą CPK 634 straipsnio 2 dalyje. Toks veiksmų neatlikimas nurodytoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje laikomas esminiu imperatyviosios teisės normos pažeidimu, suteikiančiu pagrindą pripažinti negaliojančiu turto pardavimo iš varžytynių aktą. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad apeliacinės instancijos teismas nuo nurodytos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotos praktikos nenukrypo, todėl atmets kaip teisiškai nepagrįstą kasacinio skundo argumentą, kuriuo teigiama, jog antstolis neturi pareigos išaiškinti skolininkui teisės prašyti taikyti CPK 663 straipsnio 4 dalyje nustatytą apribojimą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje N. B. v. antstolė R. M., A. K., byla Nr. 3K-3-46/2008.

Dėl tėvų pareigos užtikrinti vaiko teisę į būstą pažeidimo

Užtikrinti gyvenamąjį būstą vaikui privalo abu tėvai nepriklausomai nuo to, ar tėvas civilinės būklės aktuose įregistruotas vaiko tėvu, nes vaiko kilmė iš tėvų, kuria grindžiamos vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos, patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos ir nuo tos dienos sukuria su ja susijusias, įstatymų nustatytas teises ir pareigas (CK 3.137 straipsnio 2, 3 dalys; Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvencijos 7 straipsnis; Europos Tarybos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso 2 straipsnis). Taigi vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimas siejamas su jo gimimo diena, bet ne su vaiko gimimo įrašo padarymo data, taip pat sprendimų, nustatančių tėvystę (motinystę) ar patvirtinančių pareiškimą dėl tėvystės pripažinimo patvirtinimo, įsisteijimo data. Atsižvelgiant į nesantuokinių vaikų nediskriminavimo prieš santuokinius vaikus principą, tai reiškia, kad vaiko iš tėvų kilmei įstatymų nustatytas teisinis režimas taikomas nepriklausomai nuo to, vaikas gimė santuokoje ar ne. Dėl to byla nagrinėję teismai padarė teisingą išvadą, kad abu ieškovės tėvai – R. Z. ir kasatorius – privalėjo užtikrinti ieškovės aprūpinimą būstu, nors ir gyveno nesusituokę, juolab kad vaiko tėvas žinojo apie savo tėvystę ir faktiškai ją pripažino, leidęs dukteriai su motina gyventi savo bute Vilniuje, Gedimino pr. 22–15, kurį vėliau pardavė.

Vaiko tėvas pardavė vaiko gyvenamąją patalpą, kurioje gyveno motina su vaiku, ir nusipirko namą kitoje vietoje. Įvertinusi bylos duomenis, teisėjų kolegija konstatuoja, kad kasatorius pažeidė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 5 punkte, 13 straipsnio 1 dalyje, 21 straipsnio 2 dalyje, Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnio 2 dalyje nustatytą tėvo pareigą užtikrinti vaiko teisę į gyvenamąjį būstą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje A. D. v. V. D., byla Nr. 3K-3-383/2008.